

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Број 7—8

ЈУЛИ — АВГУСТ

ГОДИНА XIII

• УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Виктор БУБАЊ, Милинко БУРОВИЋ, Ђоко ЈОВАНИЋ, Мирко ЈОВАНОВИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ, Буро ЛОНЧАРЕВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1961

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Генерал-потпуковник Милинко Ђуровић: Инфилтрација — — — — — — — — — —	403
Пуковник Здравко Колар: О суштини морала армије — — — — — — — — — —	423
Пуковник Вељко Матичевић: Напад на систем веза непријатеља — — — — — — — — — —	442
Потпуковник Жељко Гербец: Нека питања бојне готовости — — — — — — — — — —	455

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-мајор Данило Комненовић: Ослобођење Куле Фазлагих — — — — — — — — — —	467
Пуковник Антон Дежман: Џанкарев батаљон 1941. године — — — — — — — — — —	482

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Major Norbert Štamfer: Uticaj savremenih tehničkih sredstava — posebno helikoptera — na borbena dejstva na brdsko-planinskom zemljištu — S. Kov. — — — —	496
Pukovnik Enco Fazanoti: Upotreba taktičkih raketa — K. B.	498
Bibliografija — — — — — — — — — —	502

ИНФИЛТРАЦИЈА

Као ни партизанско ратовање, ни инфилтрација као облик борбе у позадини непријатеља није појава новијег доба. Осјетљивост позадине у ратовима морала је бити запажена још у најстарија времена и природно је што се тражило начина како да се она и искористи. О томе се говори у појединим сачуваним литерарним дјелима из најстаријих времена, као и народним предањима,¹⁾ што нас оправдано упућује на то да су инфилтрацију као један од начина дејства вјероватно, у мањој или већој мјери, повремено примјењивали у борбама разни народи још од најстаријих времена. Има основа за вјеровање да се овај облик борбе појављује упоредо са појавом оружане борбе у друштвеним односима људи. И овај облик борбе као, уосталом, и сваки други, мењао се, усавршавао, развијао, прилагођавао и примјењивао зависно од општег карактера и облика ратова који су у одређеним условима времена и простора вођени.

Почев од средњег вијека примјена инфилтрације је све чешћа и разноврснија, што је условљено и развојем војске тога времена, њеног наоружања, карактером ратова и схватањем о формама борбе и њиховој примјени. Уколико су армије постајале масовније и примјењивале разноврсније облике маневра, што је, разумије се, било могуће и условљено степеном материјалног а посебно техничког развитка друштва уопште и сваке земље посебно, утолико су настајали повољнији услови а и потребе за примјеном инфилтрације као једног од ефикасних облика борбених дејстава. Али њена примјена није и не зависи само од објективних услова и могућности, већ и од субјективних схватања руководства вриједности и овог облика борбених дејстава и према томе од припреме за њену примјену у свакој армији. Сам успјех инфилтрације, у првом реду, везан је за смјелост, одлучност и оданост људи у саставу инфилтриране јединице, као и за њихову извјежбаност за ту врсту дејстава. Отуда најамничке војске, које су почивале на суровој дисциплини, без патриотског или било ког другог поузданог одушевљења за борбу, нијесу могле масовно примјењивати ова дејства у освајачким ратовима које су водиле. Оне су чак морале да избјегавају не само борбе, већ и ноћне покрете како

¹⁾ Позната легенда о тројанском коњу.

би се спријечило дезертирање које је било сталан пратилац таквих војски. С друге стране, војска чији су војници једва чекали да нађу згодан повод за дезертирање била је врло подесан објект за ноћне препаде с леђа и у бокове од стране мањих, морално чврстих и вјештих јединица. Покушај Нијемаца да, користећи такозване трупове (специјалне јединице за борбу против „банди“), масовније примјењују инфилтриране јединице у позадини наших снага претрпио је неуспјех зато што није било потребних основних услова за њихову примјену, иако су те јединице биле и добро организоване и добро вођене, о чему ће у чланку још бити нешто речено.

Многобројни су, међутим, примјери који потврђују да су чак и мање инфилтриране јединице, кад се стекну сви основни потребни услови, својим дејствима у позадини непријатеља успјешно извршавале врло важне задатке, наносиле му осјетне губитке, док су саме имале незнатне, а често су пролазиле и без губитака. Понекад су таква дејства одиграла одлучујућу улогу у борби, стварајући главним снагама услове за извршење задатака. То је, свакако, једно од најефикаснијих дејстава, чијом примјеном и вјештином комбиновања и мања јединица, али морално чврста и добро вођена, може често да нанесе озбиљне ударце знатно бројно јачим и боље наоружаним снагама.

Пошто је један од основних услова чврстог и постојаног моралног фактора сваке армије свијест њених припадника о оправданости циља за који се боре, то је и готово редовна појава да су ова дејства масовно, трајно и успјешно примјењивале, и да их могу примјењивати, армије које су водиле праведан рат. То, разумије се, не значи да их у појединим случајевима нијесу и не могу користити и изразито агресивне армије (на примјер, Нијемци у првом и другом светском рату, Јапанци и други).

Кад год је била добро припремљена и изведена, инфилтрација је успела и привлачила је пажњу како малих тако и великих армија — нападача и бранилаца. Међутим, природно је што је она за мање и технички слабије опремљене армије од посебног интереса, што је више привлачила њихову пажњу, јер је веома подесна као облик дејства за парирање противникових преимућстава у броју и наоружању. Војске малих народа најчешће су биле присиљене да се бране од јачих, агресивних противника, да воде борбу на свом терену, што је посебно повољан услов за успјешну примјену инфилтрираних јединица. Али, до које ће мјере оне користити и ову форму борби зависи не само од општих услова за њену примјену већ и од тога какво је схватање руководства о значају њене примјене и како је припремило своју армију да је умјешно и ефикасно користи у мјери колико јој то општи и посебни услови омогућују.

Историја борби наших народа, који су били присиљени готово редовно у посљедњих неколико вијекова да воде борбу за своје ослобођење против бројно и технички боље опремљених армија, забиљежила је веома много поучних примјера успјешне примјене ових деј-

става.²⁾ Сви они указују на низ искустава међу којима нарочито: како значајну улогу може одиграти и мања група својим дејством у непријатељевој позадини; колико се пажње мора поклонити избору људства за овакве задатке; какву важност има сарадња партизанских јединица са главним снагама на фронту, с једне, и са инфилтрираним јединицама у циљу непосредне помоћи, с друге стране; од коликог је значаја правилан избор објекта напада итд.

Други свјетски рат, који обилује еластичним и веома разноврсним и новим формама маневра, карактеристичан је и у погледу употребе инфилтрираних јединица које су примјењивале све зараћене стране у мањој или већој мјери и у нападу и у одбрани. Маневарски карактер тога рата и честа појава испрекиданих фронтова, услјед дубоких продора тенковских и оклопних јединица, често су стварали повољне услове за убацивање мањих или већих јединица. Тада су неке земље дошле на идеју да формирају специјалне јединице намијењене првенствено за инфилтрирање. Иако се не може спорити корист коју су специјалне, добро припремљене јединице у стању да пруже, данас је јасно да за оваква борбена дејства морају бити оспособљене све јединице једне армије. То у првом реду важи за оне земље и њихове армије које су оријентисане на општенородан одбрамбени рат. За та смјела али и ефикасна дејства оне ће увијек моћи наћи довољно храбрих бораца и старјешина.

²⁾ Овдје ћемо навести само два карактеристична примјера. У нападу устаничке српске војске на утврђени Београд 1806. године на предлог Конде бимбаше састављена је група од 93 добровољаца, која је имала задатак да се убаци у град између Саве и Варошкапије, да отвори Сава-капију и омогући устаницима да продру у град и заузму га. У извршењу задатка учествовало је свега 7 устаника јер су сви остали, како су се примицали граду, један по један изостајали. Конда са још 6 устаника успијева да се преко зидова неопажено убаци у град и отвори Сава-капију. Тада су главне снаге извршиле продор и натјерале Турке да се затворе у Београдску тврђаву. Недостатак артиљерије за рушење препрека устаничка војска је надомјестила тајним, смјелим препадом изнутра мале и одважне групе устаника. Кондина група, као што се види, одиграла је одлучујућу улогу у заузимању Београда.

Црногорска војска, такође, врло је често примјењивала дејства у позадини непријатеља мањим јединицама. У неким борбама таква дејства одиграла су значајну, чак и одлучујућу улогу. Тако, за вријеме битке на Граховцу 1858. године командант црногорске војске војвода Мирко Петровић добио је обавјештење од једне групе херцеговачких устаника да је кренула велика комора хране и муниције за турску војску правцем: Требиње — Клобук — Граховац и да је обезбијењена јаком пратњом. Командант црногорске војске одмах упућује једну јачу чету са задатком да се тајно провуче у турску позадину и да уз помоћ херцеговачких устаника нападне и заплијени турску комору. Ова је чета прошла неопажено кроз турски распоред, направила засједу турској комори и у двочасовној, врло жестокој борби успјела да разбије пратњу и заплијени већи дио муниције и хране. То је принудило турску војску, која је већ била заузела Граховац, да се повуче у правцу Клобука да би се снабдјела и потом поново напала Црну Гору. То црногорска војска искористи и енергично нападне са свих страна турску војску, нанесе јој велике губитке, а остатак натјера да у нeredу одступи у правцу Клобука и Требиња.

По аустријским подацима црногорска војска је у овој бици, поред осталог, заплијенила: 7 топова, 6.000 пушака, око 2.000 коња и око 10.000 ока муниције, што је за оне прилике знатно велики плијен.

У нашем народноослободилачком рату ова дејства су врло често и успјешно примјењивале јединице Народноослободилачке војске, по ред партизанских одреда који су се стално борили у непријатељевој позадини. Примјена инфилтрираних јединица нарочито је долазила до изражаја при заузимању утврђених насељених мјеста, што је дијелом био и израз нужде услијед помањкања артиљерије и других средстава за рушење.

Као и остала, тако и дејства инфилтрираних јединица носе специфично обиљежје војски одређеног доба, али је њихова основна заједничка карактеристика то што су срачуната на постизање успјеха путем изненађења — смјелим, енергичним и брзим нападима на она мјеста непријатељевог борбеног распореда гдје је он објективно најслабији, као што су поједина мјеста у његовој позадини и на бокovima. Према томе, одговарајуће команде зависе да ли ће благовремено осјетити и уочити таква осјетљива мјеста у борбеном распореду непријатеља, инфилтрирати своје дијелове који ће то бити у стању да умјешно и ефикасно искористе.

Основне карактеристике инфилтрираних јединица, за разлику од јединица које дејствују на сличан начин у непријатељевој позадини, биле би: да су мањи дио снага с фронта, убачен у позадину непријатеља ради извршења разних задатака и садејства са снагама на фронту; да по извршењу задатка поново улазе у састав својих јединица; да је успјех њихових дејстава условљен моралним квалитетом бораца и старјешина, њиховом извјежбанашћу и искуством и у првом реду постизањем изненађења, као основног фактора успјешног дејства сваке инфилтриране јединице; да се инфилтрирање обично планира у склопу плана дејства главних снага на фронту, али да има често и случајева непланираних инфилтрација, на које се самоиницијативно одлучују поједине јединице у повољним ситуацијама у току самог боја.

За остваривање изненађења при инфилтрацији почетни услов је неопажено се провући кроз непријатељев распоред, односно, ако он наступа, прикрити се и остати неопажен у његовој позадини све док се не створе повољни услови за извршавање добијених задатака. Инфилтрирање ће се вршити у веома различитим и у свакој конкретnoj ситуацији другачијим условима. Али, основни фактори који на то утичу су: борбени распоред непријатеља, његови морални и борбени квалитети, карактер земљишта, наклоност становништва, временски услови, вјештина и извјежбаност јединица и многи други.

Ако је непријатељ на брзу руку организовао одбрану по групном систему, на испресијецаном или планинском земљишту, ако још није успио да солидно организује систем обезбјеђења и осматрања — услови су, природно, повољнији него кад је његова одбрана солидно организована, са разрађеним системом обезбјеђења и осматрања. Кад је непријатељ у нападу услови за инфилтрирање су другачији, што опет зависи од тога да ли је напад у почетној фази, какав је успјех постигнут, на каквом се земљишту води борба итд. Све те околности, као и многе друге, специфичне за конкретну ситуацију, морају се детаљно

процијенити прије доношења одлуке о томе колико снага, на који начин, гдје, у које вријеме и са којим циљем инфилтрирати.

Кад су на сектору једне јединице мали изгледи за неопажено инфилтрирање, оно се врши на сектору неке друге, сусједне јединице гдје су повољнији услови тежећи да се, кад год је то могућно, прође без борбе. За тајно извођење инфилтрирања највише долази у обзир ноћ, нарочито кад је мрачна, вјетровита и хладна, што све умањује будност непријатељевих дијелова за обезбјеђење. Међутим, ако је вријеме магловито, кишно, а у току зиме ако владају снијежне вијавице, још ако је земљиште испресијецано и пошумљено, инфилтрирање се може успјешно извршити и дању.

За успјех у провлачењу неопходно је претходно детаљно извјешети борбени распоред непријатеља, начин обезбјеђења, кретање и вријеме смјене патрола, природне и вјештачке препреке и на основу свега тога одабрати једно или више мјеста за провлачење, што ће зависити, поред осталог, и од бројног стања и наоружања јединице која треба да се инфилтрира.

Ако у саставу јединице нема бораца који добро познају терен, искуство је показало да водичи-мјештани могу веома добро да послуже, поготово ако су провјерени и одани. Да би подвукао значај у улогу водича у многим приликама у нашем ослободилачком рату, један старјешина се овако изразио: „Ја сам доброг водича сматрао као члана штаба“. Мислим да није нимало претјеран, с обзиром на значај водича у појединим ситуацијама, нарочито при ноћним кретањима и дејствима на испресијецаном и пошумљеном земљишту.

Када не постоји могућност инфилтрирања без борбе, а услови за дејство у позадини непријатеља су повољни, инфилтрирање се може извршити и насилним путем, на примјер, организованим ноћним нападом на слабије посједнути одсек непријатељевог положаја. При таквом инфилтрирању јединица треба да настоји да што прије прекине контакт са непријатељем, користећи ноћ, шуму, вијавицу итд. — зависно од услова под којима се изводи. Овај начин инфилтрирања чешће је коришћен и у нашем ослободилачком рату. У току инфилтрирања кроз или у непријатељски распоред као и за вријеме дејства могућно је коришћење разних облика обмане непријатеља.³⁾

³⁾ Јапанци су вјешто и успјешно искористили своју сличност са Малајцима за инфилтрирање већег броја јединица у позадину британских снага у борбама на Малајском полуострву. Читаве јединице пресвлачене су у малајска одијела, а оружје, муницију и другу опрему сакривале су у национална малајска колица и тако пролазиле кроз распоред британских трупа заједно са малајским становништвом које је бјежало испред јапанских трупа. На овај начин су убачене јединице нанијеле британским трупима велике губитке, дезорганизовале их, деморалисале, отежале им да организовано одступају, и често их присиљавале да се под борбом и уз велике губитке пробијају ка Сингапуру. Јапанске јединице су, такође, успјешно убациване у позадину британских трупа кроз прашуму за коју се сматрало да је непроходна.

Или, наши су се борци при ноћним нападима на утврђене тачке, док би се бомбашка група привлачила, препирали с непријатељем, добаћивали му разне вице и, заговарајући посаду објекта, скретали пажњу на себе како би се и на тај начин олакшало бомбашима.

Савремена техничка средства омогућују инфилтрирање у позадину непријатеља и преко већих водених препрека помоћу специјалних одијела за кретање кроз воду. Групе са оваквим одијелима, тзв. људи-жабе, могу веома корисно да послуже за отклањање подводних мина, као и за кидање веза кад непријатељ има неки мостобран на другој обали. Овај начин инфилтрирања може веома корисно да послужи и армијама које су добро технички опремљене, нарочито кад вријеме није погодно за употребу авијације и хеликоптера за пребацивање снага преко водених препрека.

У другом свјетском рату врло су често и успјешно ваздушним путем инфилтриране мање или веће јединице у тактичку и оперативну дубину, ради извршавања разних задатака. Тај начин инфилтрирања афирмисао се као посебан вид дејства и по свом значају и по начину припреме, организације и употребе ваздушно-десантних јединица. Послијератни развој ваздухопловства несумњиво ће у том погледу пружити још веће могућности. Тако ће појавом хеликоптера технички опремљене армије бити у стању да ваздушним путем инфилтрирају у позадину противника своје јединице на сваком земљишту. Дејства тако убачених дијелова имаће, углавном, исти карактер као и дејства јединица инфилтрираних кроз борбени распоред, односно, остављених у позадини противника при повлачењу. Овај начин теже може доћи у обзир за инфилтрирање у добро брањена насељена мјеста и уопште на тактичкој дубини када је гушће посједнута. Но, у сваком случају, ове нове техничке могућности за инфилтрирање ваздушним путем имаће у будућем рату велику примјену. То истовремено намеће потребу далеко већег и појачаног обезбјеђења, како ближе тако и дубље позадине од дејства јединица убачених ваздушним путем. Наоружан и добро организован народ у позадини може у том погледу врло много помоћи, али на таква рјешења могу рачунати земље са стабилним и срећеним унутрашњим поретком, које се неће плашити да дају оружје народу у руке. Разумљиво је да су за коришћење тих могућности потребне одговарајуће организацијске и материјалне припреме још у току мира.⁴⁾

Послије пребацивања, могућности прикривеног задржавања и маневра у позадини непријатеља зависи од спретности јединица, теренских услова, густине и начина непријатељевог распореда и његовог обезбјеђења, као и у највећој мјери од наклоности мјесног становништва.⁵⁾

⁴⁾ Ваздушни десанти су се већ у другом свјетском рату афирмирали као посебан облик дејства у позадини непријатеља. С обзиром на развој ваздухопловства, а посебно хеликоптера, могућности примјене ваздушних десаната су веома порасле. Иако и ова дејства спадају у ширем смислу у инфилтрацију, није их могуће с обзиром на њихов значај и искуство примјене обухватити у склопу овог чланка. Зато сам их само додирнуо да би се јасније уочиле могућности инфилтрације у позадини непријатеља.

⁵⁾ На примјер, Мостарски ударни батаљон у једној тешкој ситуацији у току IV непријатељске офанзиве убадио се неопажено у непријатељски гарнизон Мостар и ту остао неколико дана распоређен по кућама, код становника, а потом поново неопажено изашао из града. Или, сремски партизани су се

Армије које буду имале ослонац у народу сличан ономе какав је имала наша Народноослободилачка војска у позадини непријатеља, имаће огромну предност и могућност за масовну примјену инфилтрираних јединица, а поред тога ће се партизанске јединице из непријатељеве дубље позадине моћи привући ближе фронту за извршавање појединих задатака, како би се олакшало дејство главних снага на фронту.

Тако су наше инфилтриране јединице у току ослободилачког рата, поред моралног преимућства које је произилазило из оправданости рата који смо водили, имале преимућство над њемачким „труповима“ баш у подршци становништва које их је помагало да остану неопажене од непријатеља, давало им податке о његовом кретању и распореду, снабдијевало их, чувало и његовало рањенике итд.

С друге стране, њемачки „трупови“ који су иначе били добро извјежбани — и када су успијевали да се неопажено инфилтрирају на нашу слободну територију — у позадину наших снага — западали су у тешкоће у погледу снабдијевања, добијања обавјештења и сл., тако да су, на примјер, преко радио-станица од својих јединица с фронта добијали податке о нашем распореду и објектима напада. Они су врло тешко успијевали да се дуже задрже у нашој позадини, јер ако их нијесу откриле наше јединице, откривало их је мјесно становништво. Покушавали су и да се издају за наше јединице. У том циљу са њима је извођена специјална обука, али и поред тога нису имали успјеха, јер су се сусретали са разноврсним тешкоћама — непознавање језика, вјерских и других обичаја и навика становништва у дотичном крају којим би се кретали итд., тако да су брзо распознавани и откривани.⁶⁾

осјећали сигурним у својим подземним склоништима за вријеме претреса терена од окупаторских трупа, да би ноћу излазили и изводили разне акције.

Партизански покрет у Индокини имао је у готово свим француским гарнизонима читаве батаљоне — тј. армије број 2 — који су преко дана обављали своје редовне послове као и остали грађани, а ноћу би изводили разне акције — уништавали складишта, авионе на аеродромима, убијали француске официре и пилоте по хотелима и њиховим становима и т. сл.

6) Ево шта каже сам непријатељ о тешкоћама дејства тих јединица у нашој позадини:

„Уско грло код формирања чисто њемачких „трупова“ ствара помањкање прикладних извиђача, који треба перфектно да владају језиком земље. Многе дивизије неће ради тога моћи ставити на расположење прикладно људство...“

„Мањка потпора од стране становништва...“

„Непријатељска обавјештајна служба има повјеренике у свим хрватским цивилним и војним круговима, све горе до највиших мјеста“.

„Склоност Хрвата дезертерству тј. пребацивању непријатељу мора се поред избора предуприједити указивањем да у заробљеништво доспјели ловци банде бивају без разлике стријељани од стране бандита“.

„Начелно треба обилазити мјеста, салаше, и цивилно становништво, које ради на пољима“.

„Према овоме се понесена опскрба мора ограничити на најнужније: по глави 2—3 хљеба, маст, хранљиви препарати (Кока-кола), зачини, нарочито много соли, пресован чај, по човјеку једна шпиритусна пећ за кување са сувим шпиритусом“. (Предлози за изобразбу и збрињавање трупова ловаца банди Наставног штаба за сузбијање банди од 25. априла 1944. године.)

Ни инфилтриране јединице оних армија које воде одбрамбени рат на своје тлу не би смјеле, без обзира на наклоност становништва, да занемаре настојање да њихово присуство буде неопажено од народа, кад год је то могућно и потребно. Снабдијевање и добијање потребних података о непријатељу и других од народа организује се што конспиративније, избјегавајући да мјесно становништво зна за мјесто логоровања јединице, а још мање о њеним намјерама и задацима. Таква конспиративност је увијек потребна и обавезна у рату. Тајност има посебан и изузетан значај, како је то већ наглашено, за дејство јединица инфилтрираних у позадину непријатеља. И мања несмисленост у том погледу, како за вријеме припреме, у току инфилтрирања, тако и за све вријеме до повратка у састав своје јединице, може да онемогући извршење задатка, па чак и да инфилтриране снаге буду доведене у ситуацију да претрпе губитке или да буду уништене, а у најмању руку да пропусте коришћење изненађења у извршењу задатка, што је један од основних услова за њихово успјешно дејство. Јер, не треба заборавити да ће непријатељ настојати да у народ убаци своје обавјештајце како би дошао до потребних података о нашим снагама које се налазе у његовој позадини.⁷⁾ И у оним случајевима када нема никакве бојазни да би инфилтрирана јединица била намјерно откривена треба имати у виду радозналост и наивност становништва, што може да открије њено присуство, да упозори непријатеља и да јој отежа или онемогући извршење задатка.

Задаци које могу извршавати инфилтриране јединице су врло разноврсни, што зависи од конкретне ситуације. Најчешће су њихова дејства од тактичког, мада у појединим случајевима могу имати и шири оперативни значај.

Карактер дејства инфилтрираних јединица произилази из општих планова и потреба снага за чији рачун дејствују, које их и упућују и дају основну оријентацију за дејства и по времену и по објектима напада. Команде морају водити рачуна какви се реални задаци у конкретной ситуацији могу поставити пред јединицу која се инфилтрира у борбени распоред непријатеља или његову позадину. Са своје стране, команда инфилтриране јединице, разумије се, мора настојати да задатке изврши тачно по времену и објектима напада како јој је и постављено, јер од тога најчешће зависи и вриједност обављеног посла. Најчешће су задаци инфилтриране јединице непосредно везани за дејство главних снага на фронту од чега зависи и вриједност задатка који јој је постављен. Међутим, пошто је веома тешко предвидјети све услове и могућности за извођење задатака у позадини непријатеља, команду инфилтриране јединице треба упутити на што ширу иницијативу кад год то дозвољава општи план и карактер пред-

⁷⁾ Веома је поучан и карактеристичан примјер енглеске групе која је имала задатак да се убаци у позадину непријатеља на афричком ратишту и да поруши пристаниште Бенгази. Због деконспирације у току припрема она не само што није успјела да изврши задатак, већ је била запала у ситуацију да буде уништена, тако да се само великим напорима и уз осјетне губитке извукла.

стојећег задатка главних снага, односно, када инфилтрирана јединица нема тачно одређен задатак, а од чијег извршења зависи успех дејства јединице за чији рачун ради.

Кад команда јединице која се упућује у непријатељеву позадину добије задатак, приступа свестраној процјени и предузима најдетаљније мјере, како у погледу припреме тако и начина, мјеста и времена провлачења кроз борбени поредак непријатеља, начина извршења задатка итд.

Искуства другог свјетског рата, као и она из Кореје, говоре у прилог томе да се, ма какав био распоред непријатеља, увијек могу наћи празнине кроз које ће се добро извјежбане и вјеште јединице провући у његову празнину.

Рат у атомским условима обавезно тражи међупросторе у борбеном поретку те ће они бити један од увијек постојећих основних услова за инфилтрацију. Сем тога, развој армија послје другог свјетског рата и даље усавршавање ратне технике, нарочито тенковских и моторизованих јединица и, посебно, ваздухопловства, пружају све услове да у евентуалном будућем рату маневар још потпуније дође до изражаја и да се још чешће јаве испрекидани и нестабилни фронтови, те ће и с те стране могућности инфилтрирања бити веће но у прошлом рату. Међутим, при томе ваља имати у виду да ће баш повећани међупростори у евентуалном будућем рату захтијевати да сваки чвор одбране и сваки елемент борбеног поретка буду организовани и припремљени за кружну одбрану, што ће, неоспорно, смањити њихову осјетљивост како на дејство инфилтрираних, тако и на продоре моторизованих или оклопних јединица.

У циљу свестране припреме треба што детаљније проучити све податке којима располаже обавјештајна служба о распореду непријатеља, фортификацијском уређењу, земљишту и објектима напада. Пожељно је, кад за то има времена и могућности, да се читава јединица увјежба, како у погледу инфилтрирања, тако и извршења задатка који је добила, на импровизованом полигону, макети или бар по карти.⁸⁾

У ком правцу и на какве задатке ће бити усмјерена активност инфилтрираних јединица у позадину непријатеља зависиће поред општих услова и од тога да ли су главне снаге у нападу или одбрани — у наступању или одступању.

При доношењу одлуке за употребу инфилтриране јединице кад су главне снаге у нападу и у конкретном случају рачунају на могућности и значај постизања изненађења, неопходно је свестрано извршити процјену значаја те околности и да ли би дејства у позадини, и које врсте, могла негативно утицати у том погледу. Код армије, која успије да обезбиједи дејства у позадини непријатеља као једну од сталних форми борбене активности, чему треба тежити, та дејства обично не би негативно утицала на постизање изненађења од стране

⁸ Нјемци су више мјесеци на разним полигонима далеко од мјеста употребе због тајности увјежбавали падобрански батаљон за десант на Дрвар.

главних снага. Уосталом, у сваком конкретном случају неопходно је свестрано размотрити шта би било ефикасније — конкретне могућности употребе дејства инфилтрираних јединица или изгледи постизања изненађења од стране главних снага, као фактора који неоспорно, кад се оствари, може да значајно па чак и пресудно утиче на исход борбених дејстава.

Наводим неке од најважнијих задатака за употребу инфилтрираних јединица у позадини непријатеља када су главне снаге у нападу:

— Један од важних њихових задатака јесте свакако прикупљање и достављање података о распореду непријатељских снага по фронту и дубини, систему његове одбране, фортификацијском уређењу, моралу јединица, снабдјевености и свему што би било од значаја за предстојећи напад главних снага. Ово је од нарочите важности ако се између властитих снага и непријатеља налази водена препрека која отежава редовно извиђање и осматрање, сем из ваздуха. За извршење ових задатака инфилтрирана јединица треба да се повеже са партизанским јединицама и другим организацијама у колико их има на том подручју и да са њима координира рад како то најбоље у датој ситуацији одговара потребама дејства главних снага.

— Ометање одбрамбених радова ноћним нападима на мање јединице, штабове, центре веза, уништавање непријатељеве артиљерије, постројења за звучно и радарско осматрање итд. Таква дејства могу у појединим случајевима значајно допринијети промјени у односу снага. Узмимо, на примјер, да непријатељ располаже атомском артиљеријом и да инфилтрирана јединица успије да је уништи. Таквим успјехом би се квалитативно измијениле ватрене могућности браниоца у односу на снаге нападача. Или, ако инфилтрирана јединица својим дејством натјера непријатеља да извлачи дио снага са положаја да би заштитио објекте у позадини, настаје озбиљна промјена на штету браниоца. На то су, на примјер, често биле присиљаване америчке трупе дејством инфилтрираних и партизанских јединица сјеверно-корејске и кинеске армије у њиховој позадини, нарочито у почетку рата.

— Рушење саобраћајних линија, нарочито важних објеката на њима као што су мостови, раскрснице, жељезничке станице итд. Извршење тих задатака мора бити посебно размотрено и усклађено са планом главних снага, како се не би отежао темпо њиховог предстојећег наступања.

— Енергичним и изненадним нападима спријечити или омести благовремену употребу непријатељеве резерве. Главним снагама највише би одговарало да непријатељева резерва буде нападнута у моменту кад отпочне свој противнапад. Ако инфилтрирана јединица успије својим дејством, макар и за краће вријеме, да омете непријатељеву резерву, он ће тим најчешће бити ометен да искористи најпогоднији моменат да је корисно и ефикасно употреби. Успјешан напад инфилтриране јединице на резерву непријатеља може имати пресудан значај за даљи исход напада, јер се главним снагама омогућава да брже и потпуније искористе почетне постигнуте успјехе.

Кад инфилтрирана јединица изводи овакве или сличне задатке у тактичкој дубини непријатеља, њена дејства могу бити подржана артиљеријом и авијацијом, уколико се за то укаже потреба, а постоје и материјалне могућности.

— Уништавање непријатељевих радарских осматрачница и центара везе. За извршење оваквих задатака, јединице не само што морају бити смјеле и одлучне, већ морају имати у свом саставу специјалисте који ће знати шта је у датом случају најважније да се учини. У почетку НОБ често су у том погледу постигнути успјеси непотпуно искоришћавани баш због помањкања стручних кадрова који би се знали брзо снаћи.⁹⁾

— Напад на штабове и постројења за везу уопште у циљу дезорганизовања командиовања. Успјешно извршење оваквих задатака може се очекивати ако се претходно обезбиједи што потпунији подаци о мјесту, распореду и обезбјеђењу непријатељских штабова.

— Уништавање браниоачеве артиљерије, нарочито оне која има већи домет од нападачеве и коју нападачева артиљерија с фронта није у стању да неутралише. Најважније ће свакако бити уништавање атомске артиљерије, ако непријатељ њом располаже. За овакве задатке биће, такође неопходно специјално обучено људство и смјеле групе, маскиране на разне начине, добро извјежбане и вјеште у коришћењу разних врста лукавства. Успјешним извршењем таквог задатка квалитативно би се измијенио однос снага у корист нападача.

— Напад на непријатељеве аеродроме и уништавање авиона, горива и постројења.

— Развијање пропаганде у циљу дезорганизације и уношења панике код непријатеља растурањем летака, убацивањем мањих група и појединаца у редове непријатеља, преко народа на терену и сл.

— Ослобођење заробљеника и њихово искоришћавање за борбу и друге потребе — ношење рањеника и сл.

— При форсирању ријека инфилтриране јединице које би раније биле упућене и остале неопажене у непријатељевој позадини могу одиграти значајну улогу изненадним дејством и заузимањем маркар и малог мостобрана на неком од предвиђених мјеста искрцавања главних снага. Дејства инфилтрираних јединица у оваквим случајевима морала би, по времену, што боље бити усклађена са дејством главних снага, како непријатељ не би стигао да интервенише озбиљнијим снагама до искрцавања првих таласа главних снага с фронта. Оваква дејства, сем ноћу, по магли и вејавици, могу доћи у обзир и под заштитом вјештачког дима ако је земљиште пошумљено и подесно за прилаз инфилтрираних јединица из позадине.

— У повољним условима и кад су упућене у дубоку позадину непријатеља, инфилтриране јединице имаће задатак (свакако један од важнијих), да покрену масе не само на сарадњу и помоћ у давању

⁹⁾ Једна јединица Пјешивачког батаљона у јулском устанку 1941. године није искористила да запали 17 школских авиона и знатну количину бензина које је препадом заплијенила па су Талијани брзом интервенцијом тенкова из Никшића успјели да их поврате неоштећене.

података, снабдијевању, збрињавању рањеника итд. — већ и на активно учешће у оружаном борби. Наступање главних снага с фронта, као и успјеси инфилтрираних јединица, повољно ће утицати на ступање маса у оружану борбу. Њих треба организовати у посебне јединице и додељивати им такве задатке које су у стању да изврше.

У току напада главних снага инфилтриране јединице усмјериће се на оне задатке који ће у датој ситуацији највише користити општим напорима. Који су то задаци утврђује се свестраном проценом свих утицајних елемената. Међутим, у току борбе чешће се дешавају такви обрти који се тешко могу унапријед предвидети, како у погледу могућности извршења задатка од стране инфилтрираних јединица, тако и у погледу измјена које настају и извршења од стране главних снага. Команда инфилтриране јединице мора имати то у виду и своја дејства, колико год услови дозвољавају, прилагођавати насталим промјенама, што се постиже праћењем ситуације на бојишту и одржавањем радио и друге врсте веза са командом снага на фронту. Команда главних снага морала би са своје стране да води рачуна и благовремено обавијести јединице које дејствују у позадини непријатеља о свим насталим промјенама које могу имати значајнијег утицаја на њихову борбу. На примјер, ако је инфилтрирана јединица добила задатак да заузме и држи неки објект у позадини непријатеља до доласка главних снага, па се ситуација промијени у правцу који се није предвиђао тако да држање заузетог објекта постане непотребно или немогућно, команда главних снага морала би благовремено о томе обавијестити инфилтрирану јединицу, како би ова свој даљи рад и дејства ускладила са новонасталом ситуацијом.

Основно чему свака инфилтрирана јединица мора стално поклањати највећу пажњу у току припрема за напад је *момент изненађења*. Остварење изненађења је један од битних услова за успјех дејства инфилтрираних јединица. На коришћењу тог фактора, у првом реду, свака инфилтрирана јединица мора градити своје успјехе. Постигнуто изненађење захтијева што потпуније искоришћавање брзим и енергичним дејством тако да непријатељ не буде у стању да интервенише и спријечи извршење задатка, или да доведе инфилтрирану јединицу у ситуацију да се мора упустити у фронталну борбу, или да се под неповољним условима повлачи по извршењу задатка.¹⁰⁾

¹⁰⁾ У првом свјетском рату у току офанзиве српске војске у колубарској бици 1. батаљон 6. прекобројног лука, који је бројао свега 232 војника са 2 митраљеза, самоиницијативно се провукао између непријатељевих заштитница, пребацио се преко Љига на његову територију и успио да без употребе ватреног оружја зароби предстражну чету на мосту. По извршењу тог задатка извео је смјели изненадни напад на 40. аустријску дивизију која је коначила у селу Цветановцу и изазвао такву панику да је код те дивизије настало право расуло. Батаљон је до зоре заробио преко 1.600 војника, заплијенио 8 топова и много друге опреме, а ослободио 500 заробљеника. Српске јединице, користећи успјех овог батаљона, наставиле су гоњење и у току дана само на овом сектору, поред убијених, заробиле 6.000 непријатељских војника и заплијениле 40 топова и много друге опреме.

Ако није везана карактером добијеног задатка инфилтрирана јединица се одмах по његовом извршењу удаљава од мјеста акције, према унапред предвиђеном плану, било ради извршења нових задатака или повратка у састав своје јединице. Повлачење треба да буде у складу са даљим задацима, уколико то ситуација дозвољава. Једино кад инфилтрирана јединица има задатак да заузме неки важан објект, мост, клисуру, раскрсницу путева итд. и да га држи упорно, она се упушта и у одлучну фронталну борбу.¹¹⁾

Заузимање Сингапура у другом свјетском рату од стране јапанских трупа такође је веома поучан примјер примјене специјално обучених јединица за инфилтрацију у ситуацији када се главне снаге налазе у нападу.¹²⁾

У току читавог народноослободилачког рата све наше јединице успјешно су примјењивале инфилтрирање дијела снага за дејство у непријатељевој позадини. Та дејства су, као што је већ речено, нарочито долазила до изражаја при нападима на утврђена насељена мјеста и заузимању утврђених положаја. Показало се да је комбиновање дејства инфилтрираних јединица изнутра са дејством главних снага с фронта правилно и врло ефикасно. То је, уосталом, најчешће био и једини начин за рјешавање таквих задатака, с обзиром на помањкање артиљерије и других средстава за рушење.

¹¹⁾ Прва крајишка бригада са још два партизанска батаљона добила је задатак да заузме Кључ. Напад је био могућан само са јужне стране јер је са западне, сјеверне и источне била непријатељска територија. Напад је планиран тако да се — кад главне снаге нападну с југа — једним батаљоном који би се инфилтрирао посједне Брешчица и не дозволи непријатељу посједати тог положаја који доминира градом. Одређени батаљон се неопажено заобилазним путем провукао кроз непријатељеву територију и крећући се тешким тереном на вријеме стигао на око 4 км од Брешчице, гдје се одморио. У сам мрак кренуо је на извршење задатка, на вријеме посио Брешчицу, а једном ударном групом напао средњевјековну тврђаву Томашевићев град, коју су усташе биле уредиле за кружну одбрану. Када су главне снаге продрле у град, усташе су се, како је и предвиђено, повлачиле према Брешчици, али их је батаљон дочекао и у томе спријечио. Овим изненађењем непријатељ се тако деморалисао да је у нареду одступио у правцу Санског Моста и Санице. Већ сјуратан до 10 часова град је био ослобођен, једино се још држала посада у тврђави Томашевића град, али се и она увече неопажено извукла.

¹²⁾ Британске снаге, пошто су се пред Јапанцима повукле са Малајског полуострва на утврђено острво Сингапур, порушиле су насип и железнички мост код Цохоре, на Цохорском мореузу, сматрајући сингапурско утврђење неосвојивим. Међутим, послјије детаљних припрема, ноћу између 8 и 9. фебруара 1942. године, 2.000 одлично извјежбаних Јапанаца — самураја са ножевима у зубима препливало је канал на његовом најужем дијелу. Они су потпуно изненадили британске страже, побили их и створили мостобран на острву Сингапур. Користећи мостобран Јапанци су брзо поправили насип, изградили мостове и пребацили артиљерију и тенкове. Уз подршку надмоћније авијације брзо су заузели све британске аеродроме на острву, резервоаре бензина и у двије колоне предузели наступање у правцу тврђаве. Британци су били успјехом Јапанаца тако деморалисани да су дали веома слаб отпор те је послјије заузимања резервоара воде капитулирало 80.000 Британаца пред 45.000 Јапанаца.

Комбинацијом дејства инфилтрираних јединица изнутра са нападом главних снага споља, на примјер, и први и други пут је ослобођено Ливно 1942. године.¹³⁾

Примјер успјешне инфилтрације око два батаљона 6. источнобосанске бригаде прве ноћи напада на Тузлу између 29. и 30. IX 1942. године карактеристичан је по томе што указује да експлоатисање успјеха инфилтрираних јединица умногоме зависи од синхронизације и усклађености њихових дејстава са дејствима главних снага.¹⁴⁾

У корејском рату сјевернокорејска и кинеска армија врло су често комбиновале своја нападна дејства с фронта, нарочито у по-

¹³⁾ У децембру 1942. године 2. пролетерска дивизија добила је задатак од Врховног штаба да заузме усташко упориште Ливно, које је ометало маневар наших главних снага у правцу Прозора и Неретве и коришћење комуникације Гламоч — Ливно — Прозор. Упориште је било врло солидно фортификацијски утврђено и организовано за кружну одбрану. На свим важнијим прилазима били су израђени бетонски бункери на растојању од око 100 м један од другог, а испред њих и око града била је постављена ограда од бодљикаве жице.

Дивизија је отпочела напад ноћу између 15. и 16. децембра. Одмах у почетку 2. батаљон 4. пролетерске црногорске бригаде успио је да направи пролаз у жичаној огради између два бункера с јужне стране пута Шујице — Ливно, а потом се самоиницијативно у колони по један брзо убацио у град, тако да је већ око 23 часа посио четири куће од тврдог материјала око раскршћа путева на јужној ивици града и одмах отпочео да их уређује за одбрану, а ракетом је дао сигнал главним снагама бригаде да се налази у граду. У току убацивања батаљон је имао једног погинулог и три рањена.

Дејством са посједнутих тачака батаљон је озбиљно пореметио непријатељеву одбрану и готово му онемогућио унутрашњи саобраћај и маневар снагама. Међутим, и поред тога напад наших главних снага споља није те ноћи успио.

Усташе су предузимале више врло жестоких напада на батаљон, а зграде које је он посио тукле су артиљеријом калибра 75 мм са око 100 м тако жестоко да су порушиле зграду у којој се налазио један вод 3. чете. Али батаљон се врло упорно држао и успио да одбије све нападе усташа, наносећи им тешке губитке. Жилавом борбом у врло тешким условима успио је да се одржи у центру непријатељеве одбране од 23 часа 15. XII до 16,30 часова сјутрадан и да поремети систем његове одбране држећи под ватром с леђа више ватрених тачака на правцу дејства 4. црногорске пролетерске бригаде. Својом упорношћу и дејством изнутра батаљон је одиграо пресудну улогу у заузимању овог непријатељевог упоришта.

¹⁴⁾ За напад су биле предвиђене 17. дивизија са сјевера и 16. с југа. Напад је планиран и изведен ноћу, из подилажења, да би се постигло изненађење. Због недостатка артиљерије било је планирано да се око два батаљона из 6. источнобосанске бригаде — која је имала велико искуство у заузимању утврђених насељених мјеста (Јајце, Бихаћ, Сански Мост, Босански Нови итд.) — неопажено провуку у град са задатком да дезорганизују командовање и везе, заузму ватрене положаје браниоачеве артиљерије и да истовременим дејством изнутра олакшају главним снагама заузимање града.

Одбрана града је била организована по отпорним тачкама, с планираним тучењем међупростора унакрсном ватром. Баш те међупросторе батаљони су вјешто искористили и успјели да се неопажено увуку у упориште, изненаде непријатеља и продру до центра града. Међутим, 16. дивизија је закаснила са нападом с јужне стране, тако да су се инфилтрирани батаљони пред зору морали повући, а успјешно извршена инфилтрација није била у довољној мјери искористена. Град је, додуше, био ослобођен упорним нападима послје тродневних борби.

четку рата, са дејством инфилтрираних и партизанских јединица у позадини, нарочито у ноћним нападима. Обично ноћу су се у бороени распоред непријатеља инфилтрирале мање групе које би остале прикривене до почетка напада. Инфилтрирци су најчешће нападали артиљерију, командна мјеста и постављали засједи дуж путева које су на брзу руку запречавали и рушили да би америчким јединицама спријечили одступање.

Према неким иако непотпуним подацима понекад је у позадини америчких и јужнокорејских снага дејствовало и до 20.000 инфилтрираних војника и официра сјевернокорејске и кинеске армије.

Дејством инфилтрираних јединица присиљене су америчке снаге да учине измјене у свом борбеном поретку, да се распореди више по дубини, по групном систему, са задатком да се свака јединица утврди и припреми за кружну одбрану. Те мјере су само донекле утицале на масовно коришћење инфилтрираних јединица кинеске и сјевернокорејске армије. Основни разлог за све мању примјену тих јединица је био у томе што су сјевернокорејски а и кинески војници показивали све мање одушевљења и расположења за рат, а посебно за тако тешке задатке каква су дејства у позадини непријатељског фронта.

И Американци су у Кореји, мада у врло ограниченом обиму, примјењивали инфилтрирање мањих група у позадину непријатеља и то, углавном, у циљу извиђања и мањих диверзантских акција. Зато су обично коришћени јужнокорејски војници.

Било је мишљења да је основни разлог мале примјене инфилтрираних јединица од стране Американаца у схватању америчког командовања да се сви проблеми могу рјешавати надмоћношћу технике. Међутим, мишљења сам да није разлог само у томе, већ још више у непоузданости јужнокорејских и веома малом расположењу америчких војника за тако тешке задатке. Иначе, они су и те како имали потребе да примјењују ове врсте дејства. Томе у прилог говори и чињеница да су се Американци у другом свјетском рату служили инфилтрацијом и имали за то специјалну формулацију тзв. „ренџер“ чете и батаљоне.

У Индокини су Хо Ши Минове трупе, такође, често и вјешто примјењивале инфилтрирање у позадину француских снага у циљу извршења најразноврснијих задатака. За дејство у позадини непријатеља они су имали 10 пуковских група од по 3.000 људи, од којих је, према француским подацима, најмање половина дејствовала у позадини француских снага. Хо Ши Минове трупе су се показале нарочито вјештим у коришћењу и таквог земљишта за провлачење у француску позадину које су француске трупе сматрале сасвим непроходним. Поред тих група и остале регуларне јединице врло су често инфилтрирале своје мање дјелове у позадину француских снага, иако је тамо дејствовала илегална партизанска армија јачине око 300.000 до 350.000 људи, организованих по батаљонима, на читавој територији, чак и у свим француским гарнизонима.

Могућност инфилтрирања у току извођења одбране отежана је поред осталог и тиме што инфилтрирана јединица по извршењу задатка мора поново да се кроз њега провлачи да би се вратила у састав

своје јединице. И сам опстанак и активност инфилтрираца отежани су јер, кад непријатељ напада или се припрема за напад, он ће лакше одвојити дио снага за дејство против њих. Ово важи само утолико уколико унапријед није извршена припрема и организовање становништва за борбу у позадини непријатеља на окупираној територији. Све те околности морају се имати у виду при доношењу одлука за упућивање односно остављање јединица за дејства у позадини, као и у погледу предвиђања и предузимања мјера за њихово враћање у састав јединица. Али могућност задржавања и извођења акције у највећој мјери зависиће од умјешности и маневарске способности јединица, земљишних услова, а посебно од наклоности и организовања народа у позадини непријатеља, те о тим тако важним и утицајним факторима свакако треба да се води рачуна при доношењу одлуке о примјени дејстава инфилтрираних јединица.

Дешаваће се да је непријатељ због разних разлога принуђен да на неком сектору пређе у одбрану, да би извукао дио снага ради појачања тамо гдје напада, што такође може утицати како на само инфилтрирање, тако и на рад и маневар инфилтрираних јединица у позадини.

За усмјеравање дејства инфилтрираних јединица од утицаја је и то да ли су непријатељеве снаге у фази припрема за напад или је напад већ отпочео.

Поред непрекидног извиђања ради стицања увида о свим промјенама код непријатеља, нарочито о груписању снага и средстава, јер се на основу тих података може оцијенити правац главног напада непријатеља, што је за браниоца и његово организовање одбране од посебног значаја — задаци инфилтрираних јединица би били:

— Ометање прегруписавања снага на фронту и покрета из дубине смјелим, енергичним и изненадним нападима из засједа. Прегруписавање се најчешће врши ноћу због дејства из ваздуха и због прикривања својих намјера. То нарочито важи у оним случајевима када није обезбјеђена сигурна и ефикасна превођ у ваздуху, а и иначе.

Атомско наоружање, са чијом се употребом у евентуалном будућем рату мора рачунати, изазваће свакако појачану потребу уковања трупа, захтијевати што растреситији борбени поредак и маскирање свих врста. Према томе, биће још неопходније него у прошлом рату да се јединице, нарочито веће, крећу само ноћу. То, пак, ствара повољне услове и за инфилтрирање и за дејство јединица у позадини непријатеља. Да би се повољни услови успјешно користили биће потребно благовремено обезбиједити свестране податке о свим промјенама код непријатеља у току дана, а нарочито на правцу гдје се предвиђа извођење акције инфилтрираних јединица. То су показала и искуства из прошлог рата.¹⁵⁾

¹⁵⁾ Главнина 717. легионарске дивизије са 202. тенковским батаљоном успјела је 31. јануара да заузме доминантне коте у рејону с. Војиће. Штаб 5. дивизије одлучио се за ноћни противнапад. У току дана осмотрени су ватрени положаји непријатеља у с. Рамићи, гдје се налазио и тенковски батаљон и један батаљон непријатељеве резерве.

— Рушење саобраћајних центара, мостова, тунела и сл. који непријатељу користе за довлачење снага и средстава из дубине или за прегруписавање по фронту. То ће у много случајева бити један од најважнијих задатака, који ће највише утицати на успоравање непријатељевих припрема за напад. Снабдијевање савремених јединица у нападу захтијева огромне количине муниције, горива и других средстава, те је утолико јаче изражена осјетљивост комуникација, нарочито на испресијецаном и планинском земљишту.

Колико је нападач осјетљив када му се браниоачеве снаге појаве за леђима и отпочну макар и са мањим акцијама, може се видјети на низу примјера из народноослободилачког рата.¹⁶⁾

— Кад год постоје изгледи на успјех, дејства инфилтрираних јединица треба, као и кад су главне снаге у нападу, усмјерити и на кидане веза и уништавање штабова и центара везе у циљу дезорга-низовања командовања; уништавање складишта хране, муниције и погонског горива; уништавање радарских постројења, нападе на аеродроме, уништавање постројења и авиона на њима итд.

— Појава реактивних бацача и напалм-бомби у наоружању, као и још већа потреба за ноћним кретањем у евентуалном будућем рату, стварају још повољније могућности за успјешна дејства инфилтрираних јединица на оклопне и моторизоване јединице непријатеља.

— Свакодневним, макар и мањим нападима стално држати непријатеља у напетости, замарати га, присиљавати да се развије и

5. дивизија бранила је положаје Часовићи — Војићи — Рибићи — Ра-сјека. Непријатељ је нападао из правца Рамићи, са положаја Хаџић — Канта-ревац — Билајани.

Ноћу између 31. јануара и 1 фебруара један батаљон 5. дивизије добио је задатак да се неопажено провуче у позадину непријатеља и нападне дивизијску резерву у с. Рамићи. Батаљон се неопажено провукао кроз непријатељев поредак и у близини с. Рамићи ухватио два непријатељска војника од којих је добио знаке распознавања. Потом је неопажено ушао у село и изненада напао непријатељеве снаге. Батаљон је за кратко вријеме разбио дивизијску резерву, наносећи јој губитке од 100 мртвих и 17 заробљених. Због немања експлозива и несналажљивости бораца пропуштена је прилика да се униште 4 тенка.

Успјешним извршењем тог задатка непријатељ је био присиљен да одустане од напада припремљеног за сјутрадан, што су јединице 5. дивизије искористиле да боље уреде своје одбрамбене положаје.

¹⁶⁾ У вријеме IV непријатељске офанзиве 6. личка дивизија имала је задатак да брани слободну територију Лике. 9. бригада ове дивизије затварала је правац Ловинац — Удбина на положајима: Липач — Враник — Троуре, на које су нападали дијелови италијанске дивизије „Ре“ и усташе у јачини од око 4.000 људи укупно, док је бригада имала око 1.000 бораца. Послије 6 дана успјешне одбране на поменутим положајима, 3. батаљон те бригаде добио је задатак да се инфилтрира у позадину непријатеља и постави засједу на комуникацији Ловинац — Медак, између села Радуча и Папуче. Батаљон се успио неопажено провући у непријатељеву позадину, затим је поставио засједу и када је наишла колона од 11 камиона напао је и уништио. Командант дивизије „Ре“ чим је сазнао за ову акцију повукао је са положаја тенковску чету, један италијански батаљон и две чете жељезничке бојне ради обезбјеђења позадине. Исте ноћи батаљон се по извршењу задатка вратио кроз непријатељев распоред у састав своје бригаде и посио одсјек свога положаја за одбрану.

троши снаге на обезбјеђење позадине и ометати га у извођењу припрема за напад.

— Ако на терену има партизанских јединица и других облика организације за дејство на окупираној територији, инфилтрирана јединица треба да координира своја дејства са њима и да се ослони на њих за извршење добијених задатака. У сарадњи са снагама на окупираној територији инфилтрирана јединица ће лакше и брже доћи до података о непријатељу, што је важно и за извршење њених задатака и за дејства главних снага на фронту.

— Резултати које може дати и мања јединица изненадним и добро припремљеним нападом на осјетљива мјеста у непријатељевом распореду и објекте у његовој позадини, заслужују да бранилац поклони пуну пажњу овим дејствима, настојећи да искористи сваку и најмању могућност која се у том погледу нуди. Кад бранилац има подршку становништва у позадини нападача, она се могу примијенити врло успјешно у готово свим ситуацијама. То убједљиво доказују искуства другог свјетског, а посебно нашег ослободилачког рата,¹⁷⁾ као и рата у Кини и Индокини.

— Напад из засједе на колоне и резерве у циљу наношења непријатељевим снагама што већих губитака и натеривања да се развије како би инфилтрирана јединица везала за себе што више његових снага и спријечила му да убаци резерву у борбу кад он то жели.¹⁸⁾

¹⁷⁾ Карактеристична је у том погледу акција коју је прије VII непријатељске офанзиве извршио један вод ударне чете 13. крајишке бригаде крајем маја 1944. године.

Из Мркоњић-Града, који су држали Нијемци, штаб 13. бригаде је преко везе добио податке о распореду непријатељевих снага у граду и на спољнем обезбјеђењу. У граду се налазио и четнички штаб корпуса позадине за западну Босну и четничка команда среза. Штаб бригаде донио је одлуку да убаци један вод кроз непријатељев распоред и уништи четничке команде. Око 22 часа вод је кренуо на задатак и вјешто користећи земљиште неопажено ушао у град. Ту је без употребе ватреног оружја заробио четничког стражара па на његово мјесто поставио свог. Од четничког стражара добијени су детаљни подаци о размјештају четничких официра и осталих четника. Касније је вод заробио и разводника страже. Завршивши за најкраће вријеме све претходне припреме, вод је једновремено напао бомбама и аутоматима четничке команде. Убијено је 7 официра и 14 четника, међу којима и командант четничког корпуса Дреновић. По извршењу задатка вод се истим путем вратио.

При повлачењу вод је имао само једног погинулог и једног рањеног.

¹⁸⁾ У априлу 1944. године 3. корпус, повлачећи се преко Мајевице у правцу Шековића, оставио је у непријатељевој позадини на Мајевици 17. мајевичку бригаду и Мајевички одред са задатком да што више вежу његове снаге

— Када главне снаге врше противнападе с фронта, нарочито ноћу, истовремени изненадан напад инфилтрираних јединица из позадине моћи ће дати добре резултате. Комбинацијом напада с фронта, у бокове и из позадине противник се може довести у забуну о обиму и карактеру противнапада, тако да ће се евентуално одлучити на пре-груписавање снага и на тај начин пореметити свој план нападних дејстава.

— Услијед динамике и брзине дејстава у другом свјетском рату дешавало се да извјесне мање или веће јединице буду одсјечене од главних снага. У таквим случајевима, кад одсјечена јединица не успије да се пробије и споји са главним снагама, најбоље је да се пробија у непријатељеву позадину и настави дејства као инфилтрирана јединица, настојећи да се на неком другом мјесту пробије и споји са снагама на фронту или повеже са партизанским снагама на окупираној територији и настави са њима ону врсту активности која је у датим условима могућна.

У току ослободилачког рата многим нашим јединицама дешавало се да буду одсјечене од главних снага, али се никада није десило да се деморалишу и распу, већ су настављале са дејствима и успијевале да се послје краћег или дужег времена споје са својом или неком другом јединицом. Окупаторским трупама никада није успијевало да ма коју нашу јединицу присиле и натјерају ни у тако тешким ситуацијама на пасивност, а још мање на предају. Оне су могле да тако поступају зато јер су биле и у свим ситуацијама остајале нераз-двојни део армије која се бори за праведну ствар, која ужива повје-рење и подршку народа, у којој је сваки појединац свјестан и своје улоге и своје одговорности. Такав је био састав наше Армије, која је у процесу борбе задобијала све веће повјерење и подршку народа. У томе је била њена снага и извор њених побједа.

У примјени такве тактике од стране наших јединица лежи, поред осталог, узрок неуспјеха више пута поновљених покушаја окупатора да методом окружења разбије и уништи наше снаге и немогућности да их натјера и за краће вријеме на пасивност.

Из истих разлога пропао је и покушај њемачке окупаторске војске да убацивањем тзв. „трупова“ у нашу позадину парира дејства

и успоре наступање. Бригада и одред два дана су водили борбе на простору Јасенице. Својим дејствима они су везали дио непријатељевих снага и на тај начин олакшали осталим снагама корпуса да се повуку и организују одбрану на предвиђеним положајима Тузла — Зворник. Другог дана бригада је чак била окружена, али је ноћу успјела да се пробије из окружења, прође кроз непријатељев распоред поред Брчког и избије на источни дио Мајевице, гдје се спојила са јединицама корпуса.

наших јединица. Наиме, успјех дејства у позадини у великој мјери зависи не само од квалитета инфилтрираних јединица, већ истовремено и од квалитета противника против којег се она примјењују. Њемачки инфилтрираници нашли су се у сасвим другој ситуацији од оне на коју су били навикли у Француској и другим земљама западне Европе и од оне у Југославији априла 1941. године. Наша позадина је била чврсто политички и војнички организована и повезана с фронтом, а у таквим условима њемачки „трупови“ нијесу могли да се снађу и одрже.

Све оне земље које имају стабилан поредак и обезбиједе чврсто јединство и организованост народа и своје армије биће у стању да воде успјешан свенародни одбрамбени рат. Армије свих оних земаља које су се оријентисале на вођење таквог рата и буду извршиле одговарајуће припреме, биће у стању да успјешно и масовно примјењују дејства инфилтрираних јединица против непријатеља, јер ће такве јединице наићи на свестрану подршку и сарадњу свих облика организације предвиђене за борбу против непријатеља на окупираним подручјима. Обрнуто, нападач на такве земље наићи ће на непремостиве тешкоће за масовнију употребу овог облика дејства, јер ће такве јединице бити онемогућене чврстом организацијом позадине са својом армијом за одбрану од агресора. Све ово упућује на значај припреме сваке јединице за коришћење и овог облика борбе, као и припреме и армије и народа да онемогуће непријатељу да се користи овим у одређеним условима примјене веома ефикасним обликом борбених дејстава.

ЛИТЕРАТУРА

- 1) Јосип Броз Тито: *Стварање и развој Југословенске армије*, I, издање Главне политичке управе, Београд, 1949. год.
- 2) Пеко Дапчевић: *Значај и снага маневра*, издање „Војног дела“, Београд, 1954. год.
- 3) Генерал Јов. Мишковић: *Београд и околна*, Београд, 1906. год.
- 4) А. Војновић: *Убацивање — инфилтрација*, издање *Мала војна библиотека*, Београд, 1954. год.
- 5) Капетан Љубомир Ивановић: *Четовање или четничко ратовање*, Београд, државна печатоница, 1868. год.
- 6) Јагош Јовановић: *Историја Црне Горе*, издање штамп. предузећа „Обод“, Цетиње, 1947. год.
- 7) Часопис „Војно дело“
- 8) *Четврта пролетерска 1942—1952*, издање Војног историјског института ЈНА, Београд, 1952. год.
- 9) Документи Војног историјског института
- 10) Fitzroy Maclean: *Zlatni drum Pjesak Orijenta — Rat na Balkanu*, izdanje Državnog izdavačkog preduzeća Hrvatske, Zagreb, 1953. год.
- 11) К. Ружерон: *Будући рат*, издање „Војног дела“, Београд, 1952. год.
- 12) Стефан Цвајг: *Звездани часови човјечанства*, издање „Рада“, Београд, 1952. год.
- 13) Gaven Long: *To Benghazi*, Canberra, Australian, War Memorial, str. 132—136.
- 14) Rodolfo Graziani: *Africa Settentrionale (1940—1941)* Margutta editore (strana 132—138).
- 15) Russel Grenfell: *La chute de Singapour*, Paris, 1952. год.
- 16) Larousse: *La seconde guerre mondiale*, Paris 1951. год.

О СУШТИНИ МОРАЛА АРМИЈЕ

Савремени рат ће ставити човјека пред такве задатке за чију ће реализацију бити неопходни одређени квалитети личности. Разумљиво је да ће вриједност његових квалитета доћи до изражаја само у одређеним објективним условима, што говори о томе да је поред високог квалитета људског фактора потребно пронаћи и таква рјешења у погледу начина ратовања, организације оружаних снага, начина њиховог функционисања, материјалног обезбјеђења итд, која ће објективно давати оптималне могућности човјеку за максималан допринос побједи. Рад у оба правца је једнако значајан и један другог условљава. Успјешан рад на питањима морала армије у великој мјери ће допринијети рјешавању ових проблема, а у првом реду оспособљавању човјека за задатке који ће му бити постављени у будућем рату. У томе лежи значај морала армије, потреба изучавања и рада на његовом јачању.

Већ у прилажењу овим проблемима потребно је истаћи да отежавању њиховог разумијевања доприноси и непрецизна терминологија. Постоји више термина за исти садржај, а понекад се исти термини употребљавају за различите садржаје. С друге стране, термини који се односе на дио садржаја или само на један његов аспект протежу се на цјелину. Све то доводи до недовољног разликовања појмова, а тиме и до отежавања разумијевања суштине ствари. То је случај и са термином „морал армије“, који се не узима увијек у истом значењу, па се и под појмом који се изражава овим термином не подразумијева увијек исти садржај. Тако се под појмом морала армије подразумијева садржај који обухвата схватања о дужностима људи у армији (у најширем смислу) у миру и рату и њихов однос према тим дужностима, као и схватања о односима међу људима, из којих резултирају одговарајућа понашања како у миру, тако и у рату. Међутим, потребе рата су тражиле да се поставе у први план, па чак и искључиво, питања понашања људи у рату и њихове спремности за борбу. Из тога је услједило и третирање морала у значењу спремности армије, а у новије доба и народа, да се боре, њихове вјере у побједу, одлучности и непоколебљивости у борби унаточ свим тешкоћама и искушењима на путу до побједи. Како овај квалитет људског фактора није условљен само моралним чиниоцима, то је разумљиво да су се појавиле

разлике и у схватању садржаја појма морала армије. Јер, уколико се под моралом подразумева „стање духа маса које се боре“ (Лењин), очито је да се залази и у проблеме који се, строго узевши, налазе и ван морала, а одражавају се на неки начин на то „стање духа“, спремност људи за борбу. Без обзира што морални чиниоци чине основу и овако схваћеног морала, тј. основу моралне снаге људи у рату, треба имати у виду да је значајна улога и других чинилаца (психолошких, социолошких, биолошких итд.), као и њихов међусобни утицај. Тако се дошло у ситуацију да се термином „морал армије“ покривају садржаји који нису идентични, мада имају много заједничког.¹⁾

Ван сумње је да постоји оправдање што се питању морала прилази са аспекта моралне спремности народа и армије за рат условљене не само моралним чиниоцима. Циљ је, дакле, степен спремности, одређен квалитет људи, стање које зависи од мноштва фактора. При томе нам не смета чињеница да су ти фактори разнородни, да једни дјелују трајније, а други тренутно, да један те исти фактор може у једној ситуацији да буде превасходан, док у другој мање значајан или безначајан, чак да исти фактор може да дјелује и позитивно и негативно на спремност људи за борбу. Значи, да нас у овом случају

¹⁾ Поред могућности узимања термина „морал армије“ у различитим значењима, појављују се и мишљења о његовој застарјелости, па према томе и потреби његове замијене. Полази се од тога да је тај термин везан за стари садржај и да имплицира супротстављање морала армије моралу друштва, док би се новим термином истакло ново у суштини и садржају морала. Тако се све више употребљава термин „борбени морал“. Но, овај може само дјелимично да замијени термин „морал армије“. Већ сам назив указује на то да овај термин обухвата оно из оквира морала што се непосредно односи на борбу, на рат. Како тиме није исцрпљено све оно што обухвата појам морала, то би употреба овог термина за садржај шири од непосредне реализације морала у борби сужавао тај садржај. Посљедице тог сужавања би се одразиле на усмјеравање рада искључиво на предвиђања понашања људи у рату, а запостављало би се рјешавање свега оног из живота и рада армије у миру што треба да обезбиједи њен развој гледан са моралног аспекта, и што треба да доведе до високог морала у рату и створи повољне објективне могућности његове реализације. Међутим, када се говори о манифестацији, реализацији морала у борби, онда је термин „борбени морал“ врло погодан, јер одржава његову најбитнију карактеристику — спремност за борбу. Али ово управо указује да овај термин може да замијени термин „морал армије“ само када говоримо о моралу као одређеном квалитету људског фактора израженом у спремности људи за борбу, при чему смо свјесни да та спремност није резултат само моралних чинилаца.

У новије вријеме се појавио термин „морално-политички фактор“. Моралне снаге армије и народа у савременим ратовима су прожете политичким мотивима, то је специфична особеност испољавања моралних снага народа и армија у савременим условима. Управо ове околности су изазвале употребу данас увелико проширеног термина „морално-политички фактор“, који дубоко изражава суштину моралних снага народа и армије сваке земље. (Журавков: *Морално-политички фактор у савременом рату* — Москва, 1958). Адекватност и оправданост употребе овог термина је неоспорна. И када се говори о моралу као фактору вриједности армије и народа у рату, употреба овог термина ће бити погодна.

При увођењу и употреби нових термина треба имати у виду да они морају бити погодни и адекватни за одређен садржај и да их људи прихватају.

интересује шта све утиче на степен спремности људи за борбу, на њихову издржљивост, храброст итд, интересује нас, дакле, шта све утиче на човјека да буде добар борац, без обзира да ли се ради више о етичким, биолошким, или психолошким моментима, што ће зависити од објективних услова и субјективне оцјене вриједности и улоге појединих чинилаца. Овако прилажење питању морала армије нас у извјесним моментима мање или више удаљава од, строго узевши, моралне проблематике. Практичне потребе то оправдавају, мада се у терминолошком погледу морају правити прецизнија разграничења ако нам то фонд термина дозвољава.

Ради сагледавања суштине морала, ограничења и прецизирања његовог садржаја, неопходно му је прилазити као етичкој категорији, са аспекта једног процеса који доводи до одређеног понашања људи, правећи при том строжу дистинкцију између моралних и других чинилаца, без обзира што они, у крајњој конзеквенци, дјелују и реализују се заједно.

МОРАЛ ДРУШТВА И МОРАЛ АРМИЈЕ

Већ сама терминолошка сличност налаже да се постави питање односа морала друштва и морала армије. Чак се може поставити питање да ли се ради о идентичним појмовима, истородним, или је терминолошка сличност само случајна. Па и мишљења се крећу у оквирима ових крајности, тј. од поистовјеђивања до негирања ма чега заједничког. Прва су узрокована несагледавањем специфичности армијског организма у оквирима друштва, а друга пренаглашавањем тих специфичности и несагледавањем зависности армије од друштва (класе чијим интересима служи).

Неки моменти могу навести на помисао да је морал армије по садржају нешто што се не може упоређивати са моралом друштва. Када се говори о моралу армије, често се мисли само на рат, па отуда и на морал само као спремност да се изврши постављени задатак, непоколебљивост при наиласку на тешкоће, упорност и истрајност када позитивна рјешења не могу доћи брзо, храброст и самопријегор, способност преброђивања свега онога што би довело у питање — коначну побједу. У првом реду се, дакле, мисли на способност и спремност за одређене поступке, понашање у условима рата, с једне, и само понашање, поступке, с друге стране. Нормативна страна проблема, схватања људи о томе како се треба понашати, како дјеловати у рату, како се односити према друштву — другим људима и самом себи у околностима произишлим из чињенице да треба ратовати, као и норме понашања и дјеловања у миру у таквом специфичном организму као што је армија — та страна проблема се привидно налази у другом плану.

Говори ли се, међутим, о друштвеном моралу, понекад се пренаглашава нормативна страна проблема, схватање о понашању људи, њиховим дужностима према друштву, другим људима и самом себи;

истичу се, дакле, правила понашања настала из одређених друштвених потреба у историјски конкретnoj друштвеноj констелацији. Спремност и способност људи да се тако понашају, а донекле и само понашање често падају у други план из чега се може добити утисак о њиховом мањем значају.

Та привидна разлика између морала армије и морала друштва утиче на појаву поменутог мишљења да се ради о двије ствари толико различите по квалитету, да се не могу ни упоређивати као истородни појмови. Међутим, ма колико у моралу армије била значајна та спремност људи за извршење задатака у рату, као и само понашање, реализација те спремности, исто толико је значајна и нормативна страна проблема, изграђена схватања о томе како се треба понашати у борби, шта се очекује од човјека у рату, итд. Када не би постојала та страна, не би могло бити ни ријечи о моралу армије у смислу стварања одређеног квалитета код појединаца и јединица, јер не би постојао садржај на коме би требало развијати морал.

Чак се ни из чињенице да су многе ствари о томе како човјек треба да се понаша у рату већ давно познате, не може извучити закључак да је то и другостепено питање. Поред тога што се мијења и садржај норми (мада на први поглед непримјетно јер, на примјер, проблем храбрости се поставља у свим армијама), нарочито се мијења садржај и метод на коме се људи припремају да буду вољни и способни да чине све оно што ће се од њих тражити у рату. И док је, на примјер, војник феудалне армије поред осталог црпио храброст из чињенице да се налази у згуснутом строју, из вјере у судбину, у анђела чувара или маскоту, из спознаје да му је старјешина за петамата и да ће га убити при најмањем колебању, итд. дотле је храброст нашег човјека резултат сазнања да се њом побјеђује, а страхом се губи не само рат, него и сви услови за живот, па и сам живот, резултат мржње према непријатељу и љубави према својој земљи, ријешености да се непријатељ побиједи, воље за побједом, свјесног савлађивања страха итд. Дакле, и оваква се категорија као што је храброст по много чему мијења. А шта да кажемо, на примјер, о односу армије према народу и другим питањима која се суштински друкчије постављају у армијама различитим по карактеру?

Све то наводи на закључак да је у моралу армије једнако значајно одредити шта он представља по садржају, како се јединице и појединци припремају да би могли поступати у складу са одређеним нормама и реализација свега тог у стварности. То значи да без знања о томе шта хоћемо, чему тежимо, не можемо засновати организован рад који би довео до жељених резултата, нити можемо са сигурношћу очекивати те резултате.

Иста је ствар и са моралом друштва. Ако бисмо остали само на нормативној страни, без борбе за усвајање норми и њихове реализације, тј. ако бисмо постављали норме о томе како се треба понашати, а људи се не би тако понашали, онда би такав морал био утопија. Међутим, тако се никад и не поставља. Свака класа је у складу са

својим интересима постављала норме и борила се за њихово усвајање и реализацију.

Према томе, сваки морал обухвата одређена схватања (норме), процес усвајања тих норми и њихову реализацију — само понашање. То су нераздвојне компоненте једне јединствене цјелине и одсуство било које од њих доводи у питање цјелину. Штавише не може се говорити о важнијим и мање важним компонентама, па се и разлике не могу тражити на тој страни.

Други моменат који доводи до несагледавања нераздвојне везе морала армије и морала друштва је различит значај појединих моралних норми у миру и рату. Већ у почетку треба истаћи да се то појављује код људи који гледају морал армије само са аспекта рата, тј. који из доминирајуће улоге проблема држања и поступка људи у рату не виде значај истих проблема у миру, не виде да садржај морала армије обухвата колико рат, толико и мирни период живота, рада и развитка армије.

Мноштво моралних норми регулише односе људи у друштву и њихове дужности. Међу њима се налази и она која поставља одређене захтјеве пред људе у односу на одбрану домовине. Без сумње одбрана земље је морална обавеза сваког нашег човјека. Значај ове обавезе у мирно доба је изванредно велик. Али тада друштво поставља и друге значајне обавезе пред сваког свог члана, па се отуда и поступци људи цијене, доводе у склад са низом норми без којих би друштвени живот био немогућан.

Рат, међутим, представља нове околности у којима се мијењају и обавезе појединаца. Управо, друштво се нашло пред новом ситуацијом из које су произишли и нови задаци. И у интересу друштвеног прогреса, у интересу очувања тековина прошлости и обезбјеђења боље будућности, одбрана домовине ће бити превасходно мјерило поступка наших људи. Поступци сваког човјека ће бити цијењени са становишта његовог доприноса одбрани домовине. Све оно што штети тој одбрани биће цијењено као неморално па чак и пасивност добија негативну оцјену. Такви би поступци неоспорно били тако оквалификовани и у миру, али мјерила су у рату постала много строжа. Чак се и њихов број смањило (бар у обичној, свакодневној употреби), јер је допринос одбрани земље постао доминантна норма којој се подређују све остале. То је разлог што неки поступци и квалитети човјекове личности добијају другачији третман.

За илустрацију овога може послужити различито гледање на храброст као људску особину у миру и рату. Неоспорно је и разумљиво да је храброст особина која се у рату веома много цијени. Човјек без довољно личне храбрости не може у рату да буде цијењен од својих сабораца, не може представљати личност која би могла да води друге са потребним ауторитетом, без обзира на његов углед у миру који је могао да буде стечен стварним, али другим квалитетима. Ти квалитети су мјерени на други начин, односно они су објективно представљали вриједност у миру. У рату су, међутим, у другом плану, јер

су измјењене околности, (води се борба на живот и смрт), што ставља човјека пред нове проблеме. Па како без храбрости нема побједе, нема живота, то се и човјек и његови поступци цијене са становишта личног учешћа, жртвовања, смјелог стављања живота за побједу над непријатељем.

Слично се догађа по престанку рата и почетку мирнодопског периода. Тада настају нове околности у којима се од човјека тражи да покаже, испољи и да од себе на другим линијама борбе за друштвени развитак, гдје се траже други квалитети, гдје се храброст потребна у борби чак не може ни мјерити. Човјек који је испољио храброст у рату заслужује признање (друштво му га и даје на одређени начин), али се не може држати само због те особине на радним мјестима која изискују сасвим друге квалитете. А у новом рату ће опет храброст постати доминантна норма и цијењена особина људи, опет ће храбри добијати одговарајуће мјесто, јер ће та људска особина бити од превасходног значаја за друштво.

Армија и у миру полаже много на храброст. Она чини организоване и свјесне напоре да развије храброст код војника, омогућава им сагледавање проблема храбрости и страха и тако их припрема за лакше савлађивање страха и испољавање храбрости. То је и нормално, јер се армија припрема за рат. За људе ван армије тај проблем није тако значајан у миру, јер је потиснут у други план значајнијим, акутнијим проблемима које истиче борба за социјалистичку изградњу. Због тих разлика се не може извлачити закључак да морал друштва и морал армије нису истородни појмови.

Социјалистички човјек се налази у армији и ван ње, па је нормално то што су заједничка општа својства личности, тј. друштво тежи изградњи новог човјека (са особинама које га чине новим — социјалистичким) без обзира гдје се он налазио. Но поред тог општег, овај у армији ће развијати и посебне компоненте условљене улогом у задацима армије, чиме нису и не смију бити нарушене оне опште. Уколико дође до рата, онда се задаци изједначају или се подређују општем задатку одбране земље, па се приближавају и гледања на поступање људи и њихове квалитете.

За правилну оцјену односа морала армије и морала друштва потребно је поћи од тога да је морал армије морал класе којој та армија припада, чије интересе штити, са посебним специфичностима произашлим из специфичности армије као својеврсног организма. Разумљиво је, да се општа кретања у друштву мање-више одражавају и на армију, па је немогуће у једном моменту дати упрошћену црно-бијелу оцјену карактера армије као ни друштва. Но, без обзира на то, армија увијек носи печат оних друштвених снага чије интересе штити. Тај однос се појављује и у области морала, па се може истаћи да је морал армије према моралу друштва (у ствари класе којој припада) у односу посебног према општем. Па ако се постави питање у чему је морал армије једнак моралу друштва (класе), а у чему је различит, може се одговорити да је једнак у општем, а различит у посебном.

Стога нити то опште у чему се подударају искључује постојање морала армије, нити оно посебно у чему се разликују даје оправдање да се сматрају разнородним.

Овде се може поставити питање да ли је то посебно толико значајно да заслужује издвајање из општег, колике су те разлике, да ли њихово истицање не утиче на умјетно раздвајање двију средина које су у нашим условима блиске једна другој? Јединство армије и народа, њихова повезаност произишла из револуције, заједничких циљева и интереса су неоспорни. Борба за ново друштво поставља задатке пред сваког нашег човјека и у том процесу се изграђује нов морал и нови људи као носиоци тог морала. Тај морал треба да постане својина сваког нашег човјека који жели да у оквиру својих могућности допринесе борби за социјализам, па разумљиво, и људи у армији.

Али, друштво је врло сложен механизам. Да би тај механизам функционисао, потребно је, поред општих, регулисати и посебне односе произишле из посебних задатака. Потреба посебних норми које регулишу односе у посебним организацијама и срединама иде упоредо са развојем, унутрашњом структуром и специфичностима функционисања тих организација. И уколико су те специфичности веће, утолико се појављује потреба за више посебног у оквирима општег и обратно.

Издајање посебног из општег није условљено њиховим разликама израженим у броју посебних норми, него чињеницом да посебним нормама треба регулисати нешто што или не може бити исцрпено општим, јер има у себи толико специфичног да га је тако немогуће ближе одредити, или нема исти третман у цијелом друштву, или за чим не постоји интерес ни потреба у оквиру свих друштвених институција, организација, слојева итд. Са тог становишта неоспорно је да у армији има потребе да се регулише понешто на начин својствен само армији. Разумљиво је онда што се ни опште ни посебно не регулишу само моралним нормама, али је њихов значај изванредно велик и биће све већи у оној мјери у којој се друштво у свом развоју све више ослања на морал. Не улазећи сада у питање шта све регулише ове посебне моралне норме које важе само за људе у армији, важно је констатовати чињеницу да у армији постоји потреба да се понешто регулише посебним прописима и одрази у посебним моралним нормама. Признамо ли ту чињеницу, морамо признати оправданим постојање морала армије, који је уопште морал социјалистичког друштва, али у оквиру тога општег регулише и оно што је својствено само армији, а што произилази из специфичности функционисања армијског организма условљене посебним задацима.

Постојање морала армије не оповргава ни чињеница да је наша армија заиста народна, јер потреба посебног регулисања односа у армији, поред оног што већ регулише морал друштва, не одваја армију од народа. Ако би то специфично, својствено само армији, ишло у раскорак са друштвеним интенцијама, онда би то свакако удаљавало армију од народа. Међутим, то у основи не би био резултат погрешног постављања моралних норми, већ девијације карактера армије услов-

љене у суштини другим узроцима, јер морал није узрок, већ посљедица одређеног карактера и развитака (разлике у карактеру друштвених формација нису настале из разлике у моралу, већ обратно).

Морал се развија и мијења мијењањем носилаца тог морала (класе, слоја, организације), њихове друштвене улоге и степена развитака. Са тог становишта мијења се и морал наше армије. У односу на морал друштва он губи посебне одлике у оној мјери у којој се смањују разлике, специфичности функционисања армије у односу на друштво. Али докле год постоји армија постојаће и њене специфичности, колике-толике, али ипак специфичности, које условљавају потребу посебног регулисања. Зато ће тек са нестанком армије нестати и њен морал.

Данас су те специфичности уочљиве и значајне мада нису у супротности са основним нормама којима се регулишу мјеста и задаци човјека у нашем друштву. То је потпуно могуће и условљено је народним карактером наше армије, њеном револуционарном улогом с једне, и специфичностима армијске организације, с друге стране. Због тога се функционисање армијског организма регулише посебним прописима који треба да полазе од основних друштвених интенција и да адекватно одразе оно специфично, само армији својствено. Могу се догодити случајеви да специфично буде пренаглашено, да у извесном периоду не уважи и не слиједи друштвени развитак у појединим питањима, што доводи до заостајања армије за темпом и карактером друштвеног развитака за извјесно вријеме. Узроци оваквим појавама могу бити различити као, на примјер, конзервативизам, негативно дејство остатака старих, преживјелих схватања о армији, недовољан напор субјективних снага да слиједе друштвени развој и да налазе адекватна рјешења тог развоја за армију итд. Исто тако, шаблонско пресађивање извјесних рјешења у грађанству која заиста представљају прогрес и велика достигнућа, не водећи рачуна о армијским специфичностима, може довести до слабљења армије.

Ићи укорак са друштвеним развитаком и истовремено правилно цијенити мјесто и улогу армијских специфичности није нимало једноставно, па због тога нико није имун од заостајања, истрчавања и других девијација. Јер, да би се, на примјер, регулисали односи у армији, треба постићи да се ново, револуционарно, напредно, одрази у односима у армији која се бори за то ново, да основне норме које владају у друштву а тичу се односа нађу свој одраз у армији; да улога човјека у нашем друштву не буде изопачена кроз армијски живот, а да се при том нађу рјешења која ће одговарати армијским специфичностима и обезбиједити њено несметано функционисање изражено у чврстом јединству, дисциплини, одговорности, спремности за извршење наређења итд.

Армијски живот је регулисан низом прописа којима је тачно одређено шта су чија права, дужности и обавезе. Свако нарушавање тих прописа повлачи за собом одговорност различитих ступњева. Потреба за таквим прописима је неоспорна. Али ослонити се само на

њих и, штавише, полазити од тога да су они примарни за функционирање армије каква је наша, довело би до испољавања односа у њој, а тиме и до смањења њене борбене вриједности. Ми тражимо од људи и нешто више од поковања прописима, тражимо да поступају у складу са прописима из убјеђења да тако треба да поступају додајући томе и све оно што није и не може да буде обухваћено прописима. А управо развијање убјеђења, схватање о дужностима људи у армији у миру и рату и поступање у складу са тим схватањима представља основу садржаја и суштине морала армије. У томе лежи и његов значај.

Ако бисмо се одрекли изграђивања морала армије и остали само на оном што обухвата садржај морала друштва, не уважавајући армијске специфичности, дошли бисмо у ситуацију, прво, да покушавамо низ, иначе оправданих, рјешења у друштву накалемити на армијске услове, спотичући се о чињеницу да та рјешења нису у свему прикладна за армију; друго, запоставили бисмо рјешавање проблема морала армије који се односе на мирнодопски период, чиме бисмо довели у питање морала у рату, коме мора да претходи процес изградње морала у миру; треће, да армијски живот заснивамо само на слову закона и прописа без спознаје неминовности таквог живота чиме бисмо људске односе свели на правне, неоправдано их упростили и оголили. Али, таква пракса је у ствари немогућна, јер са појавом наше армије ишао је и рад на изграђивању и јачању њеног морала. Друга је ствар да ли су се увијек налазила најбоља рјешења и да ли се учинило онолико колико се могло.

САДРЖАЈ МОРАЛА АРМИЈЕ

Не губећи из вида како опште тако и посебно и њихов међусобни однос можемо рећи да морал армије обухвата моралне норме које регулишу односе и дужности (узето у најширем смислу) у армији у миру и рату (који произилазе из улоге, задатака, карактера и специфичности начина живота и функционисања армије) и њихов мисаони и практични однос према захтјевима израженим тим нормама. Другим ријечима, морал армије обухвата, прво, схватања изражена одређеним моралним нормама, друго, њихово прихватање, из чега резултира и одређена спремност и унутрашња снага која покреће људе да поступају на одређен начин и, треће, само поступање у складу са тим нормама. Разумљиво је да ове компоненте нису у животу одвојене једна од друге, већ се прожимају и чине јединствен, истина, комплексан процес на који утичу и други фактори.

Често је потребно цијенити ниво до кога се досегло у одређеном времену у изградњи морала, дајући тако пресјек једног процеса који је у непрекидном развоју. У тим случајевима се намјерно за моменат апстрахује оно што је претходило и довело до неког стања које изражава одређен ниво, квалитет који је сваког момента промјенљив. Као мјерило тога стања најчешће се узима спремност, чврстина и непоко-

лебљивост јединица и појединача у извршавању задатака, који су, међутим, резултат више фактора. Због тога је за сврсисходан рад на изграђивању морала потребно прецизирати све аспекте овог проблема, сагледати процес у цјелини, издвојити оно што улази у овај предмет, имајући у виду чињеницу да у животу то није тако издвојено, издиференцирано, сврстано по редосједу и времену одвијања. А ради лакшег разумијевања садржаја морала неопходно је анализирати сваку компоненту посебно и одредити јој мјесто у оквиру цјелине.

Норме, схватање о дужностима људи у армији и њиховом међусобном односу, произилазе из задатака армије, њеног карактера и начина функционисања. Спремати се за рат је основни задатак армије што условљава и начин њеног функционисања. По томе све армије имају нечег заједничког. Полазећи отуда и од чињенице да су армије, и поред измјена у дугом периоду постојања, испитале ефикасност одређених односа, свака нова армија могла би обилно користити искуства својих претходница. Међутим, важеће норме немају универзалан карактер, већ су оправдане за конкретне услове, а то значи за конкретне армије. Колико ће се старо моћи користити у новим условима зависи од тога да ли доприноси развоју новог, прогресивног или га кочи. Према томе, оправдано је ослањати се на оно што је искуство показало ефикасним, али не губећи из вида да је нешто оправдано само под одређеним условима, док у другим може то да буде само дјелимично или нимало. Значи да ова прва компонента морала армије не може да буде предузета из прошлости, већ су моралне норме условљене објективним чињеницама (друштвеним односима, развојем материјалних снага, карактером армије, њеном улогом итд.), па ће и свјесни напори субјективних снага друштва морати да полазе од објективне стварности и сагледавања тенденција прогреса користећи из прошлости само оно што има оправдања у новом.

И најнапреднија морална теорија не иде правом узлазном линијом ка прогресу. Ма колико била израз напредних тенденција друштвеног развоја, конкретна рјешења могу више или мање доприносити претварању тих тенденција у стварност. То говори о потреби изучавања објективне стварности, сагледавања могућих путева развоја и научне провјере усвојених рјешења. С обзиром да је морал наше армије само посебан облик социјалистичког морала, то се поставља проблем правилне примјене општег на армијске услове и правилног избора посебног, које ће полазити од општег.

На начин функционисања армије традиција има велики утицај. Није лако оцијенити колико је сада оправдано све оно што је некад могло одговарати. Пракса се може кретати између двије крајности, прво, преувеличавања армијских специфичности што би, уз утицај наслијеђеног, довело до деформисања социјалистичких односа у армији и друго, занемаривање специфичности и шаблонског пресађивања успјелих рјешења у грађанским институцијама на армијско тле, чиме се армија може довести у ситуацију да не одговори задацима који се постављају пред њу. Непрекидан научно-студијски рад на овим про-

блемима је гаранција најмањим осцилацијама између ове двије крајности и налажења адекватних рјешења.

Посебно се истиче потреба оног дијела моралне теорије који говори о одређеном држању и поступцима људи у рату. Ма колико ово изгледало познато због тога што је небројено пута испробано у пракси, остаје још много да се испита, утврди и провјери. Без обзира на то што сваки рат поставља човјека пред сличне проблеме, нови услови (наоружање и опремљеност, начин вођења рата, посљедице одређених дејства итд.), циљеви и могућне посљедице рата, човјек на вишем степену развитка и др. дјеловаће тако да ће се толико стари проблеми појављивати у измјењеном свјетлу. Шта учинити, на примјер, да човјек буде спреман за борбу унаточ могућности да дође под дејство атомског оружја, или је непосредно преживио атомску експлозију која је оставила на њему веће или мање посљедице, или му је јединица десеткована, или треба да се повуче са територије на којој му живи породица итд., то су проблеми који се морају изучавати и теоријски обрађивати. Искуство нам може помоћи, али нам неће дати готова рјешења.

За рјешавање овог проблема потребне су двије ствари: прво, изучавати и предвиђати приближно понашање људи у будућем рату, факторе који ће позитивно или негативно утицати на то понашање и сходно томе предвидјети мјере које ће допринијети подизању морала појединаца и јединица (схваћеног као својство произашло из одређених схватања, убјеђења, осјећања, снаге воље и ријешености да се поступа у складу са нормама и задацима које друштво поставља пред сваког човјека у борби за независност) и друго, јачати морал јединица и појединаца у миру да би у случају рата били спремни, вољни и способни да приме на себе све тешкоће, недаће и страдања која ће наметнути рат. То значи да је у оквиру моралне теорије неопходно рјешавати како проблеме који се односе на морал армије у миру, тако и оне који се односе на рат. А без јасне оријентације, без знања шта хоћемо, нема ни систематског ни ефикасног рада на јачању морала.

Из процеса усвајања норми резултирају одређена морална схватања и већа или мања спремност да се поступа у складу са њима. Тај процес је у основи резултат потреба и жеља да одређене норме постану што прије својина људи. У том циљу се предузимају одговарајуће мјере, па се чак организовано ради на развијању свијести о потреби одређеног понашања. Уз свјестан напор за усвајањем моралних норми иде и процес прихватања норми као резултат непосредног утицаја објективне стварности на људе. Јер, моралне норме су условљене објективном стварношћу, потребама друштва, које са своје стране врши „притисак“ на појаву норми и њихово усвајање па тај процес не зависи искључиво од субјективних фактора.

Кад се од људи тражи да поступају на одређен начин и у том циљу донесу одговарајући прописи, они ће без сумње учинити много у том правцу. Али све је то недовољно ако људи нису убијеђени да тако треба да чине. Тек када спознају нужност и потребу оног што се

од њих тражи, они ће се заиста понашати у складу са одговарајућим нормама. Један очљив, ако не и значајан, примјер развитка схватања из којих је услиједило конкретно понашање је држање извјесног броја наших људи ван службе. Контролне мјере су биле и многобројне и разноврсне. Али, понашање није ишло укорак са овим мјерама. Оно је ишло са порастом свијести, схватањем људи да се треба понашати у складу са нормама које владају у нашем друштву и армији и самим тим се све више смањивала потреба за мноштвом контролних мјера. Замијенила су их морална схватања и дјелатност произишла из њих.

У процесу усвајања норми појављује се потреба како за оним што је неопходно у миру, тако и за оним што је значајно за рат. Рјешавање првог проблема је лакше због тога што се непрекидно мјери и коригује у пракси свакодневног живота, мада то није разлог да га потцјењују. Међутим, колико је и могуће претпостављати како се треба понашати у рату, није могуће са сигурношћу тврдити да ће се човјек и понашати тако, унаточ организованих и смишљених мјера у миру. То намеће потребу да се, прво, студиозно изучавају чиниоци и примјењују мјере које ће допринијети да се људи понашају у будућем рату онако како ми то желимо и очекујемо и, друго, да се врше посредна (јер непосредна нису могућна без учешћа у рату) мјерења која ће нам показивати до којег је степена остварено оно што смо поставили себи за циљ у погледу јачања морала, а посебно оних момената који се односе на држање људи у рату.

Да бисмо могли са сигурношћу очекивати висок морал у рату, морамо рјешавати све оне проблеме од којих зависи спремност и способност људи да поступају у складу са захтјевима који ће се поставити пред њих. То значи да морамо предвиђати мјере за непосредно јачање морала у току рата, али и да уђемо у рат са већ високим моралом, са спремношћу људи да се боре под свим околностима. Да би човјек, на примјер, испољи храброст у борби, морамо већ сада предвидјети мјере за подизање храбрости непосредно пред борбу и у току ње, али истовремено морамо већ сада подузимати мјере које ће допринијети да тај човјек буде спреман да брани домовину из чега ће управо резултирати храброст. Или други примјер: неоспорно је да ће брига старјешине за борца у борби допринијети да борац са већим полетом приђе извршењу задатка који је добио од тог старјешине. Али не можемо чекати рат да бисмо учили старјешине како се треба односити према војницима, већ тај однос треба сада рјешавати, треба сада да буде човјечански, топао, правичан и строг. У противном, тешко је очекивати да би био ријешен и у рату, а још је теже вјеровати да би војници били спремни да се жртвују под руководством таквог старјешине. Уосталом, у пракси тако и радимо, јер нам тако диктира развитак социјалистичких односа у нашем друштву.

Моралне норме се реализују у понашању људи које се опет оцјењује са становишта колико је у складу са нормама. Зато је понашање, морални акт, она компонента морала кроз коју се може сагледати стварни ниво, квалитет морала, оцијенити склад мисли, ријечи и

дјела што је један од основних принципа развијања морала. За армију се ово питање поставља у два вида; поступци који су везани за живот и рад армије у миру и они који су условљени задацима армије у рату. И док се први могу свакодневно цијенити, доводити у склад са моралним нормама, кориговати оно што тражи корекције, дотле се други морају много раније предвиђати и припремати. Па и цјелокупна морална пракса у миру има, поред осталог, и задатак да створи услове за оно што треба да се испољи у рату. Зато се она цијени и са становишта колико доприноси припремању армије за задатке који ће се поставити пред њу у рату.

Понашање људи у рату такође подлијеже моралном суду. Разумљиво је да се при том узимају у обзир сви фактори који су утицали на људе да поступају на одређен начин. Зато се не може донијети једноставан суд да је неко кукавица ако, на примјер, није могао наставити борбу због психичког слома. Оцјењујући све околности под којим су се одвијали поступци људи, моћи ће се не само дати објективан суд о „моралности“ поступка, већ и сагледати што се све може и мора подузимати да би се створили услови за поступак у складу са моралним нормама.

И са становишта општенародног одбрамбеног рата би се могло поставити питање оправданости морала армије унутар морала социјалистичког друштва, с обзиром да се од сваког нашег човјека захтјева да буде спреман за одбрану земље, због чега би отпала потреба за неким посебним моралом армије. Већ у почетку одговора на ово питање ваља разликовати потребу рјешавања проблема функционисања армијског организма у миру и рату у које улазе и питања морала армије, од проблема опште припреме људи ван армије да дочекају рат спремни како у погледу војнотручне оспособљености, тако и у моралном и сваком другом погледу.

Чињеница да је неопходно припремати цио народ у моралном погледу за одбрану земље не негира потребу постојања морала армије, већ је истиче. Армија живи у миру припремајући се за евентуални рат. Кроз њу пролазе хиљаде људи, подвргавајући се посебном животу и радећи на посебним задацима, сасвим друкчијим од оних у грађанству. Колико ће та нова средина доприносити мобилизацији снага сваког човјека у овладавању задацима због којих је дошао у армију, колико ће бити ефикасна у остваривању циљева које је друштво поставило пред њу, зависи у првом реду од тога каква су конкретна рјешења односа (у најширем смислу) у њој. Другим ријечима, проблеми морала армије у миру захтијевају да буду рјешавани на одговарајући начин управо због чињенице да она мора давати оптималне могућности маси војника који пролазе кроз њу да постигну оно што се од њих очекује. И у томе лежи значај морала армије.

Народ се, истина, не припрема за одбрану земље само кроз армију. Штавише, моралне припреме народа за одбрану не обухватају проблеме живота у армији, већ стварање ријешености да се брани нападнута домовина и увјерења да се може одбранити. Рад на разви-

јању свега оног из чега ће резултирати спремност и способност сваког нашег човјека да се суочи са ратном стварношћу у борби за независност, задатак је свих фактора који на било који начин могу допринијети остварењу овог задатка. Али, тиме се не исцрпљују сви проблеми које ће у погледу морала поставити стварност рата пред све наше људе, и посебно они који се односе на армију, којом ће у рату бити обухваћена већина људи способних за борбу. У рјешавању ових проблема армија ће сигурно имати истакнуто мјесто радећи у три правца: прво, тражењем одговора на постављена питања у вези с будућим ратом и мјестом човјека у њему; друго, припремајући људе који су у армији или пролазе кроз њу за оно што их очекује у рату и, треће, тражећи адекватна рјешења за функционисање армијског организма у миру и рату уз обезбјеђивање пуног испољавања свих људских снага.

Управо због тога што се спрема за рат, армија је дужна да изучава проблеме рата и са становишта човјека. Према томе, рјешавајући проблеме морала армије, ми не стварамо само повољне услове за рад људи у армији у миру, већ тражимо одговор на проблеме који ће се поставити пред човјека у будућем рату. И уколико реалније предвидимо стварност будућег рата, уколико нађемо адекватније одговоре на проблеме који се буду постављали пред људе у рату, утолико ћемо сигурније и ефикасније парирати тешкоће ратне стварности.

Припреме људи у армији за одбрану домовине су како војно-стручног тако и моралног карактера. Какви ће се резултати при том постићи зависи не само од интензитета рада на том подручју, већ и од његовог квалитета. А за то су од битног значаја садржаји на којима се изграђују морални квалитети људи, њихова спремност за одбрану земље и ријешеност да се очува национална независност. У тим садржајима има општих момената, једнако важећих за сваког човјека без обзира на мјесто на коме се налазио (ту спадају, на примјер, моменти из борби наших народа у прошлости, наша социјалистичка стварност, братство и јединство итд.), али исто тако армија има нечег свог чиме врши морални утицај на људе (на примјер, начин живота, стварање одређених навика, специфичан значај и начин образовања итд.). Организован и сврсисходан рад на проблемима морала армије обезбјеђује да то посебно у садржајима својствено само армији не дјелује стихично и истовремено да се не развија неадекватно у односу на друштвене интенције и улогу, потребе и могућности човјека. Број људи који пролазе кроз армију и значај њиховог боравка у њој оправдава рад на свему оном што армију чини ефикаснијом и способнијом за улогу која јој је намијењена. Проблеми морала армије заузимају у томе истакнуто мјесто.

Потенцијалне могућности за изградњу чврстог морала армије и народа су изванредно велике. Али реалност ће зависити од напора и умјешности субјективних снага у проналажењу најбољих рјешења. Већина људи ће се у будућем рату наћи у армији или формацијама које ће функционисати на начин својствен армији. То значи да ће се

њихов морал реализовати у оквиру одређених војних (или њима сличних) колектива, који морају објективно пружити могућност испољавања моралних снага сваког појединца. Како армија представља окосницу и узор (у смислу разрађених принципа функционисања и односа) таквих колектива, то ће и њихова вриједност, адекватност карактеру, улози и задацима зависити и од резултата постигнутих на регулацију живота и рада у армији у мирном периоду. У томе лежи значај и оправданост напора на тражењу најбољих рјешења карактеристичних само за армију.

При детаљнијем и прецизнијем одређивању садржаја морала армије, треба имати у виду да чак ни у теорији није могуће одвојити елементе једне од других, јер се међусобно испреплићу и условљавају, јер могу истовремено да буду и једно и друго. Тиме није речено да не треба и није могуће одређивати садржај морала, већ само указује на деликатност овог проблема, а тиме и на потребу организованог и студиозног рада на њему.

ДРУШТВЕНЕ ОСНОВЕ МОРАЛА АРМИЈЕ

Како је морал армије само специфичан облик морала друштва, класе чије интересе она штити, то су тиме одређене и његове друштвене основе. То значи да ако бисмо жељели дати одговор на питање на којим основама је заснован морал било које армије, морали бисмо претходно утврдити класну припадност армије, карактер и циљеве постојања, па бисмо самим тим дошли до одговора на постављено питање. Јер, дајући оцјену друштвено-историјске улоге једне класе у одређено вријеме сагледавамо истовремено суштину и садржај њеног морала, а тиме и основе морала армије која управо егзистира да би се борила за интересе класе којој припада. Разумљиво је да се при овој оцјени не смију пренебрећи цјелокупна друштвена кретања, снага и утицај напредног и назадног, однос снага у одређеном периоду, тенденције даљег развоја итд, јер се то све на неки начин и у одређеној мјери одражава и на армију, па тиме и на њен морал.

Чињеница да се моралом армије регулишу односи у специфичној организацији, не даје право да се основе тог морала траже у „војничком духу“, „армијском начину живота“, „војничкој традицији“ итд. дакле ван друштва, ван конкретних друштвених односа. Мада то што чини армију својеврсном није без значаја и мада се то у великој мјери одражава на морал, не може се говорити о заснивању морала армије на тим специфичностима независно од друштвених односа. Напротив, ови су доминантни, одлучујући у одређивању суштине па и садржаја морала армије.

Друштвена условљеност морала армије указује да се не може говорити о моралу армије уопште, као нечему што постоји ван конкретне армије, нечему што важи за све армије и у свим временима.

Истицање неког вјечног армијског морала има исту основу као и теорија о вјечном моралу друштва. Свака експлоататорска класа је желела приказати свој морал општечовјечанским и вјечним. На истој линији је и истицање армије као надкласне организације, позване да једнако штити права свих. Даља конзеквенца је морал те организације који није зависан од друштвених односа, па ни од кретања која се одвијају у друштву. Стварност је, међутим, сасвим супротна. Морал армије носи на себи печат друштвених односа, те се стога не може говорити о истим основама морала свих армија. Разлике ће бити у оној мјери у којој оне постоје у друштвеној констелацији и одразу тог стања на армију. Зато би подјела која би уважавала само црно-бијелу диференцијацију: морал капиталистичке или морал социјалистичке армије била нереална и неодржива, јер је стварност много више нијансирана, мада са већим или мањим тенденцијама ка овим.

Усвајањем поставке да морал армије има одређену друштвену подлогу не негира се постојање понечег заједничког у моралу свих армија. Самим тим што су армије организоване за специфичну врсту дјелатности — вођење рата, оне су морале живјети и радити под посебним условима, односи у њима су морали да буду специфични у односу на било коју другу организацију, развијале су се по својерсној структури, а све ради стварања оптималних могућности за испуњавање задатака и улоге који су им намијењени. На одређеном нивоу материјалног развика друштва армије су снабдијевене приближно једнаким наоружањем и опремом, што је условило одређен начин ратовања као и низ других проблема везаних за ниво материјалног развика друштва и армије. Све је то довело да армије, без обзира на свој карактер, имају понечег заједничког и својственог само њима (у начину функционисања, у организацији, садржају, облицима и методама рада итд.). Сличност и већа или мања подударност у овим областима су довеле и до заједничких проблема из оквира морала.

Може се поставити питање који су то заједнички проблеми, колико они захватају морал, какво је њихово мјесто у одређивању суштине и друштвене предидејљености морала армије? Уопштено говорећи, заједнички проблеми су они који произилазе из специфичности које армију чине својерсним организмом, по којима се она разликује од било које друге друштвене институције. Разумљиво је, да се ти заједнички проблеми свих армија не појављују у истом свјетлу, нису идентични по садржају, по мјесту у склопу других, по утицају на друге итд. Тако, на примјер, проблем односа старији — млађи је значајан за све армије, па чак се дијелом једнако манифестује у њима. Али он није идентичан код свих, јер на њега утичу како потребе функционисања армије, тако и ниво до кога је дошла једна армија у свом развоју, њен карактер и улога, мјесто човјека у друштву, а тиме и у армији итд. И док оно прво условљава да се у моралу армија појављују заједнички проблеми, ово друго условљава њихову разлику. Пренебрегавајући чињеницу да се код армија појављују

заједнички проблеми произашли из посебног начина функционисања условљеног посебним задацима, дошли бисмо у ситуацију да не користимо искуство других армија и да тражимо за све потпуно нова рјешења и у стварима у којима су други стекли неоспорна и корисна искуства. С друге стране, ако бисмо хипостатизирали те армијске специфичности запоставили бисмо најбитније — друштвену условљеност и карактер армије чиме бисмо некритички и неоправдано навлачили старе форме на нове садржаје, што не би могло а да не нанесе штету управо тим садржајима.

Није могуће прецизирати колико те армијске специфичности, својствени свим армијама, утичу на једнако или слично испољавање проблема морала једне армије у односу на морал друге независно од њеног карактера, друштвене одређености и улоге. Сигурно је да треба уважавати и полазити од чињенице да ће слични организми по структури, намјени и начину функционисања, истицати и сличне проблеме својствене таквим организацијама. Међутим, ти се проблеми односе на конкретну армију и тек у њој добијају свој садржај и облике испољавања. Стога ће њихова суштина бити условљена карактером, улогом и друштвеном одређеношћу те армије. Све то условљава да конкретна рјешења морају полазити од чињенице да се ради о армији, али истовремено не о било којој, већ о одређеној армији која је друштвено условљена и која има одређену историјску улогу и мјесто у процесу друштвеног развоја.

Полазећи са овог становишта, у разматрању морала армије се морају имати у виду његове друштвене основе, јер оне имају доминантну улогу у одређивању суштине и карактера морала армије. То је разлог постојања суштинских разлика у моралу армија које се суштински разликују по свом карактеру, улози и мјесту у друштву. Па ако би се жељело указати на разлике у суштини и карактеру морала било које двије армије, било би потребно поћи од анализе друштва којима те армије припадају, укључујући и кретања у армији као релативно самосталној сили. Друго је питање моралне спремности армије за вођење рата, која може да буде изграђена на разним основама, па отуда, на примјер, високу моралну спремност могу имати двије армије које се суштински разликују по карактеру, а тиме и по основама на којима су изграђивале свој морал.

Морал наше армије је условљен пре свега карактером нашег социјалистичког уређења, нашом социјалистичком стварношћу. Све оно што чини битне компоненте наше борбе за ново, напредније друштвено уређење непосредно се одражава на морал нашег друштва, а тиме и армије. Управо у борби за напредније друштвено уређење, за праведније односе, за новог човјека, израста наш социјалистички морал као одраз потреба друштва, а тиме и сваког човјека који се укључио у процес изградње социјализма. А армија као чувар и борац за то ново може испунити своју улогу само ако опште друштвене моралне норме буду основа изградње њеног морала.

Те друштвене основе морала наше армије не опредељују само суштину њеног морала, већ представљају и окосницу садржаја на коме се изграђује морална снага наших људи. Радећи на изградњи новог друштва наши људи су заинтересовани за његов напредак и очување свега онога на шта су уложили свој труд, кроз што су испољили своја стремљења и у чему виде смисао свог живота и рада. На тој основи се развија непоколебљива спремност да се брани и одбрани таква домовина, што свакако представља темељ несаломљиве моралне снаге наших људи.

Наша социјалистичка стварност постаје тако и извор моралне снаге наше армије, са безброј момената који утичу на развијање спремности да се, без обзира на напоре и жртве, обезбиједи и заштити домовина на путу социјалистичког развитка. Сваки успјех у изградњи новог друштва представља нови извор моралне снаге наших људи, јер су у те успјехе уткана њихова стремљења и труд, јер су они крвно везани и заинтересовани за њих. Из тога ће резултирати спремност да се брани оно што сачињава њихову вољену данашњицу и још бољу сутрашњицу.

Повезан са нашом социјалистичком стварношћу и условљен њом је и карактер наше армије. И када се говори о друштвеним основама морала армије мора се имати у виду њен карактер, њено мјесто у друштву. За сагледавање тога треба имати у виду њен настанак и развој, мјесто у друштву у току мирнодопске изградње и улогу која јој је намијењена у одбрани независности.

Наша армија је настала из оружане борбе народа против окупатора и домаћих издајника. „Наша нова регуларна народна војска је произашла из многобројних одреда наоружаног народа, ковала се у борби, учила се у борби и за све вријеме била његована највећом љубављу сопственог народа. Њене спољашње форме су се, природно, мијењале како су тражили интереси рата против непријатеља, али њена демократска, народна суштина остала је непромјенљива“ (Кардељ: „Карактер народноослободилачке војске“ — *Стварање и развој ЈА*, књига II, стр. 82).

Карактер наше армије је условљен у првом реду таквом њеном улогом у току ослободилачке борбе, гдје је она водила како рат против окупатора и домаћих издајника за национално ослобођење, тако и за бољу сјутрашњицу, ново друштво које је требало да дође, да се изграђује, иза ослобођења. Тиме је већ била одређена њена улога у друштву данас. „Наша Армија није нешто што би било ван самог народа, она није само инструменат створен ради извјесних специфичних задатака, иако такве задатке има, него је саставни дио наше народне заједнице, који живи не само војничким животом, већ и животом нашег општег друштвеног развитка“ (Тито, *Дела*, књига VIII, стр. 389). Овим ријечима друга Тита је истакнуто мјесто наше армије у друштву, њена улога и њен карактер.

Наша армија је настала у борби за независност и ново друштво, ради и развија се у процесу социјалистичке изградње у коме има активну улогу, спрема се за одбрану независности и социјализам, чиме је одређен њен карактер и улога. И из тог јединства армије и народа, из њене привржености борби за социјализам и независност произлазе основе, садржаји и извори њене моралне снаге.

Друштвене основе морала армије резултирају из објективног утицаја друштва на армију, зависности армије од друштва, односно друштвених снага чије интересе она штити, чиме је одређен и њен карактер, подразумјевајући ту и сва кретања у друштву и њохов одраз на армију. Тим основама је условљена суштина њеног морала. Колико ће нека армија тражити изворе своје моралне снаге у објективној друштвеној стварности или другим факторима зависиће у првом реду од тога колико та стварност може бити покретачка снага људи у борби. Тиме је условљено више или мање реално, објективно приказивање друштвене стварности и проналажење других фактора који ће утицати на висок морал људи у борби.

НАПАД НА СИСТЕМ ВЕЗА НЕПРИЈАТЕЉА

Појам: напад на систем веза непријатеља тек је одскора, у измењеним условима вођења рата, добио прави садржај. Док се рат водио само или углавном на фронтovima, док су се непријатељеве везе налазиле позади његовог фронта и биле релативно заштићене, док се борбеним и осталим средствима могло само ограничено на њих утицати, дотле је тај напад био сведен на мали број активности одређених јединица или служби. Напад на непријатељев систем веза постаје изводљив и са изгледом на далекосежнији успех само у одређеним околностима и односима које класични рат није могао да пружи. Последице таквог напада, изведеног масовно и на ширем плану, могле би да поприме размере које прелазе границе тактике и одлучујуће утичу на успех борбених дејстава основних делова оружаних снага.

Ако бисмо данас хтели дефинисати тај напад могло би се рећи да он обухвата све активности одговарајућих јединица и служби које са фронта и из позадине, разним средствима и формама, наносе ударе систему непријатељевих веза са циљем да га на критичном месту и у критично време униште или до те мере неутралишу да непријатељу практично онемогуће командовање.

Позната је чињеница да се у везама савремених армија преко 80% потреба решава применом електронске технике. Према томе ће и напад бити упућен и на средства електронске технике и на онемогућавање примене форми које она намеће. Те електронске активности представљају једну од битних карактеристика напада на систем веза, док по својој природи чине саставни део електронског рата који води бранилац. Чињеница да су оне део електронског рата условљава њихово међусобно и одређено координирање, али им, гледано кроз савремене оцене тог рата, даје и важан значај.¹⁾

¹⁾ Нису ретка места у данашњој војној литератури и доктринама водећих блоковских земаља у којима се, можда преувеличано али не без разлога, говори, на пример, да је електронски рат по свом значају раван рату на копну, на мору и у ваздуху; да електронска надмоћност једне стране може да доведе до прекида евентуалне атомске надмоћности друге; да ће за разлику од II светског рата евентуалан будући рат бити тоталан електронско-атомски рат; или, да су елементи савременог рата ватра, покрет и телекомуникације; да се при процени непријатељевих снага његов електронски потенцијал узима као други фактор, одмах после атомског итд. Разуме се да у позадини оваквих ставова стоје одговарајући потенцијали и „војна политика“ водећих али и подаци значајни за браниоца од евентуалне агресије.

Ако се електронске активности у склопу напада на систем веза схватају као најбољи пут за паралисање непријатељевог командовања, а оно као неизбежан усмерачки организам за употребу моћних ефективних у склопу савремених оружаних снага, онда брзо постају јасни значај и важност тог напада.

Савремени напад на систем веза састојао би се од веома различитих активности од којих се неке не исцрпљују само у њему већ једновремено могу да послуже и за подмирење извесних потреба неких других служби (оперативне, обавештајно-извиђачке и осталих заинтересованих за учешће у електронском рату). Те би се активности могле сврстати овако:

— прислушкивање свих врста непријатељевих веза ради прикупљања података неопходних за напад на њих;

— лоцирање непријатељевих центара везе и разних станица у његовом систему веза, такође ради прикупљања података неопходних за напад на њих;

— ометање саобраћаја на свим врстама непријатељевих веза;

— обмањивање непријатеља на свим врстама веза ради стварања несигурности у његовом саобраћају;

— уништавање и неутралисање центара веза, свих врста станица и спојних путева у систему веза непријатеља различитим методама (диверзантским дејствима, бомбардовањем са фронта и из позадине различитим врстама пројектила, нападом живом силом разних специјалних и других јединица са фронта а нарочито из позадине итд).

Да би се дошло до целовите представе о томе у каквим односима и околностима савременог рата може да дође до примене напада на систем веза, потребно је прићи разматрању односа на овом плану између тактички надмоћног агресора у нападу на тактички слабије развијеног и опремљеног браниоца, али браниоца који води територијалан, општенародан одбрамбени рат. Ти односи требало би да укажу на перспективу успеха агресора или браниоца у нападу на систем веза, полазећи од разумљиве претпоставке да ће обе стране овај напад предузимати свим средствима, али свако од њих у посебним условима.

Познати елементи рата обеју зараћених страна: човек (као жива сила — јединице), затим техника (квантитативно и квалитативно), земљиште (створ тла и простор) и време (као простор и атмосферска појава), те ратна вештина (јединица и командовања) као израз субјективног деловања човека, могу бити на овом плану разматрани кроз њихов међусобан однос у два случаја: у првим данима сукоба — кад агресор још није продро на браниочеву територију — и у наредним периодима сукоба — кад је агресор продро у ту територију и кад у његовој позадини постоје забачене, остављене и друге снаге браниоца, које расту по мери агресоровог надирања у дубину браниочеве територије. Пошто је први случај релативно краткотрајан и не карактеришу га околности које су у потпуности својствене територијалном и општенародном рату, нећемо га детаљније разматрати. Дакле, реч је о случају кад у позадини агресора, поред борби на фронту, дејствују респективне снаге браниоца.

Први елемент — човек као жива сила, код браниоца је бројнији (општенародан, територијалан одбрамбени рат), са вишим моралом и просечно боље обучен за специјална дејства и на сопственом земљишту, за која се у миру припрема.

Други елемент — ратну технику треба посматрати двојако. За дејства на фронту, агресор је надмоћнији и бројно и квалитетно, али за одбрану сопственог система веза у својој позадини он је принуђен да у броју препусти предност браниоцу (ако овај своју тактику везе прилагоди потребама нападних дејстава на систем веза из позадине и масовно је примени), задржавајући и даље предност у квалитету.

Трећи елемент — земљиште, и као простор и као створ тла и као државна територија насељена сопственим становништвом, даје очиту предност браниоцу. Растреситост борбених поредака на фронту и посебно „окупационог распореда“ агресора који мора у браниочевој позадини да врши војну, политичку и економску контролу, повећава осетљивост развучених спојних путева његовог система везе и браниоцу олакшава да их напада. Бранилац бира место, време и начин напада на размакнуте елементе система веза агресора и на његове развучене СВЛ, кабловске правце, РР линије, курирске правце, „дугачке“ радио-правце чије је ослабљене сигнале лако ометати итд. Агресор, везан за одређени распоред гарнизона у непосредној и дубљој позадини фронта, принуђен да врши покрете, да интервенише и да се снабдева, покушава да брани све и не одбрањује много. Као створ тла земљиште је браниоцу познатије и приступачније (топографски, геолошки и сл.). Он није везан за веће насељене центре и саобраћајне артерије, већ слободно користи одговарајуће особине створа земљишта за протезање својих спојних путева и за напад на систем веза агресора. Сопствено становништво и на фронту и у позадини (у позадини може бити и одговарајућа организација уколико је територија припремљена још за време мира), даје браниоцу знатну предност у односу на агресора. Ту долазе у обзир директна помоћ и сарадња становништва у извиђању, обавештавању и обезбеђењу, као и у снабдевању, збрињавању, ремонту средстава; коришћење територијалних веза на неокупираним подручјима и између њих; коришћење одговарајућег становништва (радио-аматери, техничари аматери и сл.) оспособљеног још за време мира за одређене активности из склопа напада на систем веза итд., и т.сл.

Четврти елемент — време као простор иде у прилог онога у којим је рукама иницијатива. То је у позадини свакако бранилац, а на фронту наизменично агресор или бранилац. Као атмосферска појава време претежно иде у прилог браниоцу који је, борећи се на сопственој територији, навикнут и припремљен на одговарајуће атмосферске појаве и њихове последице (јоносферске промене, искуства у распрострањању електромагнетних таласа у разно доба године и дана, температурне промене итд.). Време, пак, као доба дана иде потпуно у прилог браниоцу који иницијативно користи изабране ноћи за нападе на замореног агресора, принуђеног на непрекидну, исцрпљујућу будност.

Ратна вештина (као персонификација субјективног деловања човека — вештина војника и командовања) иде у прилог ономе код кога је бољи однос прва четири елемента рата у датим околностима, па их добро искористи и тако буде у стању да примени бољи метод у нападу — одбрани. Бранилац и у овом смислу може постићи предност ако постојеће услове правилно искористи. У томе баш и лежи избор одговарајућих метода напада на систем веза агресора, о чему ће доцније бити речи. На крају овако грубих и механичких упоређења, без разматрања деловања упоредних елемената рата у њиховој повезаности, није тешко закључити да на плану дејства на систем веза, предност технички опремљеног агресора, изражена на фронту и у првим данима агресије, прелази постепено у руке браниоца по мери агресоровог продирања у дубину браниочеве територије, под условом да овај последњи, применом одговарајућих поступака, искористи све предности које му елементи рата пружају у склопу вођења општеноародног одбрамбеног рата.

Наша искуства из НОР-а у том погледу, мада сведена на мањи обим, указују на неке моменте вредне проучавања и са становишта измењених, савремених услова. Услед уске техничке базе, исцрпљене потребама за обављањем саобраћаја, у НОР-у се није могло ни помишљати на извођења „комплетних“ напада на систем веза агресора. Али су се зато максимално примењивале све остале остварљиве форме бар за његово делимично неутралисање по времену и простору. Познато је да је скоро сваком нападу на непријатељев гарнизон или положај претходило неутралисање његових веза са осталим гарнизонима (рушење СВЛ и блокирање курирских праваца), а кад је то било изводљиво прислушкивао се и његов радио-саобраћај. Ангажовање великих јединица (бригада и дивизија) за нападе на кључне непријатељске комуникације, за рушења тих комуникација, објеката на њима и СВЛ (уз блокирање сваког па и курирског саобраћаја), свакако је спадало у нападе на систем веза великих размера и, често, оперативних последица. Иако ти напади нису никада могли бити „комплетни“ (радио-везе, радио-релејне везе, авиони за везу, сигналне везе), ипак су знатно доприносили смањењу могућности непријатељевог командовања што је и по признању окупатора доводило његове јединице до озбиљних тешкоћа и привременог паралисања разних активности. Није тешко замислити у каквој би се ситуацији затекао, од браниоца нападан, савремени агресор коме би се прекинула веза између фронта и непосредне позадине, између претпостављеног, потчињених и суседа на великом пространству, између изолованих гарнизона, коме би се онемогућили командовање и маневар, спречило довлачење појачања на угрожене делове фронта, прекинуло снабдевање сложеног савременог ратног апарата и почесно тукле његове изоловане снаге и гарнизони. Тако стање ниједан окупатор, ма како јак и технички опремљен, не би дуго издржао, под условом да изнета браниочева дејства постану масовна. Поставља се сада питање каква „улагања“ код браниоца захтевају овакви напади на систем веза и да ли би ангажована средства и организација били и како реално остварљиви?

Напад на систем веза бранилац може извести или с фронта или из позадине, или комбиновано, док је агресор упућен само на напад с фронта уз евентуалну минималну подршку из позадине (мањи убачени делови и диверзије евентуалне пете колоне). Разматрањем браниоачевог напада на систем веза агресора није тешко доћи до закључка о могућностима агресора у истом смислу.

На први поглед је очевидно да су изгледи на успех браниоачевог напада из позадине далеко повољнији од оних при нападу с фронта, не само зато што је агресорова позадина изложена већ и зато што су услови за масовну примену скромније технике и специфичних форми једино ту остварљиви.

Да размотримо сада сваку од појединих активности из којих се састоји напад браниоца на систем веза агресора.

Прислушкивање се своди на добијање података потребних за напад. Оно нема извиђачки карактер јер је то обавеза других служби, а осим тога њиме се, због редовних задатака јединица које га врше, не би могли ни остварити извиђачки задаци. Евентуално добијени подаци извиђачког карактера обавезно би се достављали заинтересованим службама. Прислушкивање, дакле, има ограничен циљ. Од њега се очекује да пружи податке о месту распореда свих врста станица и центара агресора, те о правцима протезања спојних путева између њих; о условима рада и живота послуга; о бројности и ефикасности њиховог обезбеђења итд. Прислушкивање би се примењивало код свих врста веза, укључујући хватање курира и добијање података од њих, који су од интереса за напад на систем веза. Предности извођења ове активности из непријатељеве позадине су вишеструке. За прислушкивање радио-саобраћаја (на подручјима ВФ и ВВФ) могли би задовољити одговарајући пријемници свих браниоачевих радио-станица уколико им одговарају радни опсег, врста модулације и остале карактеристике. Ово посебно зато што је довољна и минимална осетљивост и селективност пријемника кад се прислушкује површинска компонента извора емисије из његове непосредне близине, боравећи у агресоровој позадини (у близини његових командних места, центара веза и појединих радио-станица), те се на тај начин искључује могућност „улетања“ у мртве зоне и остале тешкоће које се јављају приликом пријема са већих одстојања. Тешкоће прислушкивања садржаја непријатељевог радио-саобраћаја услед разноврсности савремених начина његовог обављања (машински, аутоматски, „кондезован“, шифрован, телепринтерски) не долазе до изражаја кад му се поставља ограничен циљ, тј. само његово констатовање ради проналажења размештаја извора. А баш то је основни циљ прислушкивања радио-саобраћаја. За прислушкивање радио-релејних станица услови су слични под претпоставком да се располаже одговарајућим или заплењеним непријатељевим радио-релејним уређајима. Такви уређаји уводе се у сноп непријатељеве радио-релејне линије са било које тачке у његовој позадини. Прислушкивање жичног саобраћаја на свим врстама издужених жичних спојних путева не представља посебну тешкоћу. Избор места, времена и начин таквог прислушкивања на располагању је браниоцу, а агресор

практично није у стању да га спречи. Разуме се да одговарајуће врсте жичног саобраћаја изискују прислушкивање применом одговарајућих уређаја (саобраћај по физичким каналима, по каналима ВФ, телеграфским итд.) из сопствене опреме или заплених од непријатеља. Хватање непријатељевих курира на издуженим курирским правцима које агресор практично не може обезбедити (чак и кад користи оклопна возила), не представља за браниочеве заседе посебне тешкоће, а добијени подаци допуњују слику о непријатељевом курирском саобраћају који се намерава напасти. На сличан начин, само далеко једноставније, могућно је откривати и оптичке везе из непријатељеве позадине ради фиксирања места станица. Достављање података добијених прислушкивањем свих врста веза далеко је простије за браниоца, који их отпрема својим командама у непосредној близини, него за агресора који би их могао слати из браниочеве позадине далеко преко фронта.

Лоцирање непријатељевих центара веза и разних станица обухвата одговарајуће активности браниоца на свим врстама веза. Најсложеније је, свакако, гониометрисање извора електромагнетних таласа разних радио-средстава (радио, радио-телепринтерских и радио-релејних станица). Откривање места ових извора из непријатељеве позадине има вишеструку предност. За такво гониометрисање (на подручјима ВФ и ВВФ) могли би задовољити одговарајући пријемници свих браниочевих радио-станица уколико им основне карактеристике одговарају и уколико би располагали додатком (обично) оквирном антеном покретног типа, која звучном индикацијом омогућује релативно брзо одређивање правца траженог извора електромагнетних таласа. Ово посебно зато што је довољан и минималан сигнал кад се гониометрисање врши из близине извора и коришћењем површинске компоненте емисије. Радом два таква, импровизирана гониометра, који су размакнути за двоструко одстојање до гониометрисаног извора, постиже се релативно тачно одређивање места тог извора. Гониометрисање извора помоћу усмереног снопа емисије изискује улазак гониометра у сам сноп и практично искључује примену више гониометара, али пружа податке само о правцу а не и месту размештаја извора (које се у том случају на откривеном правцу одређује визуелним извиђањем, обично ноћу). Но, и овакав начин рада далеко је простији и бржи кад се изводи из рејона блиског месту извора него кад то агресор мора да ради с фронта, без обзира на технику којом располаже. Места размештаја телефонско-телеграфских, сигналних и курирских станица непријатеља из његове позадине откривају се праћењем њихових спојних путева, визуелним извиђањем и коришћењем података добијених прислушкивањем, хватањем курира и осматрањем рада сигналних станица.

Следећу браниочеву активност у склопу напада на систем веза, којој су претходне две (прислушкивање и лоцирање) углавном и служиле, представља ометања свих врста веза. Најсложеније, и у оквиру ове активности, свакако је ометање емисија електромагнетних таласа разних радио-уређаја. Предности ометања ових врста непријатељевих

радио-емисија (на ВФ и ВВФ таласним подручјима) из његове позадине, тј. из непосредне близине ометаних извора, опет су на страни браниоца. Ако се зна да је снага електромагнетног поља радио-омотача на циљу ометања обрнуто сразмерна квадрату њиховог растојања, није тешко закључити какве је и тактичке и техничке проблеме решила страна која је у стању да га не обавља са удаљеног фронта, већ из непосредне близине. Браниоцу је тада довољно да уз своје примопредајне радио-станице (чак и оне мале снаге) има лаке и просте додатке ометачке уређаје који користе енергију станице којој припадају и који су у стању да потпуно успешно селективно ометају на свакој фреквенцији на којој ради предајник поменуте радио-станице. Ово зато што је електромагнетно поље, и тако мале снаге, створено у непосредној близини циља ометања, увек јаче од оног које око пријемне антене ствара удаљени предајник. Дакле, овде је реч о ометању непријатељевог пријемника и то само на његовој радној фреквенцији, што је за постизање циља сасвим довољно ако се зна да се масовном применом оваквог ометања може у изабрано време и на одређеном пространству постићи парализање радио-саобраћаја. Баш овако масовном применом „малих“ ометача из непријатељеве позадине, од којих сваки омета пријем одговарајуће фреквенције из непосредне близине места њеног пријема, ефикасно се замењују тешки баражни ометачи који би ова ометања вршили са фронта. Разуме се да такви ометачи нису прихватљиви за браниоца из других разлога.

Следећу озбиљну предност ометања из непосредне близине циља ометачима мале снаге представља и чињеница да се оно просторно ограничава на релативно мали пречник и не изазива познате нежељене последице, тј. ометање сопственог радио-саобраћаја на истим фреквенцијама и далеко већем пречнику. Ова предност омогућава браниоцу да примени ометање кад год му остале околности то налажу, не страхујући за сопствене радио-везе. Сем тога, још једна озбиљна предност одликује ометање из непосредне близине циља. То је могућност да се једноставно и успешно ометају и емисије на ВВФ подручјима, пошто површинска компонента блиског ометача сигурно захвата пријемнике непријатељевих уређаја који раде на ВВФ, а којих у савременим армијама бива све више. Опасност сопственог откривања ометањем утолико је мања, уколико је ометач мање снаге (теже се прислушкује из непријатељевих центара за прислушкивање), уколико је покретљивији (лакше и брже мења места рада) и уколико се масовније примењује (теже се открива и још теже доносе одлуке за предузимање електронских или других противмера за неутралисање). На крају, треба подсетити и на избегавање нежељених тактичких последица сваког па и оваквог ометања. Оне се огледају у немогућности прислушкивања неког важног непријатељевог саобраћаја док се исти омета (на пример, саобраћај којим се диригује рад „А“ јединица непријатеља итд.). Због овог, и још неких разлога, одлуке о ометању појединих канала непријатељевих радио-веза обично се доносе у вишим командама.

Ометање радио-релејног саобраћаја изводљиво је на истим принципима који се примењују и за дифузне емисије, с тим што се додатни ометачки уређај мора користити на одговарајућим радио-релејним уређајима (који су слични непријатељевим или од њега заплењеним), а само ометање се врши из рејона непосредне видљивости непријатељевих пријемних антена и са одстојања која обезбеђују на циљу јаче магнетно поље од оног које стварају кореспонденти. Потребно је напоменути да је овакво ометање довољно извршити успешно и само на једној деоници па да издужени радио-релејни правци у целини буду паралисани. Ометање саобраћаја на правцима жичних веза агресора тактички и технички се изводи релативно лако и успешно. Генератори ниских и одговарајућих високих фреквенција, коришћени из одговарајућих и заплењених уређаја са НФ, укључени на дугачке непријатељеве жичне или кабловске везе које је тешко обезбедити, могу сасвим успешно на изабраним правцима и у изабрано време паралисати непријатељев саобраћај. И коначно, док се сигналне везе могу успешно ометати противсигнаlima, дотле се курирске парализују пресретањем курира на земљи и минирањем, забрањивањем или другим формама неутралисања летилишта авиона за везу у агресоровој позадини.

Обмањивање агресора лажним саобраћајем у појединим врстама његових веза, ради њиховог паралисања, мора се свести на уску област руковођења везама, на њихову експлоатацију или на евентуално непосредно добијање података који се на њих односе. Ти се поступци морају строго координирати са плановима осталих штабних служби јер у противном могу дати сасвим обрнуте резултате. Због сложености и осетљивости ових активности, бранилац би их успешно примењивао само при одговарајућим околностима.

Последња и најефикаснија активност из склопа напада на систем веза свакако је уништење или неутралисање агресорових центара везе, разних врста радио, радио-ометачких, радио-релејних, телефонско-телеграфских, курирских и сигналних станица и спојних путева међу њима, те летилишта авиона за везу. Оно се изводи разним формама напада живом силом и борбеним средствима из агресорове позадине било на поменуте објекте у целини, било само на њихове важне делове (антене, изворе електричне енергије, спојне каблове итд.), зависно од циља и размера напада. Почев од диверзантских акција разног типа (препада и заседа, минирања и разних забрањивања) до напада мањих одељења па и читавих јединица (на веће центре веза), почев од дневних и ноћних дејстава до оних под неповољним атмосферским условима, почев од бомбардовања разним пројектиlima са земље и из ваздуха до ваздушних или хеликоптерских десаната мањих размера — све ове форме имају за циљ уништење или неутралисање система непријатељевих веза или његових одговарајућих делова на одређеном делу територије и у изабрано време. Уништење — неутралисање се изводи после добијања потребних података помоћу поменутих активности. Ако се добро припреми, масовно и енергично изводи и подржава координираним дејством других јединица и слу-

жби, ова би активност била у стању да на одговарајућа борбена дејства са фронта и из позадине браниоца, може агресорово командовање довести до потпуне парализованости у критичним моментима. Ако се изводи сукцесивно и систематски, за сво време рата и по целој дубини агресорове позадине, она доводи до таквих шокова у свакодневном руковођењу да би оно долазило све више у питање и постепено прерастало у проблем који би из дана у дан видно слабио борбену моћ агресора. Није тешко замислити како би критичан био положај агресора који користи сву савремену технику, укључујући и „А“ оружје које изискује специфичне везе, са огромним потребама снабдевања, који је развучен на великом простору окупиране земље и непрестано нападан с фронта и из позадине, а лишен је могућности да ефикасно командује, и који трпи све веће губитке у почесним неуспесима, испуштајући предности стечене агесијом у борби са браниоцем који организовано води општенонародан рат. Посматран са тог реалног становишта овакав напад браниоца на систем веза заслужује проучавање. Тактика и методи извођења свакако би изискивали стручну и борбену умешност те одлично руковођење.

И не само то. Исте околности које браниоцу обезбеђују изнете предности за напад на систем веза, обезбеђују одговарајуће предности и органима извиђачке и осталих служби за радио, радарско и остала електронска извиђања и откривања, те за предузимање одговарајућих електронских и других противмера. Коришћењем тих предности на широком плану, путем разних форми електронског рата вођеног из агресорове позадине, постигле би се озбиљне користи па би агресор и на том плану све више губио почетне предности.

После свих ових теоретских разматрања браниоцу се поставља и неколико практичних питања као што су: питање надлежности за организовање и извођење напада на систем веза, његова непосредна припрема и руковођење с њом, координирања дејства свих заинтересованих грана и служби, материјално оспособљавање јединица и стручна обука за овај задатак. Најпре неколико речи о надлежности за организовање и извођење. Већ се на први поглед може дати прихватљив одговор да би та надлежност најприродније припала јединицама везе браниоца. Зашто? Прво, због тога што је реч о нападу на систем веза, дакле на објект који нико боље не познаје од јединица везе. Друго, зашто би оне, нападајући на систем веза извршавале задатке из свог домена као што врши, на пример, артиљерија кад контрабатира, инжењерија кад разминира или руши непријатељеве фортификацијске објекте или оклопне јединице кад се боре са одговарајућим непријатељевим формацијама. Даље, зато што су оне на првом месту позване да се боре против агресоровог напада на сопствени систем веза и зато најквалификованије да воде и други, перспективнији вид те борбе, тј. напад на противникове везе. Осим тога, браниочеве јединице везе најбоље тактички и технички познају јединице везе агресора и њихову опрему, као основне циљеве свог напада. И најпосле, оне најбоље могу задовољити два основна захтева за напад ове врсте, тј. масовност и стручно извођење.

Разуме се да се органи и јединице везе браниоца појављују пред својом командом једино као предлагачи, организатори и извршиоци оваквих напада, а да је њихова команда та која овакве задатке поставља, уклапајући их у целину својих општевојних планова и обезбеђујући (преко штабног сектора) сарадњу свих заинтересованих грана, служби и јединица, као и дотур осталих евентуално потребних борбених средстава.

На основу оваквих поставки проширили би се досадашњи основни задаци јединица везе браниоца било да се оне налазе на фронту или у позадини агресора. Њихов први задатак и даље би остао организовање, успостављање и одржавање сопствених веза. Али, следећи и исто тако редован задатак био би организовање и извођење напада на систем веза агресора. Основна одлука о оба ова задатка спадала би у надлежност команде конкретне браниочеве јединице (команданта, начелника штаба и органа везе), а доносила би се уобичајеном штабном процедуром чији би носилац био орган везе. Процена ситуације веза, одлука о вези, план веза (са свим његовим документима), као и руковођење везом у току дејстава, добили би још један крупан сектор — напад на систем веза агресора. Што се тиче команде (посебно команданта и начелника штаба) и они би добили део нових обавеза — давање основа за организовање тог напада и координирање делатности других непосредно заинтересованих органа (органи за извиђачку и обавештајну делатност, органи за вођење електронског рата и др.). Ова координација и међусобна размена података сродних делатности могли би се остваривати путем одређених функција браниочеве команде и посредовањем одговарајућих органа његових територијалних команди.

У планирању и извршавању напада на систем веза агресора поред јединица везе оперативних браниочевих јединица (било да дејствују на фронту или у агресоровој позадини), посебно место би могле имати јединице везе територијалних команди и јединица које максимално познају стање и могућности на одређеном делу територије. Зоне дејства јединица везе (у саставу свих јединица и команди браниоца) могле би се поделити према распореду агресоровог система веза. Ако претпоставимо да је агресор дубље продро у територију браниоца, онда би се његов систем веза могао шаблонски (уз апстраховање деловања многих конкретних елемената који му дају физиономију) представити овако: I зону (дубине око педесетак км) сачињавале би везе на фронту и у непосредној позадини, обухватајући углавном системе веза дивизија првог оперативног ешелона; II зону (до закључно са командним местима армија) представљале би везе у ближој оперативној позадини, обухватајући највећи део система веза оперативних јединица; непосредно позади ове почињала би III зона, зона окупираних територије у којим би се предњим рејонима завршавали системи веза оперативних јединица и почињао карактеристичан распоред окупаторових гарнизона помоћу којих се обезбеђују познати задаци војне, политичке и економске природе. Ова зона захватала би дубину до граничног фронта са којег је агресор упао у територију браниоца. Поред типичног си-

стема веза за потребе окупаторске (и, евентуално, квислиншке) војне власти, кроз ову зону, и то на њеној целој дубини, били би развијени дугачки и разноврсни спојни путеви који би везивали оружане снаге и окупаторски апарат са његовим базама и позадином на полазној територији. Одговарајуће инсталације ваздухопловства, дубље оперативне резерве и инсталације за „А“ оружја са својим системима веза налазили би се делимично у II, а претежно у III зони. Свака од поменутих трију зона имала би са гледишта напада на систем веза агресора посебне карактеристике које би се обавезно узимале у обзир при стварању тактике напада. У I зони поред јединица везе браничевих оперативних формација на фронту у нападу би учествовале и јединице веза оних оперативних јединица браниоца које дејствују у непосредној позадини фронта, као и јединице везе територијалних јединица и команди у захвату ове зоне и јединице везе осталих снага које би оперисале у непосредној позадини фронта и у тесном садејству са њим. Општи циљ напада свих тих јединица био би неутралисање дивизијских система везе агресора у одређеној зони и временском периоду и континуелна нападна дејства на све системе веза агресорових дивизија са ограниченим циљевима, зависно од већег броја разних услова. Сличне задатке, само с нешто измењеним методом али јачом интензивношћу извршавале би у II зони јединице везе посебних формација за дејство у оперативној позадини окупаторског фронта и јединице везе одговарајућих територијалних јединица. Последице напада на систем веза оперативних јединица агресора су далекосежније од оних у I зони, а већи размаци у борбеном и оперативном поретку агресора дозвољавају смелија дејства са изгледом на веће успехе. III зона, са типичним гарнизонским распоредом уз распоред осталих агресорових елемената на њој, пружа најбоље услове за напад на систем веза, што омогућује постизање великих резултата са најдалекосежним последицама. Задаци јединица везе су и у овој зони исти као и у претходним, с тим што се остварују претежно на магистралним правцима на које се врло ефикасно дејствује са широких пространа неокупиране територије. У овој зони већи део задатака у нападу на агресорове везе пада на јединице везе територијалних команди и јединица и посебних јединица у дубокој непријатељској позадини. Коришћење територијалних команди и органа на целој дубини окупираних територије за размену података разних заинтересованих јединица и служби представља веома погодан метод који браниоцу омогућава да постигне велике резултате.

За резултате извиђања свих врста веза (које обухвата добар део припремних активности за напад на систем веза) заинтересоване су многе а највише извиђачка служба браниоца. Масовношћу таквих активности браничевих јединица везе успешно се допуњују нагло порасле савремене потребе извиђачке службе. Обојану размену и узајамно коришћење података добијених извиђањем ваља организovati уз минимум посредовања и са прорачуном експедитивношћу чиме ће се гарантовати искоришћавање тих података и при бржим изменама борбених ситуација и ситуација у систему агресорових веза.

Бојазан од постојања потребе да се одлука за неке активности у нападу на систем веза (ометање, обмањивање и сл.) доноси централизовано и у вишим командама не би ни у ком случају смела укочити браниочеве јединице веза да буду максимално активне на овом плану. Јер, последице од евентуалних повремених грешака — учињених од јединица везе чије команде не буду могле благовремено добити сагласност одговорних командних инстанција — могу бити незнатне у поређењу са користима које су изгубљене услед неактивности и неразвијања максималне иницијативе. Дакле, никаква организацијска ограничења не би смела укочити масовну иницијативу и максималну активност јединица везе свих оперативних, територијалних и осталих јединица браниоца у даноноћној примени разних активности из домена напада на систем агресорских веза, са крајњим циљем да се он практично потпуно паралише, да се дезорганизује агресорово командовање и тако знатно допринесе разбијању његових војних снага и окупационог система.

Разне опасности којима се неизбежно излажу јединице везе (и не само оне) разних јединица браниоца при извођењу одређених електронских активности из склопа напада на систем веза (радиогониометрисања, ометања саобраћаја, обмањивања и сл.), успешно се парирају применом познате „партизанске тактике“ од браниочевих јединица у позадини агресора (изразита динамичност дејства и покретљивост јединица које често мењају места и објекте напада у кратким временским размацима итд.). Искуства нашег НОР-а живо на то подсећају.²⁾

Могло би се, на крају, поставити питање: да ли ће јединице везе браниоца бити у стању да поред својих досадашњих обаве и ове „нове“ задатке? Очигледно је да би била оправдана и нека њихова евентуално мања ојачања. Међутим, не сме се заборавити ни чињеница да би велик део изнетих активности обављале радио-јединице. Дакле, оне чија се средства везе у савременим условима изузетно користе и којима остаје далеко више времена него раније за ангажовање на разматраним задацима.

Разуме се да би овако масовна употреба јединица везе браниоца у овим новим функцијама захтевала нека прилагођавања и у њиховој материјалној опреми на разним командним степенима. Једно је већ на први поглед очигледно. Неопходно би било изградити одговарајуће додатне уређаје за највећи део електронске технике, помоћу којих би се обезбедило успешно извођење излаганих електронских активности.

²⁾ Ево једног цитата у том смислу из непријатељског табора:

„Иако смо прислушкивали њихова наређења (мисли се на наређења упућивана радиом од стране штабова наших јединица у току НОР-а — В. М.), није било једноставно благовремено предузети противмере и одбити њихове покушаје продора, јер су они знали да наступају изненађујућом брзином. Али су такође знали брзо да прекину борбу и ишчезну. Пошто су биле у питању веће јединице то је било условљено значајним способностима њиховог руководства, којему је олакшавала и помагала околност што партизани нису располагали никаквим оружјем за борбу које би ометало покрет.“

(Lothar Rendulic: *Gekämpft, gesiegt geschlagen* — Verlag »Velsermühl«, Wels — Heilderberg — 1952. год., стр. 208.)

Развијањем нове опреме везе браниоца (са што ширим фреквентним подручјима) ови додатни уређаји би се могли избећи одговарајућим уграђивањима. Сви ти нови додатни уређаји, израђени у транзисторизованом типу, што мање тежине и што једноставнијег одржавања, морали би да свим уређајима (на пример, радио-уређајима) омогуће рад и као солидним пријемницима и као добрим гониометрима са кратких одстојања и као успешним ометачима који дејствују из близине и као предајницима који по особинама личе на непријатељеве итд. Неопходно је да додатни уређаји користе електричну енергију средстава којима се додају, а њена потрошња не би смела бити велика, јер се све електронске активности обављају из непосредне близине. Електроиндустрија просечно развијеног браниоца била би у стању да ове уређаје брзо обезбеди јер они не би изискивали сложенија решења. Оваквом захвату, разуме се, требало би да претходи солидна тактичка и оперативна анализа.

Изнети нови задаци браниочевих јединица везе изискивали би допуне (и промене) у садржају и неким методима наставе. Стицање знања за обављање досадашњих задатака морало би се прилагодити потреби за стицањем нових допунских која су веома блиска ранијим и која би се брзо савлађивала, а обука учинила још интересантнијом (добро познавање непријатељеве технике и руковање с њом, методи двостраних занимања и вежби у којима обе стране успостављају и одржавају своје системе веза нападајући узајамно „непријатељеве“ и бранећи сопствене, обука старешина у познавању језика и доктрине везе будућег непријатеља итд.).

За успешно извођење напада на систем везе агресора, поред обуке и материјалне опремљености јединица везе за ове задатке, бранилац би могао приступити и одређеним мерама у склопу мирнодопских припрема и уређења своје територије за ту сврху (однос појединих елемената територијалног система веза и њихових спојних путева према магистралним сухопутним комуникацијама, већим насељеним местима и економским рејонима; студија створа земљишта, припрема података за што боља дејства у нападима на систем веза, рејони карактеристичних особина јоносферских распрострањања; одговарајућа места за летишта ваздухопловних средстава везе; осетљивост појединих праваца територијалних веза на напад живом силом; рејони и правци постављања везе ван саобраћајних артерија, градских центара и развијених рејона итд. и т.сл.). Такве мере, повезане са стручном претприпремом дела браниочевог становништва (аматерска техничка изобразба усмереног типа, радио-аматеризам и сл.) пружили би значајне предности које је тешко брзо створити.

Изводећи напад на агресоров и одбрану сопственог система веза, те примајући тако нов сектор одговорних задатака борбеног карактера, јединице везе би делимично губиле карактер искључиво техничког рода војске. Карактер општенародног рата браниоца и по овом питању неминовно врши свој утицај.

Потпуковник ЖЕЉКО ГЕРБЕЦ

НЕКА ПИТАЊА БОЈНЕ ГОТОВОСТИ

О бојној готовости армије као цјелине, и јединица посебно, може се говорити у доба мира, као и у рату. Она је прешла одређени историјски развој¹⁾ и данас има врло широко значење. Бојна готовост оружаних снага у рату треба да омогући њихово дејство под повољним условима и у свако време, и може да буде оперативна и техничка, а углавном се постиже скраћеним поступцима у вежбању људства за рат, сталним држањем јединица у бојној спремности, великом опрезом свих јединица да се спречи изненађење од стране непријатеља, убрзаним радом на проналажењу нових борбених средстава и уопште великом активношћу на свим пољима ратних напора. Мирнодопска бојна готовост постиже се и одржава под повољнијим општим околностима, али интензитет и ту мора бити такав да увек постоји довољан број бојно спремних јединица и средстава за одбрану од било каквог изненадног напада и одговарајући број резервиста који су војнички увежбани и у стању да за врло кратко време попуне ратне јединице и службе за њихову сталну попуњу.

Оперативна готовост односи се првенствено на стање људства из састава јединица армије, док техничка спремност представља другу страну опште готовости и начелно обухвата стање, врсту, број и ква-

¹⁾ Спремност, готовост — као општи појам, означава стање појединца, групе или масе ради извршења неког задатка. То је одређени степен у свршавању сваког посла, чији значај овиси о гледању на фазу припрема од стране руководства или организатора.

Бојна (борбена) готовост — спремност означава стање у коме се налази армија — као целина, њене јединице посебно или сваки појединац као припадник оружаних снага.

Бојна готовост као појам појављује се упоредо са првим супротностима и првим сукобима у људском друштву. Период људског удруживања, стварање племена и држава, даје јој шири значај и ставља је у ред првих задатака нових заједница. Бојна спремност није више ствар само појединца, већ све више прераста у основну бригу руководства заједнице. Посебну важност она добија после усвајања опште војне обавезе од стране већег дела држава. Ово произилази и из чињенице што су мирнодопске армије биле знатно мање од ратних и што је прелаз из мирнодопског стања на ратно био доста сложен и захтевао је одређен временски период. После тога, упоредо са усавршавањем старих и проналажењем нових борбених средстава време за које се постиже бојна готовост добија све већи значај.

литет технике и техничког материјала који се налази на руковању у јединицама или је предвиђен за ратне сврхе. Овде долази у обзир и поседовање резервних делова, као и одређених количина погонског материјала.

Бојна готовост мора бити непрекидна и представља главно мерило оперативности и стварне вредности оружаних снага. Да би удовољила захтеву за непрекидношћу неопходно је да се заснива на преплитању резултата програма материјалног развоја и војне обуке са променљивим захтевима наметнутим еволуцијом тактике.

Питање бојне готовости са одређеног гледишта нормално је да се озбиљније поставља код земаља и армија које су првенствено оријентисане на одбрамбени рат, јер ће сваки евентуални нападач посветити посебну и одговарајућу пажњу припремљености јединица за напад на који се одлучио.

У данашње време на бојну готовост посебно утиче постојање два антагонистичка блока држава, а оба су у могућности да брзо униште основне потенцијале за вођење рата код супротне стране, те би већим изненађењем могли и пресудно онеспособити противника за пружање озбиљнијег отпора за дуже време.

Готово стално послератно одржавање стања „хладног рата“ учинило је да скоро све државе — било да су у саставу блокова, било да су оријентисане на независну, самосталну политику — предузимају низ мера у циљу развијања и јачања својих оружаних снага и њихове бојне готовости. Руководства армија постојећих блокова разрадила су многе варијанте евентуалног дејства супротне стране и предузимају сврсисходне мере.

Државе које своје међународне односе заснивају на ванблоковској политици морају, опет, водити много рачуна о националној одбрани јер су у послератним годинама баш оне биле присиљене да бране своју независност и опстанак. За њих постојање антагонистичких табора представља латентну опасност да изгубе самосталност, поготово ако се налазе на важним географским и стратегијским раскрсницама.

Могућност да државе и њихове оружане снаге буду изложене изненадном нападу ваздухопловства нуклеарним бомбама, а нарочито диригованим пројектилима са атомском бојевом главом лансираних са земље или из подморница, говори о томе да се пуна пажња мора посветити предузимању мера за откривање непријатељевих намера, паралисање и умањивање ефеката тих дејстава. Овде, поред подизања бојеве готовости оружаних снага, долази и израда широке мреже радарских и осталих техничких средстава за откривање непријатељских летилица, брижљиво припремљена и реализована мрежа заштитних, израда важних објеката под земљом који ће кључној производњи омогућити рад и у време атомског бомбардовања, обученост армије за дејство под условима примене нуклеарног оружја од стране противника, подизање свести и припремљеност целокупног становништва на борбу за националне и праведне циљеве и поред великих жртава итд. итд.

Све наведено говори о томе колико је у данашњим условима широко питање бојеве готовости и како би за њено потпуно сагледавање био потребан заједнички рад свих грана делатности човека.

Бојна готовост одувек је представљала чворно питање за сваку земљу и армију, те је стога нужно детаљније сагледати најбитније чиниоце на којима се заснива и који на њу утичу. У ствари, све мере и поступци који се предузимају у миру и рату у армијским јединицама и опште у земљи имају за циљ потпуно оспособљавање јединица и подизање борбене спремности нације, но покушаћемо да неке од њих издвојимо и групишемо. То су: а) организацијско-формацијска структура јединица и установа; б) опште мобилизацијске припреме и попуна армије, и ц) борбена обученост састава армије и спремност нације.

Организацијско-формацијска структура јединице и установа. Из досадашњих ратова је познато да су бројно слабије војске, или њихове поједине јединице, побеђивале бројно јачу армију ако је, поред осталог, њихова организација била високог квалитета. Тако су Немци у почетку другог светског рата (1939—1942. године) тукли бројно јаче снаге, пошто су у рат ушли с боље организованом војском у целини, а нарочито у погледу тенковских и ваздухопловних јединица. Они су 1939. године при нападу на Пољску имали формиране оклопне дивизије, а 1941. године и 4 оклопне групе армија (састава корпуса и дивизија) са свега 3.350 тенкова. Оваква организација у потпуности је одговарала њиховој концепцији вођења муњевитог рата. На другој страни, њихови противници су баш на том плану имали крупних недостатака.

Колико одговарајућа организација војске утиче на њену бојну готовост показује и то да су неке армије у току рата спроводиле реорганизацију, иако је то у ратним условима тешко изводљиво. На пример, у СССР-у су после неуспеха 1941 — 1942. године расформирали механизоване и формирали тенковске корпусе, а пред крај рата и армије. Они су организацију тих јединица прилагодили условима рата, што се убрзо показало правилним. Ова и друге чињенице показују да је организација армије у сталном кретању и да представља проблем који се мора непрекидно студирати и решавати.

Интересантно је погледати како се у току другог светског рата кретао састав пешадијске дивизије немачке армије и како је то решено у армији САД из 1955. године.

Анализа табеле показује да је општи састав поменутих дивизија из другог светског рата и послератног периода мање-више исти; да је састав пешадијских делова подлегао нешто већем смањењу (од 61 на 35%), даље, да састав инжињеријских и делова везе показује тенденције малог пораста и да је састав артиљеријских оруђа и позадинских јединица и органа у знатном порасту. Такође, у послератној пешадијској дивизији дошло је до појаве оклопних делова.

Код анализе табеле треба подсетити да у вези са појавом термонуклеарног оружја влада општа тенденција смањења укушног састава дивизије, као и да се послератне дивизије налазе у стадијуму непрекидне реорганизације.

	Немачка див. 1941. год.			Немачка див. 1943. год.			Див. САД 1955. год.	
	у људ- ству	у про- центу	укупан састав	у људ- ству	у про- центу	укупан састав	састав пој. род. оружја и сл. у %	укупан састав
1. — Пешадијски дел. ви	11.388	61,4	18.535	10.237	60,7	16.855	35	Мање је исти какав је био пеш. див. из 1943. год.
2. — Арт. делови	4.068	21,9		3.218	19		31,3	
3. — Оклоп. дел.	—	—		—	—		5,8	
4. — Инж. једин.	783	3,6		697	4,1		5,3	
5. — Служба везе	526	2,8		509	3		4,7	
6. — Позад. дел.	1.770	9,5		2.194	13		17,9	

Да би се омогућило праћење и вршење промена у војној организацији потребно је добро познавати факторе и начела који утичу на њу. То су углавном демографски фактор, ратна доктрина, политички, економски, технички и географски фактор. Студија и анализа наведених фактора омогућују да се добију организација и формација које најбоље одговарају потребама једне државе. Поменути фактори утичу на величину армије и њених јединица, на величину и развој видова и родова, на врсте и количину наоружања, на транспорт, покретљивост, ватрену моћ јединица, материјално и техничко обезбеђење итд.

Данас се, разумљиво, води рачуна да организацијско-формацијска структура јединица и целе армије буде прилагођена и класичним и атомским условима вођења рата и да буде реална у односу на расположиво људство и технику у дотичној земљи. Изразита су и настојања да се мирнодопска и ратна организација и формација много не разликују. Тежи се, такође, да сопствена армија има организацију и формацију бољег квалитета од евентуалног противника, те да се обезбеде добра покретљивост, самосталност и снабдевање.

Вођење рата у савременим условима захтева да се садејство јединица разних родова и видова не решава само као проблем усклађеног дејства и сарадње засебних формацијских делова, већ да се обезбеди њихова пуна интеграција у пракси без обзира на то у којој је мери она спроведена организацијско-формацијским саставом појединих јединица (што зависи како од организацијске специфичности појединих родова и видова, тако и од расположивих снага, као, уосталом, и од конкретних организацијских решења).

У вези с тим, у савременим ратним дејствима поставља се као нужност да се оствари потпуно интегрирано садејство јединица разних родова и видова, како у оквиру здружених команди, тако и између разних врста родовских јединица, односно снага видова које учествују у заједничким борбеним дејствима или су удружене у комбинованим операцијама.

У последње време развој оружја за масовно уништавање, повећане могућности покрета (маневра) као резултат механизације јединица, појава нових врста оруђа, пораст ватрене и ударне моћи јединица, као и промене које су с тим у вези настале у принципима извођења ратних операција — безусловно су наметнули тражење нових решења у организацији војске. Тако, на пример, од завршетка другог светског рата настале су радикалне промене у структури совјетских оружаних снага и оне су сада, према многим оценама, на вишем нивоу него што су биле на крају прошлог рата. Учињени су велики напори да се армија механизује и моторизује. Армија поседује атомска, термонуклеарна и ракетна оружја, реактивне авионе, те моћна оклопна и противоклопна средства, знатно је порастао проценат ваздухопловства и јединица противавионске одбране, а широког маха узела је израда далекометних пројектила.

И у осталим армијама земаља Варшавског пакта вршене су промене у циљу снабдевања савршенијим техничким материјалом, чиме се утицало и на спровођење нове организације војске.

У армијама западних земаља, у време од завршетка другог светског рата, такође су извршене велике организацијске промене. У низу држава неколико пута је спровођена реорганизација војске са тежњом да се повећају њена оперативност и ватрена моћ. Копнене војске САД, Велике Британије, Француске, Западне Немачке и неке друге механизоване су и моторизоване, располажу великом количином оклопних и противоклопних средстава, бестрајном и атомском артиљеријом и многим другим типовима савременог наоружања. У тим државама главна пажња обраћа се изградњи јаког ваздухопловства и ракетног оружја, даљој изградњи ратне морнарице, посебно подморница. Са тог аспекта тамо се разматрају и облици организације јединица.

И земље са разним друштвеним уређењима, које не припадају ни једном од постојећих блокова, настоје да у организацији армије и њеној обуци иду укорак са новим ратним достигнућима без обзира да ли сами поседују нова оружја за масовно уништење или не — тежећи да националну одбрану организују тако да она што мање отежава брз економски развој државе (јер су оне махом донедавно биле зависне, колонијалне и неразвијене), а да обезбеде своје постојање и независност.

Данас се више него икада раније у разним земљама траже нова решења у организацији оружаних снага којима би се задовољиле мирнодопске потребе и омогућила брза и ефикасна мобилизација и стварање ратне армије. Све је више земаља које усвајају мешовити систем у организацији војске и прилагођавају га својим условима и потребама.

Укратко речено у организацијским формама оружаних снага данас се иде ка стварању веома јаким, брзим и покретљивим јединица које истовремено поседују велику ударну и ватрену моћ. Тежи се, уједно, да те јединице буду отпорне на дејства нових ратних средстава и да су, у одређеном степену, у могућности да изводе како одбрану тако и напад под свим могућим условима. Испољава се и тежња да се број људи у појединим јединицама смањи, а да се уведе такво наоружање које ће ватрену моћ и даље повећавати. За неке ратне јединице формирају се резервне команде, тако да се руковођење не прекида у случају уништења једне команде.

Опште мобилизацијске припреме и попуна армије. Аналогно развоју друштва и оружаних снага развијали су се и усавршавали послови, везани за прелаз земље из мирног у ратно стање. За ову активност у свим епохама постоје неке заједничке карактеристике. Ту се, пре свега, може узети да су се у миру све земље припремале за мобилисање ратне армије, да је одлуку за мобилизацију имао право донети највиши државни орган, да се мобилизација саопштавала или објављивала обвезницима које је требало мобилисати, да су се после објављивања мобилизације обвезници, стока и материјал прикупљали на унапред одређеним збориштима, да су се после формирале јединице и да је увек била тежња да се код мобилисаних што пре постигне максимална бојна готовост.

Мобилизација у почетном периоду рата представља најважнију етапу мобилизације, нарочито за браниоца. Прелаз на армију ратног састава изазива огромне промене у структури јединица и установа армије, као и у целом животу нације. Тај период представља врло озбиљну кризу бојне готовости армије у целини.

Будући да термин почетка мобилизације, њен ток, време трајања и постигнути резултати веома много утичу на готовост трупа, а особито на њихово дејство у почетном периоду рата, постоји разумљива општа тенденција за извођење мобилизације тајно у што је могуће краћем року и неочекивано. Разматрајући ово питање види се да мобилизација може бити наређена: пре почетка ратних операција, истовремено са почетком и непосредно после почетка ратних операција.

Почетак мобилизације пре прелаза на ратне операције омогућава благовремено стављање у покрет ратног потенцијала и ствара погодне услове за стратегијску или операцијску концентрацију на предвиђеним правцима ратних дејстава. Данас чак и претицање противника у односу на почетак мобилизације само за неколико десетина минута може одлучујуће утицати на даљи ток судара. Те необичне разлике у времену могу се протегнути не само на цео мобилизацијски процес, већ консеквентно и на ток операција у почетном периоду рата. Тако, на пример, кад би једној страни успело и безначајно изненађење друге стране у почетку мобилизације и у вези с тим благовремено (раније) прелажење на офанзивне операције, подржавајући их јаким нападом ваздухопловства и ракетног оружја на мобилизацијске рејоне и рејоне концентрације, може се рачунати с тим да нападнута страна

неће бити у стању да настави мобилизацију сагласно с планом, а предвиђени термини борбене готовости трупа знатно ће се продужити.

Почетак мобилизације истовремено са прелазом на ратне операције, па чак и непосредно после њиховог почетка, изгледа у савременим условима могућан и теоретски оправдан.

Таква мобилизација, прорачуната на постизање изненађења, ипак зависи од опште ситуације на датом ратном попришћу, броја потпуно спремних јединица, распоређених на предвиђеним правцима операција, њихове удаљености од границе, степена оперативне припреме позадине, односа снага на појединим операцијским правцима и предвиђене јачине атомских напада.

Уверљиву илустрацију неких питања која се односе на процес мобилизације може показати пример Немачке пре почетка другог светског рата. Наиме, реализовање предвиђене мобилизације у Немачкој у знатној мери је олакшало тадашње фашистичко законодавство које је омогућило скривено извођење делимичне мобилизације под видом разних вежби, маневара итд.

Важно је уочити да је мобилизација одувек представљала крупан државни проблем, а посебно је то потенцирао савремени рат који захтева тоталну мобилизацију свих људских и материјалних извора и снага земље и то за врло кратко време после избијања сукоба и у целом току рата.

Такође, прворазредно питање за сваку армију у миру и рату је попуна људством и материјално-техничким средствима, јер они представљају основни фактор за вођење рата.

Треба истаћи да попуна армије представља крупан и сложен проблем не само армијског, него и општедруштвеног значаја. Већина људства и део технике за ратне потребе мобилишу се из цивилног сектора, ради чега треба имати у миру и рату одговарајући однос људства у армији и оног у грађанству, те служи за попуњу и ради на одржавању и опслуживању армије.

Решење ових питања у многоме утиче на покретљивост армије, маневарску способност и њену општу борбену вредност.

Током историје су позната три основна начела попуне армије која и данас важе. То су врбовање, добровољно јављање и попуна на основу војне обавезе.

Попуњавање армије на бази општевојне обавезе је најсавременије јер се тим начином омогућује држање мирнодопске армије у жељеној бројној јачини, обезбеђује се мобилизација резервног састава и формирање максималне ратне армије.

На бојну готовост армије утиче и место где се упућују регрути, време њиховог упућивања и место служења војног рока.

Неким армијама више одговара упућивање регрута у наставне центре, други, опет, их вежбају непосредно у јединицама где ће и служити војни рок, док су неке усвојиле комбиновано решење, тј. део људства шаљу на почетно обучавање у центре. То су, углавном, специјалисти, а већи се део регрута обучава у јединицама.

Сваки од наведених начина обучавања има својих предности и слабих страна. Тако, упућивање у центре омогућује максималну борбену готовост у тактичко-оперативним јединицама, јер војници у њих долазе углавном оспособљени за борбена дејства. Даље, центри могу на оглас мобилизације да продуже своју функцију као наставни центри за убрзано оспособљавање бораца за попуна ратних јединица. У центрима постоје повољнији услови за боље материјално обезбеђење наставе, нарочито у погледу полигона, стрелишта, рељефа и сл., чиме се подиже вредност обучавања војничког састава. С друге стране, у овом случају кретања војника су знатно већа, а негативно се одражава и то што ниже старешине у тактичким и тактичко-оперативним јединицама не учествују у извођењу почетне обуке са војницима, на које, пак, неповољно утичу промена средине, старешина итд.

На усвајање одлуке о томе како ће се и где обучавати регрути утичу многи елементи доктринарне, географске, политичке и друге природе у свакој земљи посебно, а не само оцена предности појединог од тих начина са чисто војничког гледишта.

Што се тиче времена упућивања регрута у армију, оно може бити једнократно или вишекратно, тј. у различито доба године.

На служење војног рока регрути се могу упућивати по територијалном, екстериторијалном и мешовитом систему. Тежња је у многим армијама да у миру имају екстериторијални и мешовити, док у рату примењују територијални систем.

Попуна старешинама врши се такође на различите начине у разним армијама, но, углавном се тај кадар добија из: војних школа, цивилних школа, војних завода или од војних службеника.

Попуна армије људством у рату заснива се на истим принципима као попуна мирнодопске армије, с тим што се попуна ратне армије карактерише извесним специфичностима које су условљене губицима и потребом да се они што пре надокнаде. Решење тих питања умногоме утиче на степен бојне готовости јединица ратне армије.

Савремени ратни услови унели су измене и у намени и организацији допунских јединица. Док су те јединице раније служиле искључиво за попуњавање разних јединица људством, сада је њихова намена проширена. Поред појединачних и групних попуњавања оне служе и за замену читавих јединица које су претрпеле атомски удар, а оспособљене су и као борачке јединице (у својим основним формацијама) за уништење ваздушних десаната, за разна обезбеђења и сличне борбене задатке.

Допунске јединице су сада повећаног састава, јер су и губици у људству и материјалу у јединицама већи.

Материјална средства, такође, имају одговарајуће место у стварању, јачању и развијању борбене спремности армије. Она повећавају и ефекат дејства у погледу силине удара, ватрене моћи, покретљивости и маневарске способности. Због овакве улоге и важности матери-

јалних средстава свака држава настоји да већ у миру обезбеди армију потребном количином материјала, а нарочито савременим средствима ратне технике. Напори на овом задатку могу се најбоље сагледати ако се има у виду да данас већина држава за одржавање и опремање армије троши 10—30% националног дохотка.

Борбена обученост састава армије и спремност нације. Један од основних чинилаца који одлучују о борбеној готовости трупа је ниво обуке војника. Правилност те тезе потврђују досадашња ратна искуства и искуства наставе.

Велика је разлика између човека кад по доласку у армију полагаје заклетву и кад може преузети борбени задатак. Елиминисање те разлике део је посла који се обавља путем наставе. Други део односи се на усавршавање организације, тактике и средстава које ће са своје стране омогућити борцу у јединицама да се оспособе за преузимање сваког борбеног задатка.

Кад стојимо на становишту да организација, наоружање, опрема и обученост оружаних снага морају бити стално на највишем могућном нивоу — а то је једино правилно гледање — онда је јасно да за ове припреме нису довољни часови и дани, него месеци и године. Ако војници не би у моменту појаве опасности били у стању да одмах ефикасно активирају организацију, наоружање и опрему и да искористе обученост, то би било само доказ њихове опште неприпремљености и слабе обучености.

Основни циљ мирнодопског рада и обуке јесте да се над евентуалним противником оствари што већа надмоћност у борбеној снази. При томе се, природно, тежи да се постигне надмоћност у свим факторима војне моћи, али то увек неће бити могућно. У таквим случајевима ће се настојати да се бар у неким од тих фактора постигне што већа надмоћност а да се у осталим задржи што повољнији однос, како би укупна величина борбене снаге превазишла противникову.

У свакој армији тежња је да њен састав буде оспособљен за све услове и видове ратовања. Васпитање и обука спроводе се тако да би се обезбедила максимална бојна готовост. Системом и методом обуке, плановима и програмима и свим осталим поступцима у току обучавања настоји се допринети снази и бојној вредности армије.

Посебна пажња у обуци посвећена је стицању техничких знања, јер све већа техника захтева већа техничка знања и специјализацију, а веома динамичан рат, какав се предвиђа, и интеграција технике у нижим јединицама траже од старешина и војника комплексне борце. Овим се све више губи оштра граница између специјалиста и општевојног кадра на једном вишем степену стручног и општевојног знања и једних и других категорија.

Тежиште обуке и васпитања војника и старешина у трупи и школама усмерава се све више на њихово оспособљавање за рад и дејство у условима примене атомског и реактивног оружја и електронике у ратне сврхе. Кроз обуку све више провејава настојање да се при-

падници армије, а и цео народ, оспособе за борбу против диверзаната и ваздушних десаната, за дејства ноћу или за време већих временских непогода, која у будућем рату треба да буду нормалан вид дејства.

Ефикасно искоришћавање чак и најсавршенијег наоружања и опреме условљено је, пре свега, степеном овлађивања том техником од стране сваког војника. Успех маневра самосталних и тактичких јединица, односно њиховог дејства на бојишту, углавном зависи од одговарајућих умешности и правилности поступака појединих војника који у збиру чине оно што дефинишемо називом самосталне, тактичке и оперативне јединице.

Ни у ери атомског оружја није се смањио значај индивидуалне обуке војника. Напротив, ти захтеви све више расту. Јуче је, на пример, пешаку била довољна умешност у владању пушком, бомбом, ашовом и маском. Данас савршено познавање индивидуалног оружја није довољно; пешак мора умети и да влада свим колективним врстама оружја свога одељења, вода и чете, да отвара успешну ватру са механичког возила које се налази у покрету, да дејствује на терену затрованом радиоактивним честицама, да самостално извиђа, уклања и поставља мине итд. Сутра ће, поред тога, требати да овлада техником рада на индивидуалној радио-станици, да се служи апаратом за ноћно осматрање, управља моторним возилом и сл.

Једном речју, поред сталног продубљавања процеса специјализације војника у родовима војске, неопходно је да се води рачуна и о универзалном образовању војника. Развој система обуке у савременој армији усмерен је ка томе да сваки војник копнене војске, поред темељитог владања својом специјалношћу, истовремено буде до извесног степена пешак, пионир, хемичар, а чак и везиста, болничар па и руководац. Поред тога истиче се, као никада раније, потреба замењивања дужности у оквиру одељења, послуга и група.

То су главни моменти које је неопходно узети у обзир при изради планова и програма обуке у трупи.

Јасно је, међутим, да се обучавањем у потпуности не исцрпљује процес припреме трупа. Другу страну тога процеса сачињава политичко и војно васпитање. Ако обучавање има задатак да „наоружа“ ратнике неопходним знањима и створи навике које су им потребне да вешто и усклађено дејствују, то васпитање, утичући на свест а преко ње и на понашање војника, развија код њих свесност, висок морални дух, осећање патриотизма и одговорности за заштиту своје отаџбине итд. У процесу васпитања код војника се формирају неопходни морално-борбени квалитети.

Нема никакве сумње у то да ће без обзира на врсте и моћ савремених ратних средстава главну улогу у рату и даље играти људи. Од њихове спремности, издржљивости и упорности зависиће ток и резултат рата. Војници се морају одликовати високим моралним и политичким особинама, дисциплинованошћу и упорношћу при одбијању

непријатељевог напада, обазривошћу пред њим и активном постоја-ношћу у савлађивању његове пропаганде. Неопходно је да се они при-премају за подношење последица примене савременог оружја од стране непријатеља. Ту пре свега долази психичка отпорност, пошто ће ефе-кат дејства јаких експлозивних или пак запаљивих, бактериолошких или хемијских средстава (при масовној употреби) посве деструктивно утицати на психу војника.

Проблему психичког челичења војника не посвећује се увек до-вољна пажња. Психолошки проблеми схватања одважности, храбро-сти и пожртвованости, тј. елементи који, међу осталима, одлучују о постојаности морала код војника, још се увек недовољно оцењују као веома важни фактори у рату.

Један од главних чинилаца психичког учвршћивања војника кад су у питању савремена ратна средства је потпуно познавање њихових тактичко-техничких могућности, средстава за заштиту и принципа за-штите, односно максимално проверавање свих тих елемената у борбе-ној обуци. То је навело многе армије да увелико у програм обуке уносе проблеме, везане за противатомску одбрану.

Такође, под борбеном обученошћу сматра се и способност вој-ника за дејство и заштиту у условима масовне примене отровних га-сова, као и бактериолошких средстава.

У склопу припреме војника — ратника одређено место имају и методи обучавања и васпитања. Они у војном делу представљају сами по себи одређени систем принципа и правила, начина и метода пре-давања и утврђивања војних знања и стварања навика, како индиви-дуално тако и у целом војном колективу, за заједничка и усклађена дејства.

Укратко, овде је најважније истаћи то да борбеном обуком треба научити војнике да им је главна дужност извршење задатака без об-зира на тешкоће. Све старешине морају бити свесне тога да под усло-вима примене атомских, хемијских и бактериолошких оружја расту напрезања при извођењу ратних операција. У вези с тим захтева се од сваког припадника армије висока обученост, издржљивост, отпор-ност, жељезна војна дисциплина и огромна воља за победу над не-пријатељем.

Ово треба имати на уму тим више што ће о исходу рата увек решавати људи који буду савршено владали техником, дубоко уверени у његову праведност, искрено одани отаџбини и увек спремни да стану у одбрану интереса свога народа.

Подаци о губицима у последња два велика рата показују да је становништво више подложно дејству непријатеља него армија. У свентуалном будућем рату они би били много тежи. Зато се у свим земљама пришло остваривању програма припрема целе нације за што ефикаснију заштиту и одбрану, нарочито од нових средстава за ма-совна уништавања, као и оспособљавању свега способног становни-

штва за активна борбена дејства против евентуално убаченог или прикривеног непријатеља.

Као један од основних елемената за постизање тог циља развија се масовна физичка обука, којом се пре свега тежи повећању продуктивности умног и физичког рада и повећању одбрамбене способности народа. Притом се пошло са становишта да је подизање моралних и других квалитета искључиво теоретским путем недовољно и да се, на пример, храброст може врло ефикасно развијати разним физичким напрезањима која садрже извесне стварне или привидне опасности; самопоуздање се може постићи у блиској борби — рвањем, мачевањем, цудо-ом, боксом, борбом ножем итд.

Постићи велике резултате у моралном погледу немогуће је без јаке физичке снаге и увежбаности. За људе слабе физичке кондиције довољна су нешто већа напрезања па да им се исцрпе и морална енергија. У том циљу се у многим земљама врше анализе способности нације за вођење организованог одбрамбеног рата. Тако је у САД приликом анализе способности људи за оружане снаге установљено да је од септембра 1948. до новембра 1958. године 38,3% регрута одбијено због физичких, менталних или моралних недостатака. У истом периоду саме оружане снаге одбиле су још 6,6% од оних које су регрутне комисије биле пропустиле.

Према томе, као што се види сви друштвени фактори играју одређену улогу у оспособљавању нације за ратне напоре, те се у многим земљама води све више рачуна о њиховом организовању и усмеравању.

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-мајор ДАНИЛО КОМНЕНОВИЋ

ОСЛОБОЂЕЊЕ КУЛЕ ФАЗЛАГИЋ

20—21. XI 1943. године

Средином новембра 1943. године Гацко је са ослобођеном територијом тадашњег среза представљало средиште НОБ-е у Херцеговини. Сам природан положај сјевероисточних предјела ове области омогућавао је најчвршћу везу са ослободилачким снагама у сусједним крајевима Босне и Црне Горе. Сем тога, за учвршћење позиција НОП-а у овом крају погодновало је то што су осјетљивост и густина распореда непријатеља овдје биле релативно мање у односу на крајеве ближе морској обали. У ово вријеме на ослобођеној гатачкој територији налазило се и војнополитичко руководство НОБ-е у Херцеговини. Тамо су радили комитети КПЈ и СКОЈ-а за Херцеговину и обласна руководства омладине и Народноослободилачког фронта. Слободну територију штитиле су снаге Десете (херцеговачке) бригаде и партизански одреди, а она им је служила и као основица за отискивања у нападе у изабраним правцима. Десета бригада се у то вријеме борила подијељена у три групе батаљона а имала је и осам лаких партизанских одреда. Снаге бригаде су дејствовале самостално у источној Херцеговини, а једино су јој уже садејствовале лаке партизанске црногорске јединице у Вањанима и Пиви.

Ослободилачка борба народа Херцеговине као и сусједне Црне Горе средином јесени ове треће године рата достигла је широк размах и постизала узастопне и све веће успјехе. Оружани сукоби су интензивно текли у знаку обостране офанзивности, постајали су све шири и огорченији. На страни окупатора и његових домаћих помагача убрзавало се њихово спрезање под ауторитетом Нијемаца. Код вођа у тaborу непријатеља НОП-а осјећала се све већа нервоза и раздражљивост. Предузимали су звјерски терор да би сузбили ширење ослободилачких идеја, али у крајњем исходу све то је само убрзало политичку диференцијацију источнохерцеговачког становништва. Широко распламсана борба у то вријеме обиљежава и изразиту прекретницу у њеном дотадашњем току у овим крајевима. Али, до крајње побједе преостао је дуг и тежак пут, непоштедне борбе са војнички бројнијим непријатељима.

Због тога што је почетком новембра за операцију у средњој Далмацији¹⁾ одвојио главнину 7. СС дивизије „Принц Еуген“, окупатор је ослабио своје посаде по гарнизонима у Херцеговини. Да би то на- докнадио и истовремено заштитио рокаду 118. ловачке дивизије²⁾ из Црне Горе према средњој Далмацији, њемачки окупатор је посветио нарочиту пажњу оживљавању домаћих издајника, а у источној Хер- цеговини првенствено четника.

Лаке и скоро редовно моторизоване борбене групе 7. СС диви- зије „Принц Еуген“³⁾ ослањале су се на утврђене градове и важна чворишта комуникација. Око таквих посада у упориштима мотале су се жандармеријске, полицијске и друге снаге и јатили се разнобојни издајници, усташе, четници, домобрани и, често присилно наоружано становништво у милицијским формацијама.

Да би дошао што више до изражаја у таквој ситуацији окупатор је против наших снага редовно примењивао врло вјеште поступке. Прије свега, он је тако рећи свакодневно крстарио моторизованим дијеловима између упоришта и тако стварао утисак да су присутне јаке снаге. Послије изненадне и дрске акције на једном мјесту, брзо се повлачио, да би слично поновио у другом крају још истог или слије- дећег дана. На тај начин окупатор је успијевао да се приказује јачим него што је у ствари био. Уз тактику брзог маневровања примјењивао је и лукавства. Одлазак или одступање припремао је нападом или дрским противнападом, а важније акције је вјешто маскирао. На прим- јер, тамо гдје је намјеравао да одлучно удари претходно би био више мирољубив, пуштао је гласине да ће отићи, или би то чак и учинио, па би се слиједећег дана нагло вратио и са прикупљеним снагама насрнуо на изабрани циљ.

Захваљујући оваквим и сличним поступцима, а прије свега оби- латом коришћењу усташко-четничких војних формација, половином новембра снаге њемачког окупатора у Невесињу, Билећи и Стоцу, нису прелазили 300 људи из састава 7. СС дивизије „Принц Еуген“ у сваком гарнизону. Жељезничку пругу и долину Неретве, као и јадрански обалски појас, штитио је гушћим распоредом својих трупа, тежећи да осигура слободу дејства против евентуалног англо-америч- ког десанта из Средоземља.

¹⁾ За опсежне операције у средњој Далмацији против снага VIII ударног корпуса НОВ Југославије Нијемци су почетком октобра ангажовали, поред оста- лих снага и главнину 7. СС дивизије „Принц Еуген“, 15. домобрански пук и 5. усташку бригаду, оријентишући их из Херцеговине према простору: Сплит, Имотски, Стон. (*Ослободилачки рат народа Југославије*, књ. I, стр. 538).

²⁾ После завршетка операције „Балкански кланац“ у Црној Гори ње- мачка 118. ловачка дивизија је рокирана према средњој Далмацији и већ крајем октобра њен 750. ловачки пук са дјеловима 668 арт. пука пристиже на простор Дубровник — Стон. (*Ослободилачки рат народа Југославије*, књ. I, стр. 576).

³⁾ Снаге 7. СС дивизије „Принц Еуген“ најчешће су дејствовале у так- тичким саставима разне јачине, које су добијали удруживањем разних јединица пјешадије, артиљерије, инжињерије и сл. Основица је често била једна или више пјешадијских чета, а такве саставе — борбене групе називали су по именима старјешина који су њима командовали.

Истовремено, под командом Нијемаца херцеговачки четници су заједно са онима из Црне Горе мобилисали људе изреда уз жесток терор према осумњиченом и непокорном живљу. Ширили су гласине „о посљедњем обрачуну са црвенима“, о доласку краља из иностранства и сл. — све срачунато да се народ застраши и обмане. Највише су пријетили њемачким казним експедицијама, које су заиста веома често нахушкавали на насеља, вјерна народнослободилачком покрету.⁴⁾

14. новембра штаб Десете бригаде је утврдио да четнички војвода Петар Баговић⁵⁾ опет спроводи општу мобилизацију својих јединица у источној Херцеговини. До тада је био прикупио око 1.200 четника Требињског корпуса у околини Билеће. У Бањанима, очито у вези са овим, четнички вођа Иван Јаничић је концентрисао од 400—500 људи. Он је, даље мобилишући, надирао на сјевер од Велимља ка планини Сомини, потискујући тамошњи Бањско-Вучедолски партизански батаљон. На простору пл. Голије прикривао се четнички војвода поп Радојица Перишић, а рачунало се да га може подржавати само око 80 његових присталица. Више пута узастопно тучени голијски четници нису били активни, али је поп Радојица био познат као подмукли непријатељ који увијек напада с леђа и то онда кад су наше јединице ангажоване са непријатељем из другог правца.⁶⁾ Две невесињске и остаци Гатачке четничке бригаде, раније у више махова тучене, свеле су се на око 250 четника око Невесиња гдје су се одржали наслањајући се на окупаторов гарнизон. Која стотина лабаво организованих четника на просторији Улог — Калиновик у то вријеме није представљала неку озбиљнију војничку вриједност и ако је контролисала овај простор.

Кад је октобра 1943. године ослобођено Гацко⁷⁾ усташе потиснуте из града наставиле су да учвршћују своје упориште међу становништвом многобројних села Куле Фазлагих. Са више или мање добровољности или принудом, под утицајем најжешће шовинистичке пропаганде окорјелог усташког вођства, велик дио становништва активиран је за борбу против НОП-а. Људи, способни за борбу, добили су оружје и организовани у тзв. „Дом-до бојну Гацко“.⁸⁾ Овај батаљон

⁴⁾ У јулу и августу тако су пустошили села: Љесков Дуб, Орашје, Величане и др.

⁵⁾ Командант четничких оперативних јединица за источну Босну, Херцеговину и Воку.

⁶⁾ Релација штаба Десете (херц.) НОУ бригаде (докуменат у архиви VII рег. бр. 2/1, кут. 391-а).

⁷⁾ Ослободиле су га јединице 10. бригаде 17. X 1943. године.

⁸⁾ „Дом — до бојна Гацко“ (назив је скраћеница од речи добровољачко домобранство) је јула 1943. године, по извјештају Чамила Крвавца од 13. наведеног мјесеца, имала овакву организацију и бројно стање: штаб 4, прва чета (Гатачка) 58, друга чета (Грачаничка) 62, трећа чета (Вашићи) 108, четврта чета (Кула Фазлагих) 74, пета чета (Браниловићи) 46, шеста чета (Столац) 88, седма чета (Кључ) 60. Према томе батаљон је у то вријеме бројао 500 људи (Архив VII, Кут. 105, бр. рег. 29/2). По извјештају жандармеријског пука 14 дана касније батаљон је порастао на 592 војника. (Архив VII, док. бр. рег. 29/2—11 и 12 кут).

полурегуларног типа имао је седам чета (сатнија) и водио га је, у то доба потпоручник, Чамил Крвавац, од раније познат као истакнути поборник усташке политике у гатачком срезу.

„Дом-до бојна Гацко“ је припадала саставима 6. пјешадијске (домобранске) дивизије, у то вријеме размјештене на простору Херцеговине, чија ју је команда истицала у својим извјештајима као веома поуздану јединицу. Бојна се нашлањала на снабдијевање из дивизије, при чему је због њеног издвојеног положаја вођено рачуна да се наоружа и снабдије за дужи период. Увјеривши се у вјерност гатачких квислинга, њемачки окупатор је такође издашно помагао „Дом-до бојну Гацко“.

Према подацима из докумената⁹⁾ тај домобрански добровољачки батаљон је бројао половином новембра око 600 наоружаних пјешака са десетином аутоматских оруђа и изобиљем муниције. Процјене наших штабова давале су податке о нешто већој бројности посаде у Кули гдје су вјероватно узети у обзир и наоружани мјештани старијих или млађих годишта.

Одбрамбене снаге упоришта ојачавао је вод од 26 жандарма распоређених у три станице: с. Кључ. с. Међулићи, док је станица из Гацка била повучена у неко друго село Куле. Исту улогу је имала и мања формација усташа око усташког логорника Цемила Тановића.

Са потпуном сигурношћу не може се утврдити тачан распоред непријатељевих снага у одбрамбеном систему упоришта. Вјероватно је био најближи ономе што је Крвавац описао још у јулу мјесецу. Према томе и према уобичајеној тежњи оваквих састава да бораве у близини својих насеља, распоред за кружну одбрану упоришта тако је и подешен. Највише пажње непријатељ је придавао одбрани рејона Сарића греде — с. Мекавци, па је тамо распоредио око три чете са већим бројем аутоматских оруђа. Село Кључ бранила је тамошња чета од око 60 људи са једним митраљезом. Све правце који воде преко планина Бабе и Бјелашнице контролисала је снага до једне чете. Рејон с. Муховићи — Геља Љуг — с. Башићи браниле су до две чете. Крвавац није срачунао своју одбрану на интервенције резерви

Дом-до војне формације организовале су усташе од мјесног становништва, ојачавале их усташким вођством и обично су имале задатак да дејствују око својих насеља.

⁹⁾ Котарски предстојник из Гацка Омер Чампара, по бјекству из Куле у Мостар, извјештава старије цивилне и војне органе власти 25. XI 1943. године да се одбрана у Кули Фазлагих састојала од 600 наоружаних људи и да су располагали са 5 пушкомитраљеза и 3 митраљеза. (Докуменат у архиву VII, број рег. 40-19-1 кут. 201). По исказу савременика Дерве Џубура 27. VII 1960. године одбрана у Кули Фазлагих је располагала са око 900 наоружаних људи. Он тврди да је у вријеме борби за разбијање непријатељског упоришта у саставу „Дом-до бојне“ постојала и једна чета (сатнија) домобрана регуларне војске у пуном формацијском саставу и да је бранила положаје на Сарића гредама. Са овом сатнијом као и са млађим и старијим годиштима необухваћеним у „Дом-до бојну“ изјава Џубура може бити тачна али као документима непотврђена није узета у овој реконструкцији. Такође у свом сјећању наводи присуство домобранске сатније у јачини од око 70—80 војника и потпуковник Лутво Џубур.

јер му после кружног распореда батаљона око пространих села није дотицало снага.

Само упориште било је солидно утврђено, јер је дуго времена уређивано по систему узастопних ровова и заклона са фортификацијски уређеним ватреним тачкама. Било је познато да непријатељева одељења стално контролишу иначе ријетке прилазе Кули преко планина Бабе и Бјелашнице. Посједањем Вучје баре непријатељ је онемогућио свако изненађење преко планинских масива, али истовремено није водио рачуна да исто тако своју одбрану осигура и са сјeverоисточне стране, у равници Гатачког поља. По свему судећи његово вођство је било и сувише самоувјерено, прецењивало је своје могућности и квалитет сатнија. И та слабост, уочена од штаба Десете бригаде, биће баш максимално искоришћена за изненадан удар из правца Гатачког поља.

Усташко-домобранске вође у Кули су оствариле најтјешњу борбену сарадњу са гатачким четницима и другим дијеловима Невесињског четничког корпуса у борби против народноослободилачког покрета. И једни и други су раме уз раме вјерно служили својим њемачким господарима, али као екстремно настројене шовинистичке струје, никад нису превазишле притајену међусобну мржњу.

Пошто су у току ранијих мјесеци више пута биле тучене и разбијене, заједно са њемачким и четничким четама, од јединица Десете бригаде, усташе нису напуштале своје иначе окружено упориште, иако су увијек биле спремне да уз помоћ споља ударе на наше јединице. За то вријеме утврђивале су се и користиле сваку прилику да отворе ватру на све и свакога за кога би оцијениле да припада народноослободилачким снагама.

Кулска села су у то вријеме била скоро неприступачна за иоле организовану политичку активност организација НОП-а међу становницима. Окорјело усташко вођство упињало је све снаге да на темељу већ постојеће вјерске и националне нетрпељивости одржи и учврсти своје јединице. Увлачењем у злочине успјели су да за себе вежу добар дио тамошњих становника. Али и тамо је било трезвенијих људи, нарочито међу омладином, који су испољавали своје симпатије за НОП.¹⁰⁾

Непријатељ у Кули Фазлагих представљао је сталну, не само војничку опасност, него и крупну сметњу ковању борбеног братства

¹⁰⁾ У своме извјештају од 30. IX 1943. године командир жанд. вода Гацко пор. Базо Милош жали се да се један дио милиционера „јавно истичу као присташе партизана и говоре да се више неће борити и ни једну пушку опалити ако случајно партизани дођу“, да пјевају комунистичке пјесме итд. (*Зборник*, том IV, књ. 17, стр. 526).

По сјећању потпуковника Лутве Џубура тада су се већ у јединицама НОВ налазили омладинци из Куле Фазлагих. Шукрија Ђимић, Шукрија Куртовић, Лутво и Насуф Џубур док су прије тога у редовима НОВ погинули: Ђамил Пашић, Суљо Џубур и Хамид Вашић. С друге стране почетком љета из ових села усташе су мобилисале око 120 младих у СС трупе док је приближно сличан број већ концем 1941. год. ступио у редове усташких формација.

народа, толико значајног политичког циља народноослободилачке борбе у овим крајевима. Само постојање тог упоришта поткопавало је борбено братство народа и негативно се одражавало на политичко сређивање и учвршћење слободне територије. Као и остали становници ових крајева, Куљани су важили као жилави, окретни и борбени људи, али им је морал у квислиншким формацијама све више поткопан одјецима великих успјеха ослободилачке и антифашистичке борбе широм наше земље и у читавом свијету.

Одмах по ослобођењу Гацка отпочеле су припреме за чишћење овог упоришта. Из више разумљивих разлога тежило се потпуном разбијању „Дом-до бојне“ како би се спријечило даље дивљање усташа. Претходно је било неопходно разбити четнике и тако што потпуније изоловати усташко упориште.

На дан 17. XI када је штаб 2. ударног корпуса објавио одлуку Врховног штаба о формирању 29. ударне дивизије НОВ, три групе батаљона Десете бригаде браниле су пространу ослобођену територију. Тежиште борбених дејстава било је пренето на простор око Билеће и у источне дијелове Невесињског поља. 14. новембра батаљони друге групе и партизански одред „Невесињска пушка“ у оштром сукобу, који је трајао цијели дан разбили су напад око 300 Нијемаца и 200 четника. Борбе су се водиле код с. Дрежња. У борби се нарочито истакао 6. батаљон који је узвишење Војне (к. 891) више пута јуришем заузимао, да би коначно нагнао непријатеља у панично бјекство према Невесињу.¹¹⁾ Потпунији пораз Нијемци су избјегли нападом великих четничких група из позадине на наше јединице. Све до 20. XI друга група је чистила од четника невесињска села на лијевој обали Заломске ријеке штитећи слободну територију на свим правцима који од Невесиња воде према Гацку.

Прва и трећа група координиране од штаба бригаде водиле су 16. и 17. XI оштре борбе око Билеће. Ранијих дана протјерани су црногорски четници из Бањана у правцу Вилуса, а херцеговачки сабијени на ужи простор око Билеће и с. Завођа. Прва група је у току 17. XI одбијала оштре насртаје око 600 четника и Нијемаца на простору с. Баљци, не дозвољавајући им да се даље пробију према сјеверу из утврђења Хаџибегово брдо. Истовремено Први батаљон из састава ове групе налазио се у рејону Гацка гдје је са снагама команде мјеста контролисао територију и мотрио на непријатеља у Кули Фазлагих.

Оцјењујући то као неопходно за тадашње прилике, уз сагласност ОК КПЈ за Херцеговину, штаб Десете бригаде*) је 18. XI у с. Д. Врбица донио одлуку за напад на непријатеља у Кули Фазлагих.¹²⁾ Био

¹¹⁾ Зборник, том IV, књ. 19, документ бр. 75.

*) Командант Раде Хамовић, политички комесар Чедо Капор и замјеник политичког комесара Васо Мискин.

¹²⁾ Штаб 2. ударног корпуса 13. XI наредио је депешом штабу 10. бригаде: „У највећој тајности ликвидирајте Кулу Фазлагих. Паљевине села не смије бити. Народ не дирати. Зликовце казнити“ (Зборник, том. IV, књ. 19, док. бр. 141).

је наступио моменат обрачуна са повољним изгледима на потпун успјех. У заповијести за напад¹³⁾ прецизиран је план и дефинисани задаци свим јединицама бригаде. Чишћење упоришта повјерено је првој групи (1, 3, 7, 8. и 11. батаљон) као најснажнијој.

Пуну слободу дејства ове групе имали су осигурати двије преостале групе батаљона и партизански одреди на правцима: Невесиње — Гацко и Билећа — Гацко.

Друга група је свој задатак извршавала захватањем најпогоднијих положаја на простору с. Залом — с. Братач, одакле је контролисала све правце а нарочито честу и раскршће код с. Плужине. На сличан начин је и трећа група штитила све правце који воде из Билеће ка Гацку, а нарочито раскрсницу путева код с. Плана, посједајући доминантне положаје — Тегарину греду и Вардар (к. 1129). Партизански одреди допуњавали су ово обезбјеђење везујући непријатеља на комуникацијама код Бишине пл. Хргуд — с. Моско. Бројни однос снага у нападу на непријатељево упориште не може се прецизно утврдити, али је приближно био изједначен,¹⁴⁾ те се ишло за тим да се непријатељске чете првенствено истјерају из утврђења и насеља. Као подстрек за бијег непријатеља планом напада намјерно је остављен доста широк отвор у правцу села Луковице. По изласку непријатеља из упоришта предвиђало се одлучно гоњење и тучење комбиновањем удара и заседа од стране батаљона прве и друге групе.

Штаб бригаде тежио је да се максимално искористи нарушено морално стање непријатељевих јединица. Стога је психолошки удар у средишту плана акције и придаје му се значај одлучујућег предислова за успјех. Тако се, на примјер, у заповијести за напад каже: „Први јуриш да буде праћен највећом галамом, повицима: Хура, напред пролетери, побјегоше, ево се предају итд. ... Куљани су добри борци, али одавно нијесу борбу водили и подложни су паници...“¹⁵⁾ Избор ноћи за напад, потпуно изненада и дрзак јуриш са поклицима ударних батаљона, све се то слило у јединствен план за сламање воље бранилаца упоришта.

Ради постизања пуног изненађења планом напада је предвиђено да батаљони прве групе нападну из покрета, по пристизању из рејона Билеће. Да би дошли до места напада било је потребно да савладају стазе у дужини од око 30 км. У интересу тајности намјере за напад, штаб бригаде је предузео низ мјера. Тако је, између осталог, предвиђено да се задаци издају јединицама пред самим јуришним положајем, а пред саму ноћ одређену за напад, 19. XI, било је наређено да дугачка колона бригадне болнице и интендантуре прође рејоном с. Добрељи — Автовац,¹⁶⁾ коју је непријатељ осматрао. Ово је имало за циљ да

¹³⁾ Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 81.

¹⁴⁾ Прва група је 30. X имала од основног наоружања 563 пушке, 29 пушкомитраљеза, 2 митраљеза и 5 минобацача. Овдје није урачунат у међувремену (3. XI) формиран 11. батаљон, који је могао имати до 80 бораца. (Оп. дневник, Архив VII, К. 1148 I, бр. рег. 12/4).

¹⁵⁾ Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 81.

¹⁶⁾ Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 141.

се бранилац оријентисхе на супротни правац од оног преко планина Бабе и Бјелашнице одакле је већ прикривено подилазила главнина од три батаљона прве групе. Постизању изненађења требало је допринијети и то што је напад на споредном правцу отпочињао око један час раније него на главном.

Ради успјешнијег управљања борбом командовање је организовано по правцима. 1. и 7. батаљон,¹⁷⁾ као источну колону обједињавао је непосредно командант бригаде, док је 3. и 8. и 11. батаљон, као западну колону, водио штаб прве групе*).

У раним јутарњим часовима 19. XI отпочели су покрети јединица. На маршу од села Д. Врбица према селу Михољаче, одакле ће касније руководити нападом, штаб бригаде је у пратњи 7. батаљона 18/19. XI заноћио у селу Пољице, а слиједећег дана у с. Дулићи дао је правац напада и задатке 1. и 7. батаљона.

Западна колона је у раним часовима 19. XI напустила терен села Трновица, Селишта, Ковачи и журно одмаршовала према с. Риоца. Послије кратког одмора у Риоцима настављен је увече покрет¹⁸⁾ преко Ублића у правцу планинских превоја Бабе и Бјелашнице, чије је гребене требало достићи до пола ноћи. Но, тешко проходни планински камењари, стазе и густа магла у мрклој ноћи знатно су успорили брзину кретања па ће ове јединице са извјесним задоцњењем отпочети напад. Главнина 3. батаљона, захваљујући повољнијем путу преко Вучје баре, ступила је благовременије у напад код с. Брковићи.¹⁹⁾ Једна чета овог батаљона, упућена преко гребена пл. Бабе није стигла на задатак изгубивши се у беспућу и помрчини. Тако су два батаљона (8. и 11.) са правца Бјелашнице успјели да се снажније ангажују у нападу код с. Друговића и Башића тек у пријеподневним часовима слиједећег дана, што је, како ће се касније видјети, послужило као срећна околност непријатељу.

По одласку прве групе, положаје према Билећи преузела је трећа група (2. и 10. батаљон) и то смјеном из покрета.

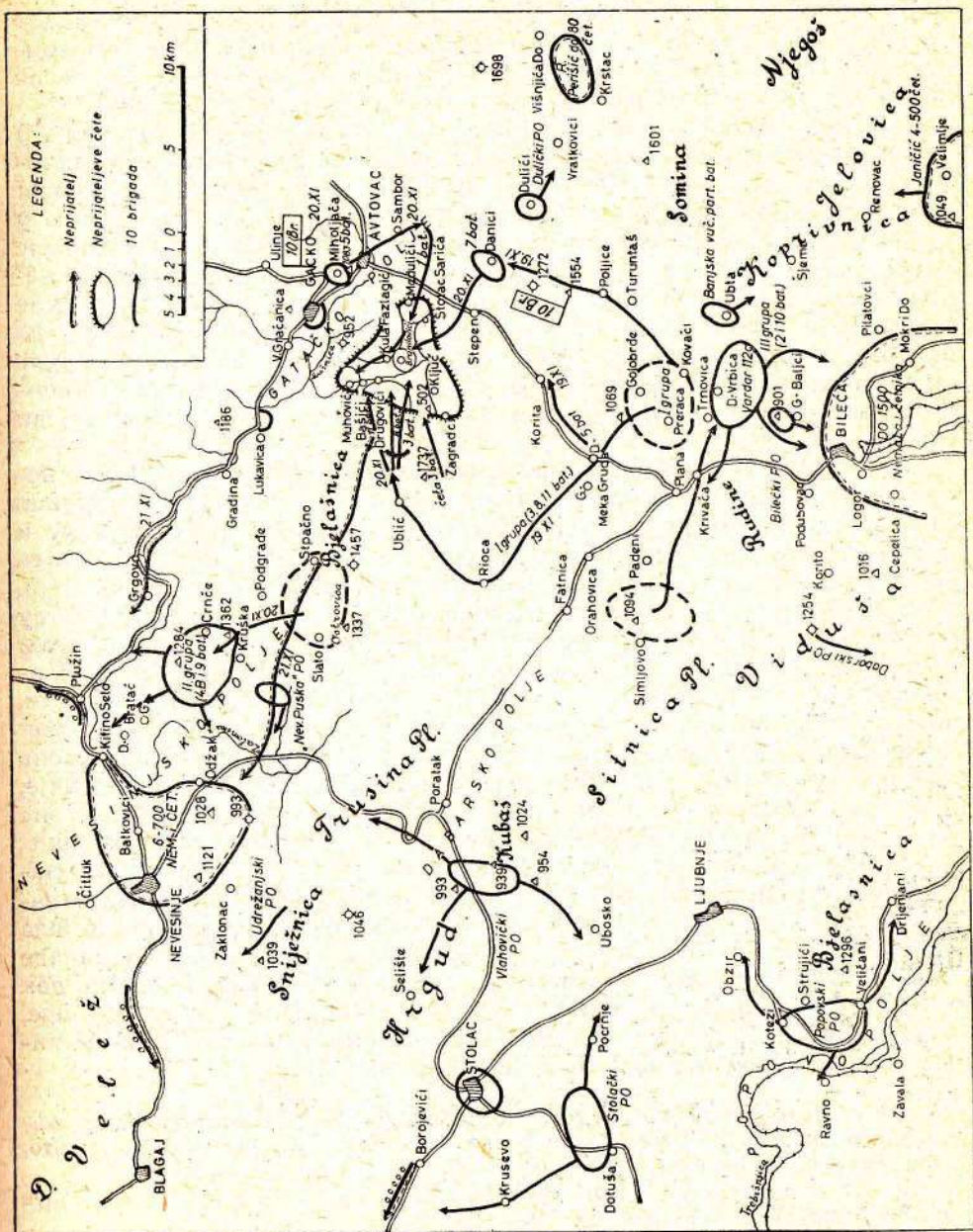
По одлуци штаба бригаде 5. батаљон из састава треће групе повучен је 19. XI у Автовац, у резерву, а кретао се правцем: с. Плана — с. Пржине — с. Автовац. Штаб треће групе је надокнадио недостатак овог батаљона употребом потчињених партизанских одреда. Тако је партизански батаљон „Миро Попара“ усмјерен у правцу с. Моско да нападом на саобраћај на цести Билећа — Требиње скрене пажњу

¹⁷⁾ Једна чета овог батаљона била је у Црној Гори код штаба 2 ударног корпуса.

*) Командант Никола Љубибратић, политички комесар Пеко Богдан и замјеник политичког комесара Слободан Шакота.

¹⁸⁾ Овим батаљонима је час напада одређен непрецизно „прије свитања“ (Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 81).

¹⁹⁾ У заповјести штаба прве групе час покрета био је одређен у 17 ч из с. Риоца, а у извештају послје борбе исти штаб наводи да је покрет отпочет тек у 20 ч. (Зборник, том VI, књ. 19, док. бр. 83 и архив V рег. бр. 2/18 кут. 391-А).

Развој и напад 10. херцеговачке бригаде на непријатељева упоришта у Кули Фазлагича

билећког гарнизона. Билећка партизанска чета²⁰⁾ је одржавала додир са непријатељем у с. Баљци и осигуравала од изненађења батаљоне треће групе. Бањско-Вучедолски партизански батаљон је оријентисан према селу Убла ради обезбјеђења и контроле из правца Бањана.

Друга група отпочела је прегруписавање својих батаљона²¹⁾ према новом задатку тек у јутарњим часовима 20. XI, заправо, истовремено кад је отпочео напад прве групе. Тако је у пријеподневу овог дана 4. батаљон стигао у с. Кнежак, 9. у с. Сопот, а 6. се нашао у с. Братачу. Батаљони друге групе заузели су оближње доминантне положаје у намјери да одатле смјелим противнападима спријече непријатеља који би покушао да се пробије од Невесиња у правцу Куле Фазлагих и Гацка. Партизански одред Бишина добио је задатак да на простору Бишине омета саобраћај и врши притисак из позадине према невесињском гарнизону. Партизани „Невесињске пушке“ контролисали су правац преко с. Дрежња, штитећи на тај начин и лијеви бок друге групе.

У највећој тишини батаљонске колоне су ноћу подилазиле непријатељевим положајима. Задаци су издати тек пред почетак јуриша. Штабови батаљона су обавезани да тако поступе, мада су у току и претходног кретања борци претпостављали да се припрема обрачун са непријатељима у Кули Фазлагих. Све се одвијало брзо и у тишини. Бомбашке групе 1. и 7. батаљона тачно у одређено вријеме пришле су изабраним бункерима и рововима. У 3,30 часова у густој ноћној тами проломиле су се прве експлозије на положајима: с. Међуљићи — Златанић — Сарића греде. Сањиве усташе и домобрани, посве изненађени, послје малог отпора извлачили су се у нереду. Њихову одбрану први је савладао 1. батаљон код с. Међуљића, а затим су чете 7. батаљона овладале утврђењима на Сарића гредама. „На Сарића греде двије, црвени се барјак вије“ чула се кроз ноћ пјесма бораца 7. батаљона чиме је објављен пад овог истакнутог чвора непријатељске одбране.

Оба батаљона су одлучно продирала у дубину сламајући узастопне покушаје домобрана, милиције и усташа да противнападом задрже поједина узвишења и да одгоде слом баш најчвршћег дијела свог упоришта.²²⁾ Послије два часа борбе савлађујући противнападе Први батаљон је стигао на линију с. Мекавци — с. Браниловићи, док су борци 7. батаљона заузели с. Столац. У то вријеме, у само свитање, како је било и предвиђено, с друге стране упоришта, из пл. Бабе напao је 3. батаљон према с. Браниловићима.

²⁰⁾ У то вријеме у Херцеговини су постојале бројне самосталне партизанске јединице разне величине од вода до батаљона и називане су различито: одред, батаљон, чета.

²¹⁾ Заповјест штаба друге групе издата је још 19. XI у 18,40 ч у с. Слато (Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 84).

²²⁾ Заповједник Т. Крвавац у вези с тим пише 25. XI.: „Наша одбрана попустила је најприје на Међуљићима. Ту је прерано одступило гласовити хвалисавац и усташки логорник Џемил Тановић“. (Докуменат бр. 148, књ. 19, том IV Зборника). По овоме судећи, после пораза су се непријатељске вође међусобно олтуживале.

Појава 3. батаљона унијела је још већу панику међу већ расечене браниоце, па су делимично одступали у правцу с. Кључа, док је главнина бјежала према с. Башићима, у правцу сјеверозапада.

У даљој борбеној сарадњи три батаљона су до 8 часова ослободили сва насеља сем три села на десној обали р. Мушнице гдје се груписала главнина непријатеља. Заједно са војском усташе су повукле и дио становништва, које је на тај начин изложено неумољивој ватри борбе. Набујала понорница Мушница онемогућила је даље напредовање батаљона који су се задржали на њеној лијевој обали. Тиме је успешно завршена прва фаза напада.

Око два часа закашњења 8. и 11. батаљона било је довољно непријатељу да се реорганизује и среди своје положаје баш у рејону, који су ови батаљони били дужни раније напасти. Са ослоном на р. Мушницу и оближња узвишења непријатељ је учврстио одбрану рејона села: Муховићи, Башићи, Друговићи. Кад су око 8 часова пристигли батаљони преко Бјелашнице и отпочели напад, непријатељ је већ био у стању да успјешно одолијева, јер је био знатно надмоћнији и на повољном положају.

У оштром ватреном окршају у даљем току дана сужен је рејон непријатељске одбране. Група сељака из околних села самоиницијативно је кренула у напад из правца с. Луковице, те је на тај начин био затворен планом остављени отвор за бјекство непријатеља, што га је још више присилило на огорчену одбрану.

Истовремено, штабови бригаде и групе помјерали су батаљоне ради повезанијег удара свих јединица, па се падом мрака наставио одлучан напад на згуснуту непријатељску одбрану. Непријатељеве чете су све више потискиване према с. Башићима. Око 22 часа наступио је прелом и крај отпора. Непријатељска групација, под заштитом ноћи, нагла је у бјекство кроз распоред 8. и 11. батаљона, па је успјела да се пробије и у тами ишчезне у пл. Бјелашници. У магловитој ноћи и преко непроходне планине успјешније гоњење није било предузето. Кула Фазлагих је на тај начин ослобођена.

У пријеподневу слиједећег дана, 21. новембра, непријатељеве колоне су бјежале према упоришту Невесињу. Главнина се појавила преко пл. Бјелашнице код с. Шипачна, гдје је нападнута од стране партизанског одреда „Невесињска пушка“. Одред ју је гонио и нанио јој знатне губитке, нарочито при прелазу преко моста на Заломској ријеци код с. Дрежња, гдје је борба вођена око 5 часова. Истог дана примијењена је мања колона у одступању цестом према Невесињу код с. Цргова, али је измакла према с. Плужинама. Дио непријатеља који је претходног дана још у јутарњим часовима одступио у пл. Бабу гонили су дијелови 7. батаљона. Такође је са овим бјегунцима водила борбу у кланцима Бабе и чета 3. батаљона, која због лутања није благовремено стигла у напад на упориште. Изванредно тешке метеоролошке и теренске прилике онемогућиле су успјешније гоњење разбијеног непријатеља, чему је штаб бригаде придавао толико велик зна-

чај. Томе је придонијело и неочекивано повлачење преко Бабе и Бјелашнице.

У току 20. и 21. XI друга и трећа група су остале у напријед наведеном распореду. Из рејона Билеће непријатељ није ништа предузимао, те је у току борби око Куле на овом правцу владало затишје. Друга група је 21. XI очистила с. Братач од четничких групаца, док су њене положаје Нијемци стално тукли артиљеријом из Невесиња.

Дејства друге групе могла су бити далеко ефикаснија. Њој се напросто наметао удар по непријатељу који је бјежао правцем с. Шипачно — с. Дрежањ. Пропуштена је ванредна прилика да се деморалисани непријатељ потпуније порази. Усташко-домобранске колоне су се провукле поред наших батаљона одбијајући доста лако мали партизански одред „Невесињска пушка“ и патроле 4. батаљона. У оперативском дневнику друге групе наведен је слаб рад извиђачко-обавјештајне службе као разлог неактивности.

Као оправдање за такав ток догађаја код друге групе може да послужи чињеница што се баш тих дана у непријатељевом гарнизону у Невесињу осјећала велика живост. Нијемци су довлачили појачања из долине Неретве и даље их упућивали у правцу Улога.²³⁾ Руководство друге групе је то уочило и главни опрез усмјерило према гарнизону. Самим тим је мање пажње поклоњено бјегунцима из Гатачког поља.

Разбијање и чишћење упоришта у Кули Фазлагих је свакако један од најзначајнијих, како војничких тако и политичких успеха ослободилачких снага народа Херцеговине у другој половини 1943. године. Тиме је задан осјетљив ударац квислиншким формацијама. Углед Народноослободилачке војске у народу је нагло порастао, а побједа се најповољније одразила на даље подизање борбеног духа и на општи развитак НОП-а у овим крајевима.

Објављујући пораз непријатеља, штаб 29. ударне дивизије, која је у међувремену формирана, у свом саопштењу од 22. XI 1943 године истиче нарочит значај ослобођења Куле Фазлагих. Овај успјех је сврстан у ред великих побједа тога времена у Херцеговини. НОП у овим крајевима савладао је још једну препреку у борби за братство народа Херцеговине у ослободилачкој борби.²⁴⁾

При нападу на непријатеља у Кули Фазлагиха ангажоване јединице 10. бригаде извршиле су, у цјелини гледано, своје задатке. Учињени пропусти у потпуном извршењу замисли штаба бригаде, посљедица су како објективних тешкоћа тако и извјесних грјешака штабова нижих јединица. Прва група као носилац тежишта у овој борби оправдала је указано повјерење. Штаб бригаде је одао признање по-

²³⁾ У Невесиње је пристизао 14. пук 7. СС див. „Принц Еуген“, док је 13. пук отпочео наступање од Чапљине преко Стоца у напад на Десету бригаду правцем: Дабарско поље — Мека Груда — Автовац. (Извештај друге групе, Архив В бр. рег. 2/28—7 кут 391 А).

²⁴⁾ Саопштење штаба 29. дивизије (Архива VII, кут. 1143, бр. рег. 19—2/5).

хваливши јединице ове групе и оцјењујући одлучан јуриш 1. и 7. батаљона као најзначајнији допринос успјеху.

Штаб прве групе је такође поред сличних признања својим батаљонима за истакнуто храбро држање и примјерно извршење задатака похвалио групу бораца и руководиоца.²⁵⁾

Велику оштрину борбе и судара потврђују и тешки губици на обје стране. По извјештају котарског предстојника за Гацко²⁶⁾ непријатељ је у борбама изгубио преко 50 најбољих бораца, док натпоручник Крвавац у вези с тим пише да је остало близу 40 мртвих Куљана.²⁷⁾ У једном каснијем службеном извјештају, који може бити и најтачнији, признају се губици од око 50 мртвих и рањених и око 50 несталих бораца, бранилаца Куле Фазлагих.²⁸⁾

Јединице прве групе имале су 15 погинулих и 16 рањених бораца и руководиоца. Водећи силовите јурише својих чета, међу њима су пали и истакнути командири Богдан Тепавчевић и Крсто Игњатовић.

Поред знатне количине разне војничке опреме, батаљони 10. бригаде су у борби преотели 1 митраљез, 65 пушака и око 10.000 пушчаних метака. Пораз усташко-домобранских снага омогућио је и напредној омладини из села Куле Фазлагих да се одлучније активира, а у редове 10. бригаде ступило је око 15 добровољаца.

Организација напада на усташко-домобранско упориште, његов ток и успјех носе врло интересантна обиљежја борби у том крају.

Прије свега се може истаћи врло одлучан и умјешан план акције, сачињен од војно-политичког руководства бригаде. Одлука за напад дошла је у најповољнијем моменту. Док су батаљони 10. бригаде 19. XI вршили маневар припремајући се за напад, истовремено се 7. њемачка СС дивизија „Принц Еуген“ кретала из долине Неретве за напад на ослобођену територију Херцеговине. Ова чињеница, која ће већ 24. XI сасвим погоршати ситуацију, није по свему судећи била позната штабу 10. бригаде. Он је непријатељеву офанзиву уочио тек кад СС дивизија, 23. XI, избија у широком распореду на простор села Влаховићи, Дабрица, Удрешње. Само три дана по ослобођењу Куле Фазлагих, крупне и вишеструко надмоћне јединице окупатора и домаћих издајника насрнуле су на Бригаду. Тиме је објашњено и пасивно држање непријатељевих гарнизона у Билећи и Невесињу за вријеме напада на Кулу Фазлагих. Наиме, њемачка команда није желела да ремети план већ отпочетог напада, да би осигурала пуно из-

²⁵⁾ Похваљени су: Боро Хаџић, Драго Слијепчевић, Милан Бјелогрић, Бранко Миличевић, Миле Пикула, Данило Дивљан, Шћепан Ковачевић, Вучић Вулић, Митар Драгомило, Блажо Вилић, Радомир Петковић и Саво Комар.

²⁶⁾ Докуменат у Архиву VII, кут 201, бр. рег. 40-19-1.

²⁷⁾ Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 168.

²⁸⁾ О томе пише Главностожерни уред оружаних снага НДХ 27. XI 1943. г. (Зборник, том IV, књ. 19, док. бр. 169.)

ненађење није саопштила своје намјере ни сарадницима у Кули Фазлагих. Можда је окупатор вјеровало у дужи отпор посаде овог упоришта и да ће му благовремено стићи у помоћ.

Потпун и веома брз слом, иначе бројно равноправног противника у Кули Фазлагих је постигнут, прије свега, добро одмјереним ударцем у најслабије стране и темеље непријатељеве одбране. Штаб бригаде је добро уочио гдје и како треба нанијети одлучујући ударац, а рјешење је тражено и изборено низом поступака за сламање већ поткопаног непријатељевог борбеног морала. Остварен је изненадан напад ноћу и на мјесту гдје противник није ничим осигурао свој главни положај на линији Сарића греде — с. Међуљићи. Силовит напад, брзо продирање и читав низ мјера за подстицање панике код противника од стране 1. и 7. батаљона морално су дотукли већину бранилаца и уништили јој вољу за отпор. Ни чињеница да је на тежишту одбране дејствовао мањи дио наших снага, а да главнина није стигла да се на врјеме ангажује, није ничим умањила потпун успјех у првој фази напада који се у даљем току борбе повољно одразио на крајњи слом одбране.

Закашњење 8. и 11. батаљона могло је довести у питање повољан исход напада, па се и овдје потврдило раније искуство да је темпо кретања кроз планине, нарочито ноћу тешко мјерљив и да увијек треба предвидјети разне сметње. У вези с тим остаје неоправдано што је западна колона из с. Риоца кренула касније него што је било наређено.

Извлачење из упоришта и одступање непријатеља преко пл. Бјелашнице у правцу Невесиња остварено је прилично лако и успјешно. На овој фази борбе штаб бригаде је нарочито инсистирао и оправдано на њу рачунао као на највећу могућност за дотуцање усташко-домобранских састава. Изузетно тешке метеоролошке прилике, маглопита и кишна ноћ, то су објективно отежале. И сама набујала река Мушница спријечила је прелазе и брзо прегруписавање батаљона. Поред свега, ипак се не може наћи пуно оправдање за доста немаран однос штабова група према толико наглашеном задатку за гоњење. У моменту непријатељевог пробијања кроз поредак 11. батаљона недостајала је једна слободна и одморна јединица која би преузела такво гоњење. У оквиру овог разматрања нејасно је држање 5. батаљона²⁹⁾ у рејону Автовца, ван сваког учешћа у борби. Привлачење ове јединице у току 20. XI на простор с. Грачанице — с. Срђевића омогућило би увођење у борбу одморне снаге, погодне за гоњење.

И поред извјесних пропуста, потпуно успјешно разбијање непријатељевог упоришта даје ангажованим јединицама високу оцјену. Непријатељ је сломљен и одбачен, али није у могућој мјери тучен.

²⁹⁾ Овај батаљон је 16. XI претрпео тешке губитке у борби са четницима код с. Дола (пл. Ситници) па је штаб бригаде вјероватно то имао у виду кад га је задржао изван борбе.

Друга ударна група није искористила ријетко указану прилику. Неангажовање њених главних снага за тучење бјежећег и потпуно деморалисаног непријатеља свакако је велик пропуст. По свему судећи штаб друге групе није благовремено све предузео баш за случај ако непријатељ одступи правцем Вучја бара — с. Шипачно — с. Дрежањ. Иако је на овом правцу био лаки партизански одред „Невесињска пушка“, главнина група није уведена у борбу. Непријатељ је, пак, избором правца одступања изненадио наше јединице.

Неколико десетина партизана одреда „Невесињска пушка“ примјерно се ангажовало у гоњењу од с. Шипачна преко Дрежња до моста на ријеци испод овог села. Прелаз 600—700 бјегунаца преко моста са којег је одред још раније поскидао дрвени патос, трајао је око 5 часова. За читаво то вријеме партизани су држали прелаз под ватром, али је њихова снага ипак била нејака да се непријатељу зада посљедњи ударац.

ЦАНКАРЕВ БАТАЉОН 1941. ГОДИНЕ*)

Крајем јуна и у првој половини јула 1941. године окупили су се у шумама Јеловице, Покљуке, Межакље, под Столом и Сторжичем први комунисти, политички радници — партизани, који су долазили по директиви Партије или ако им је претила опасност хапшења од стране окупатора. Највећи број ових другова дошао је из индустријских центара Јесеница, Крања, Лесца, Кропе и околине Бледа.

У то време постојала су два окружна партијска комитета за јесеничко и крањско подручје, у којима су почетком маја формиран и војни комитети са задатком да припреме и организују устанак у Горењској.

У току прве половине јула дошао је из Љубљане друг Стане Жагар, члан ЦК КПС и Главног штаба ПОС (партизанских одреда Словеније), и донео директиве и инструкције за формирање првих партизанских јединица, као и текст прве заклетве.

Већ 17. јула је одржан састанак испод Малих Грегорјеваца на Јеловици, на коме су учествовали чланови јесеничког и крањског војног комитета Стане Жагар, Лојзе Кебе Штефан, Томо Брејц, Жоже Грегорчич, Иван Бертонцел Јохан, Жоже Ажман, Полде Стражишар, Алојз Хорват, Матија Вердник Томаж, Иван Крижнар, Алојз Јустин, Жоже Ресман, Штефе, Антон Нартник и Франц Водопивец.

На састанку су донете ове важне одлуке:

- 1.) све партизанске групе и групице одмах повезати и формирати чете и батаљоне,
- 2.) формирати Горењски и Крањски партизански батаљон,
- 3.) материјално обезбеђење организовати искључиво од месних и теренских организација; по сваку цену избегавати реквизиције,
- 4.) организовати општи народни устанак.

Тако су на овом састанку ударени војни и политички темељи за устанак у Горењској. Главна парола је била: тући непријатеља у свако време и на сваком месту (саботаже, диверзије итд.).

Од појединих група партизана са Покљуке, Межакље и Стола формирана је 29. јула јесеничка чета, која је касније добила име Ивана Цанкара. Њено бројно стање износило је 39 бораца, од којих 4 жене.

*) Чланак је написан за едицију „Устанак народа Југославије 1941.“ коју припрема ВИЗ ЈНА „Војно дело“.

Чета је положила заклетву 9. августа 1941. године на Новаковој Јеловици.¹⁾ За командира је изабран друг Полде Стражишар, а за комесара друг Франц Поточник (оба из Јесеница).

Од партизана на Јеловици формирана је Јеловичка чета, која је касније добила име Илије Грегорича (по имену вође сељачких буна). Чета је бројала 45 бораца. За командира је изабран друг Јака Бернард (са Бледа), а за комесара друг Јоже Крајц Жакел (из Јесеница). Ова чета је положила заклетву већ 29. јула у Планини — Водице на Јеловици.

У то време су испод Сторжича код Тржича формирана Тржичка и Крањска чета, које су бројале око 60 бораца, док су у околини Камника и Шентвида код Љубљане формиране Камничка, Рашичка и Моравшка чета.

Доласком на Јеловицу Јесеничке — Цанкареве чете, почеле су припреме за општи напад на Бегуње, с циљем да се ослободи 300 затвореника и подигне устанак у овом делу Горењске. За његово извођење планиране су Јесеничка, Јеловичка и Тржичка чета. Акција није спроведена у живот, јер су припреме и организације биле познате многим људима, па су за њих дознали и Немци и хитно појачали посаду у Бегуњама од 15 на 120 полицајаца и напали Тржичку чету.

Сутрадан, пошто је напад на Бегуње пропао, 5. августа 1941. године, на Јеловици је формиран 1. горењски батаљон од Јесеничке и Јеловичке чете. Батаљон је касније добио име Ивана Цанкара. Командант батаљона је био шпански борац Јоже Грегорич, који је убрзо постао легендаран у целој Горењској, док је комесар батаљона био дугогодишњи сарадник Станета Жагара комунист Иван Бертонцељ Јохан. Свега три дана после свог формирања, тј. 8. VIII, батаљон је доживео ватрено крштење код Липнишке планине на Јеловици. Око 350 Немаца је напало њихов логор и батаљон се после кратке али жестоке борбе повукао према Дражгошмама и Новаковој Јеловици. У овој борби убијена су 32 немачка војника, док су погинула само 3 партизана. То је био врло добар резултат с обзиром да је батаљон имао само 1 пушкомитраљез и око 50 пушака, док је 35 бораца било без оружја. Треба истаћи да је приликом повлачења командант Јоже Грегочич закопао једну противтенковску мину у жар и кад су Немци дошли до

¹⁾ Заклетва је гласила: „Ја, партизан ослободилачке народне војске словеначког народа, који се борим на страни славне радничко-сељачке армије Совјетског Савеза и осталих народа који се боре за слободу, као и за ослобођење и уједињење словеначког народа, за братство и јединство, за мир међу људима, за сретнију будућност радног народа — кунем се пред својим народом и својим саборцима — да ћу дати све своје снаге и способности ослободилачкој ствари словеначког народа, радних људи и свег напредног и слободољубивог човечанства у светом рату против фашистичког угњетавања и варваризма; да нећу напустити партизанске редове у које сам добровољно и свесно ушао, нећу положити оружје све до коначне победе над фашистичким окупаторима, до потпуног спровођења ослободилачких циљева словеначког народа. Кунем се да ћу у борби за те велике ослободилачке идеје бранити својом крвљу част и славу партизанске заставе и да ћу дати, ако то буде потребно, и свој живот.

У борбу за слободу!“

кухиње мина је експлодирала. То је привремено зауставило Немце, а партизанима омогућило да се организовано повуку. Дан пре формирања батаљона борци Јеловичке чете ухапсили су председника општине из села Железници, Хорницког и његову љубавницу Францку. Хорницки је био осуђен и стрељан, док је Францка постала врло храбра и одлучна партизанка. Погинула је 17. марта 1942. године. Некако у исто време чета је ликвидирала на путу Блед — Бохињска Бела гестаповца Франца Светину, бившег масера краљице Марије.

Ноћу између 27. и 28. јула 1941. године скојевци из Лесца и Бледа су извршили пропагандну акцију на Бледу. Исписали су разне пароле, поцепали немачке заставе и истакли југословенске, исписали по асфалту парољу „Доле фашизам!“, а код самог хотела Парк, 50 м од немачког стражара, обесили су кокошку којој су привезали летак „Радије сам се обесила него да носим јаја за Немце!“ Идућег дана су Немци почели са репресалијама и хапшењима на Бледу и Лесцима.

Партизани са Јеловице, по директиви члана војног комитета Ивана Бергонцеља, истовремено су извршили акцију у железничком тунелу на прузи Радовљица — Крањ. Тунел је био разрушен од стране бивше југословенске војске, а поправљали су га чланови немачке организације ТОТ. Ова акција је толико утицала на раднике да су напустили посао — један део се придружио партизанима, док су остали отишли кућама. Алат је бачен у Саву, а кухињу са храном однели су партизани.

Одлуком команде батаљона Јесеничка чета се половином августа вратила на своје оперативно подручје Покљука — Межакља — Стол, док је Јеловичка остала на Јеловици, са једним водом на сектору Рагитовец — Дражгоше, а са другим изнад Бледа и Радовљице. Штаб батаљона се са Станетом Жагаром, чланом ЦК КПС и Главног штаба ПОС, налазио повремено код једне или друге чете. У току августа и септембра обе чете биле су ангажоване диверзантским акцијама, ликвидацијом издајника, минирањем далековода Винтгар — Јесенице — Ћкировница — Јесенице, минирањем пруге Бохињ — Блед и Крањ — Јесенице итд. Све ове акције нису ишле у рачун Немцима. Они су у току септембра без успеха спровели локалне офанзиве на Межакљу и Јеловици. Колоне Немаца су крстариле планинама бацајући летке и позивајући борце да се врате кућама, да не наседају комунистима и бандитима, да је велики Рајх великодушан, обећавали су запослење онима који се врате итд. Партизани нису наседали лепим речима, већ су појачавали диверзантске акције на железничким пругама, далеководима, телефонским линијама итд.

У току једне локалне офанзиве командир чете Јака Бернارد отишао је на везу код чобанице Милке на Селшкој планини — Јеловици да би сазнао каква је ситуација. Тек што је ушао у колибу, Немци су је опколили. Ушао је немачки официр питајући где су сакривени бандити. Чобаница му је одговорила да овде нема бандита. Тражио је да му покаже пут према Мартинчку. Тада је Бернارد рекао: „Ајде Милка, покажи господину пут“, полако гурајући Милку и Немца према вратима. Немац је био мало изненађен љубазним тоном разго-

вора и пошао је са Милком која му је показивала пут. Пред колибом је остао немачки стражар, тако да Бернард није могао побећи из колибе. После краћег времена Немац се вратио са Милком, тражећи Бернарда по колиби. Питао је стражара где је отишао момак који је пет минута раније био ту. Стражар му је одговорио да није видео никог. Поново су претражили целу колибу и њену околину, али Бернарда који се вешто сакрио нису пронашли. После безуспешног тражења и чекања официр је наредио Милки да се спреми и пође с њим. Одвели су је у затвор Бегуње, а заседа око колибе остала је још неколико часова очекујући да ко наиђе.

Код народа је расло поверење у народноослободилачку борбу, партизани су добијали све више симпатизера и прилив бораца у партизанске редове био је све већи. Од Тржичке и Крањске чете формиран је батаљон, који је после краћег времена расформиран, јер су се борци прикључили осталим јединицама. Од Рашичке, Камничке и Моравшке чете формиран је Камнички батаљон. Крајем септембра у Горњској су постојала два батаљона, сваки са око 100 бораца.

Почетком октобра Јеловичка чета је прешла из Јеловице на Мохор, између Крања и Шкофје Локе. Том приликом је запалила велику стругару на Ланцовом код Радовљице, на којој је било око 10.000 м³ дасака и разне грађе, припремљене да се испоручи Немцима. Ухапшени су управник и помоћник управника стругаре, оба Немци, чланови Националсоцијалистичке странке од 1934. године. Касније су осуђени и стрељани. Идућег дана Немци су за одмазду стрељали на лицу места 20 талаца које су довели из затвора Бегуње, међу њима и прву жену таоца, Резку Драгар, која је касније проглашена за народног хероја.

Крајем октобра је стигла на Мохор и Јесеничка чета, тако да је сада батаљон био комплетан. Нису дошли само политички радници, који су остали на старом терену ради прихватања нових бораца и обављања мањих акција. Крајем месеца је пало око 60 см снега, тако да су теренске организације све теже обезбеђивале батаљон храном, углавном због конспирације и тешког дотурања (трагови по снегу). Командир Јеловичке чете Јака Бернард убрзо се снашао: направио је план за реквизицију у млину у Запужама, који је млео жито за немачку војску. Колона бораца кренула је 11. новембра у правцу Саве, да би се пребацила чамцем преко реке и продужила пут ка Запужама. Сава је била прилично надошла и борце није било могућно пребацивати преко реке. Тада је донета одлука да се иде преко железничког моста на пружи Крањ — Тржић. Мост је био у близини Крања. Прелаз је успео и колона је дошла до главног пута Крањ — Блед, где је чекао спреман камион, мобилисан за ову акцију. Борци су ускочили у камион, а за воланом је седео партизан Франц Бичег. Пошли су право у Запуже. У млину се налазила велика количина брашна, коју је требало идућег дана да преузме немачка војска. Партизани су брзо утоварили у камион око 40 цакова и спремили се за покрет. Када је требало да пођу, партизан Франц Бенигар Габрин пронашао је у гаражи

још један камион, па је и тај натоварен са 40 цакова. Постављало се питање како толико брашна пребацити преко Саве. Командир је одлучио да се иде преко главног моста у Крању. За воланом су се налазили партизански шофери Бичек и Бенигар. Кад су камиони дошли до Накла, утоварили су и групу партизана која је ишла у село Дупле да набави маст и месо. Овом акцијом је руководио командант батаљона Јоже Грегорчич. Пролазећи кроз град Крањ, патроле и страже на мосту — не знајући да су то партизани — војнички су их поздрављали и пропустили камионе у правцу Беснице. Ту је брашно истоварено и сложено у један сењак, први камион је враћен власнику, а други запаљен у непосредној близини Крања. Треба истаћи велику сналажљивост и дрскост партизана у овој акцији. Показало се да се добром организацијом може спровести и најтежа акција. Учесници су се вратили пред зору у логор мокри као мишеви, али срећни и задовољни због успешно обављеног задатка. Немци нису сазнали где је и на који начин нестало брашно, док су партизани били обезбеђени брашном за целу зиму 1941/42. У саму зору почео је да пада снег који је замаскирао све трагове. Сењак је био власништво нашег симпатизера, сељака Јерале из Лога код Крања. Он је знао да се у његовом сењаку налази читаво богатство.

У логору на Мохору било је врло живо. Жагар и комесар батаљона Бертонцељ одржавали су политичке часове и објашњавали ситуацију на фронту, која у то време није била баш најбоља. Немци су славили победу за победом на источном фронту, зима је била на прагу, планине су биле под снежним огртачем, па и наш логор (око 50 см снега), тако да је општа ситуација била прилично тешка. Без обзира на то морално-политичко стање било је одлично. Патроле су упућиване на све стране, највише према Селшкој и Пољанској долини, према Рупниковим утврђењима, у потрази за оружјем и муницијом. Свака патрола би донела по коју пушку и муниције. Недалеко од логора имали смо тајно скровиште у коме је сваког дана било више муниције. Она нам је касније одлично послужила, нарочито за време дражгошке борбе.

Немци су припремали пресељавање становништва ових крајева, међу првима становништва Селшке и Пољанске долине у Бесарабију, а Бесарапце, предане Немцима, доселили би у ове лепе крајеве. Штаб батаљона брзо је одлучио и припремио нове акције: рушење мостова, пруга, заседе итд.

Под руководством команданта Грегорчича батаљон је кренуо 18. новембра у Прапротно, недалеко од Шкофје Локе, да би срушио мост на Сори. Мост су обезбеђивале немачке патроле и заседе. Према Шкофјој Локи је постављено јако обезбеђење, а и према селу Железники, одакле су се очекивале интервенције Немаца. Остатак батаљона распоређен је у три групе, које су имале задатак да се приближе мосту и нападну обезбеђење. Но, Немци су осетили присуство партизана и повукли се без борбе у правцу Шкофје Локе. Мост је био слободан и пошто је био дрвен, командант је наредио да се спали. Немци уопште

нису интервенисали. Мост је потпуно изгорео, тако да је дуже време био прекинут саобраћај, а Немци су одустали од пресељавања становништва.

На одржавању и успостављању прекинутих телефонских линија од Шкофје Локе до села Железници у Селшкој долини радио је добро наоружан вод немачких телефониста. Штаб батаљона је израдио план да се ови Немци разоружају 19. XI за време вечере у селу Чешњици. Вечерали су према устаљеном реду од 19.30 до 20 часова. Кад смо стигли на лице места у 19.30 часова, тачно према плану, командир чете и руководилац ове акције Бернард морао је да мења план, јер су баш тог дана телефонисти вечерали нешто раније — у 19 часова. Одређена је група од 6 партизана са задатком да се попну на први спрат и упадну у собе где су спавали телефонисти и њихов командир — официр. Врата свих соба су била закључана, тако да изнађење није било могућно. Бернард и Оскар су добро знали немачки језик и позвали су Немце на предају. Војници су одговорили да ће то учинити ако се преда њихов командир. Немачки официр није хтео о томе ни да чује, већ је постављао разне услове на које нисмо пристали. Навалили смо силом на врата, по двојица — тројица на једна, но она су била јака и од тврдог дрвета, тако да је наш напор био узалудан. Покушали смо кундацима и тада је у соби официра одјекнуо пуцањ, одмах затим други. Отворили смо ватру и ми, нарочито на врата и браве. Немци су узвраћали, тако да је настао прави пакао у ходнику. Због недостатка доброг заклона, унакрсне ватре и два рањена партизана, Керника и Југа, били смо принуђени на повлачење. Немци су пуцали у тамну ноћ до саме зоре. Сутрадан смо сазнали да је немачки официр извршио самоубиство и да су тројица војника рањена.

Мања група партизана, са командантом Грегорчичем на челу, упутила се 24. новембра у Шкофју Локу, код Савника, где су се израђивале вунене ствари за немачку војску (џемпери и чарапе). Уз помоћ теренске организације партизани су однели преко 200 џемпера и 100 пари чарапа. Немци су за ову акцију сазнали тек идућег дана, док је сваки борац батаљона добио по џемпер и чарапе. Тако смо и с те стране били обезбеђени за зиму.

Зиму и снег Немци су хтели искористити да нас на сваки начин ликвидирају. Постали су активнији и све више су ангажовали издајнице и плаћенике у борби против партизана, тако да није прошао дан а да није ухапшен који теренски радник или наш симпатизер. На основу података са терена, штаб батаљона је одлучио да се 1. децембра ликвидира осам главних, на смрт осуђених издајника, широм Горењске. Ова акција је била плански извршена, а остали издајници су се повукли. Немци су били бесни и за одмазду су стрељали таоце у местима где су извршене ликвидације.

Активност Немаца је расла сваког дана. Тереном су крстариле немачке патроле јачине око 40 војника, нарочито око Шкофје Локе и Крања, као и падинама Јошта и Мохора. Једна оваква патрола је 10. децембра избила на Мохор. Наши стражари су на време уочили опасност, заузели положаје и спремни сачекали непријатеља. Развила се

кратка али оштра борба у којој су Немци морали напустити положаје и на наш поновни притисак више нису давали отпор, већ су се дезорганизовано повукли. Убијена су два Немца, док је на нашој страни рањен Виктор Стражишар.

После овог сукоба логор у коме смо боравили око два месеца био је компромитован. Штаб батаљона је одлучио да се јединица премести у правцу Пољанске долине, где је ситуација за дизање устанка била врло повољна.

Чим је пао мрак батаљон је кренуо преко села Тополе у правцу Селшке долине, са задатком да избије на мост преко Соре. Кад смо били између села Долења Вас и Селца дошло је до пушкарања са немачком патролом која се одмах повукла. Ноћу између 11. и 12. децембра стигли смо у село Ровте, где је било планирано да преданимо. Међутим, око 10 часова идућег дана осматрач нас је известио да се из села Преваље према Ровтама креће колона од 52 немачка војника са псима. Одмах је наређено приправно стање, а у штабу батаљона је донета одлука да борци наоружани војничким пушкама поставе јаку заседу на чистини испред самог села Ровте. Остатак бораца са ловачким пушкама и комора били су спремни да у случају потребе заломе лево крило, како би Немце навукли у ватрену потковицу. Све то, међутим, није било потребно, јер је заседа брзо обавила свој задатак. Немци су ишли у колони по један на одстојању од око 5 метара. Кад су дошли челом колоне на 20 м од заседе из једног жбуна је искочио зец и јурнуо право кроз њихову колону. Немци су почели да се смеју, пустили су псе за зецом и не водећи више рачуна разбили се у мање групице које су представљале изванредан циљ за наше пушкомитраљесце. У том тренутку командир чете је дао знак и ми смо отворили ватру. За непуних 12 минута, колико је трајала борба, побијено је 46 Немаца, тројица су рањена, један је заробљен, док су двојица побегла. Убијена су и три полицијска пса. С наше стране је погинуо партизан Саксида, двојица су лакше, а један теже рањен. Овај теже рањени је касније подлегао ранама. Ратни плен је био богат: 3 пушкомитраљеза, 3 аутомата, 38 пушака, 6 пиштоља, 80 ручних бомби, доста ципела, опасача и ранаца са муницијом. Треба истаћи да су Немци били потпуно изненађени и отпор је пружила само претходница. Од убијених Немаца само су тројица били обични војници; остали су били официри и подофицири полиције, жандармерије и Гестапоа. То је био један од највећих успеха Цанкаревог батаљона у Горењској 1941. године. Акција је имала изванредан политички значај за даље вођење борбе и одјекнула је у целој Словенији. Углед партизана је у народу порастао, а акција је била доказ више да се оваквом тактиком ратовања може тући и модерно наоружан и бројно јачи непријатељ.

После ове акције сахранили смо погинулог партизана Саксиду, а рањене другове предали на лечење нашим симпатизерима, сељацима из Мартинврха. Чим је пао мрак батаљон је кренуо у правцу Пољанске долине, између Горње Васи и Пољане, јер смо имали намеру да ту пређемо пут и Пољанску Сору. Када смо се нашли у непосредној близини друма, наишла је колона немачких аутомобила пуних вој-

ника, која је имала задатак да затвори пролаз из Селшке у Пољанску долину. Наиме, Немци су после наше акције у Ровтама организовали локалну офанзиву у Селшкој долини. Искористили смо тренутак и чим је колона прошла пребацили смо се трчећим кораком преко моста. Потом смо продужили према Валтерском врху, где смо стигли 13. XII око 9 часова. Немци су у Селшкој долини ударили у празно, јер смо вештим маневром и брзим премештањем батаљона избегли опкољавање.

Штаб батаљона брзо је нашао везу са теренском организацијом и са Максом Крмељом (народним херојем), који је руководио народно-ослободилачким покретом у Пољанској долини. Ту су у састав батаљона ушле и групе партизана из Рашичко-камничке и Тржичко-крањске чете, које су се налазиле од почетка децембра на овом терену. Тако је батаљон сада бројао око 100 бораца. Напомињем да је почетком децембра послата из батаљона, још са Мохора, група од 15 партизана у правцу Јесеница и Бохиња, са задатком дизања устанка у Бледско-бохињској и Горење-савској долини. Штаб батаљона је разрадио са Максом Крмељом план дизања устанка и извођења војничких акција у Пољанској долини.

Од 18. до 24. XII у батаљон је дошло око 400 нових бораца, од којих је 60 одсто било наоружано. Најбољи одзив је био из бивше пољанске општине, из које је дошло око 300 бораца. Овај терен је био најбоље организован, што је у првом реду била заслуга упорног рада Макса Крмеља.

После тога батаљон је бројао преко 500 бораца, од којих 140 без оружја. У међувремену је извршио више различитих акција.

Између 18. и 19. децембра извршен је напад на жандармеријску станицу Пољане. Жандарми су осетили да се припрема напад, па су побегли. Заплењено је нешто оружја, већа количина муниције и ручних бомби, као и жандармеријске униформе.

Између 19. и 20. XII порушени су мостови од Шкофје Локе до Пољана.

21. XII, пред сам мрак, мања група партизана обучених у немачке униформе ушла је у Шкофју Локу, водећи два везана човека, на први поглед заробљене партизане. Група је имала задатак да ослободи затворенике из судских затвора у Шкофјој Локи. Када смо стигли пред зграду суда, руководилац акције друг Алојз Печник, у униформи немачког жандармеријског мајора, закуцао је на врата затвора тражећи да се затворе заробљени партизани. Чувар нас је лепо поздравио, пустио унутра, а заробљене партизане примио псовањем и шамарањем. Брзо смо затворили врата и Печник је објаснио чувару, на немачком језику, циљ нашег доласка. Чувар је уочио наше лукавство и супротставио се, али је брзо био савладан, разоружан и везан. Одузели смо му кључеве, откључали ћелије и ослободили затворенике. Међу њима је настало комешање, неки нису веровали да смо партизани, други су се плашили, тако да је настала читава гужва у ходницима. Политички затвореници су се одмах спремили и пошли с нама, док су остали, углавном разни криминалци, направили страшну дреку,

ослободили везаног стражара и тражили помоћ од жандармеријске станице. У међувремену смо се повукли из Шкофје Локе уз мање пушкарање са једном жандармеријском патролом која је обилазила град. Ова акција, као и дрскост партизана, још више су узнемириле Немце, док је морал у народу још више порастао. У овој акцији су се нарочито истакли Свето Кобаљ и Миха Кавчич.

Део Јеловичке чете напао је 24. децембра граничну караулу Чрни врх. Неколико граничара је убијено, двојица су заробљена, а остали су побегли. Заплењено је 6 пушака и нешто муниције.

Чета Јаке Бернарда поново је 25. децембра напала Пољане, док ју је чета Бенедичича обезбеђивала на правцима Шкофја Лока и Полхов Градец — Градец — Чрни врх — Пољане. Овај напад није потпуно успео, није заузета ни жандармеријска станица, јер су се из Шкофје Локе пробила кроз наше обезбеђење два непријатељска оклопна аутомобила са нешто пешадије. Немцима је ово појачање стигло у најкритичнијем тренутку и ми смо били принуђени да се повучемо. У овој акцији су разбијена два немачка аутобуса пуна војника и један путнички аутомобил. Немци су први пут употребили оклопна возила против партизана у Горењској, а борбе су се водиле, с прекидима, у току целог дана.

После ових акција, 26. децембра, батаљон је заузео положаје у троуглу Шкофја Лока — Чрни врх — Пољане, на северним падинама Полховградских доломита и то штаб батаљона са два самостална вода на Валтерском врху, 1. чета (Јасеничка) — Повховец, Стрнишче, Габерк, а 2. чета (Јеловачка) — Ковски врх, Буков врх.

Борци су се одмарали, увежбавали у руковању оружјем и припремали се за нове акције. Политички рад је био врло жив; у томе се нарочито ангажовао Жагар, који се 19. XII вратио из Главног штаба са реферисања. Он је објашњавао циљ наше борбе новодошлим партизанима, тако да је заиста била милина слушати његове ватрене и убедљиве говоре.

Међутим, Немци нису седели скрштених руку. И они су вршили припреме, тако да су већ 27. децембра, у раним часовима, напали батаљон са три стране. Огорчена борба је вођена у току целог дана. Сви јуриши непријатеља били су одбијени. Нарочито критична била је ситуација на Валтерском врху, где су лежали једни крај других погинули партизани и Немци. Цео батаљон је био на положају. Енергичним противнападом резервног вода Немци су одбијени. Слична ситуација је била и на Буковом врху, где су борци једва одбијали учестале немачке нападе. Командант батаљона извукао је један вод са мање угрожених положаја и послао им га за појачање. Батаљон је све до мрака издржао борбу са 4 — 5 пута јачим непријатељем. Циљ Немаца да пресеку батаљон и униште га по деловима потпуно је пропао. У овим борбама избачено је из строја преко 150 немачких војника. Заплењено је 4 пушкомитраљеза, нешто пушака и већа количина муниције. У Крању су Немци морали да уредe специјално војничко гробље.

У штабу је те вечери разрађен план и батаљон је ноћу између 27. и 28. децембра вештим маневром извучен без борбе из готово затвореног обруча. Сутрадан су Немци ударили у празно. У овој акцији су учествовали и Италијани, који су затворили бившу југословенску-италијанску границу и дозволили да се друм Љубљана — Полхов Градец употреби за превоз једног немачког батаљона.

Ове борбе су очеличиле батаљон. По извлачењу из обруча борци без оружја су упућени кућама да презиме, а главнина је пошла ка Мохору, где је стигла 31. децембра.

У то време група бораца Цанкаревог батаљона и теренски радници организовали су и подигли устанак на подручју Јесеница и Бохиња.

Због неуспелих немачких казних експедиција против партизана у овом периоду, смењен је начелник цивилне управе Кучера са положаја гаулајтера и на његово место је дошао Рајнер, који је већ првих дана свог службовања присуствовао у Крању сахрани 46 убијених полицајаца и жандарма. Како велику пажњу су Немци поклањали активности Цанкаревог батаљона и колико су се уплашили може се видети и из њихових докумената.²⁾

²⁾ Тако, жандармеријско подручје Радовљица расписом бр. 1039 од 17. XII 1941. наређује свим жандармеријским станицама између осталог:

„1.) С обзиром на садашњу неповољну ситуацију у погледу безбедности, привремено се укидају јаче угрожене жандармеријске станице од стране бандита и спајају се...

Са напуштених станица понети са собом сву документацију, опрему, наоружање са муницијом и све скупочене предмете...

2.) Чланови породица и рођаци жандарма морају одмах напустити Јужну Корушку.

3.) Жандармеријски станови морају бити закључани и дању, а станице обезбедити од изненадног напада, тј. фортификацијски уредити за успешно одбијање напада.

4.) Жандарми морају бити необично будни, нарочито они који се хране у ресторанима (бандити су напали и разоружали жандарме за време ручка у ресторану села Довје)...

5.) Сви жандарми, као и командири станица, морају спавати у станицама“. Или, командант безбедносних јединица Јужне Корушке у директиви број 582-41 од 22. XII 1941. године каже и ово:

„У последње време на овој територији почела је да дејствује добро организована муњевита устаничка банда. У вези с тим потребно је упознати све полицијске органе са ситуацијом на овом терену, предузети све мере безбедности и тиме обезбедити себе и службене станице...

Међу последњим акцијама бандити су изненада напали двојицу жандарма за време ручка у ресторану, а трећег у самој станици. Сви су били заробљени за трен ока, могућност за одбрану није постојала...

Жандармима су одузели оружје (аутомат и две пушке), униформе, службена документа, писаћу машину, рубље итд...

Потребно је обратити нарочиту пажњу, јер постоји могућност да се бандити послуже униформама и легитимацијама. О овоме детаљно упознати све полицијске органе...

21. XII увече бандити преобучени у жандармеријске униформе покушали су преваром да ослободе затворенике из судских затвора у Шкофјој Локи, што им је делимично и успело.

Зато поново скрећем пажњу на мере безбедности, нарочито појачати будност у ноћним часовима..."

На Мохору је донета одлука да се батаљон премести у село Дражгоше, да се среди, одмори и припреми за нове акције, а да група од око 50 бораца крене на Добраву код Кропе, покупи стоку и престоалу храну у кућама 35 породица које су Немци већ преселили. Од теренске организације у Липници смо сазнали да у тим кућама нема ништа, јер су Немци све испразнили и одвукли са собом. На предлог теренаца комесар батаљона Бертонцељ — који је руководио овом акцијом — одлучио је да се изврши реквизиција у трговинској радњи. Тако смо се снабдели потребном храном и другим материјалом.

Друга мања група је такође кренула из Мохора у правцу Беснице, тамо је минирала мост у тренутку кад је наишао воз, а одатле се вратила у село Дражгоше. После тих, мањих акција је на дан 1. јануара 1942. године у Дражгошама био окупљен цео Цанкарев батаљон, који је у том тренутку бројао 220 бораца са 22 пушкомитраљеза.

Идућег дана штаб батаљона је са командирима чета извршио рекогносцирање — извиђање положаја. Били су одређени положаји чета, а унутар ових гнезда за пушкомитраљесце, тако да је сваки борац знао где треба да заузме положај у случају узбуне или изненадног напада. Кад је 3. јануара 1942. године члан Главног штаба Стане Жагар дао пробну узбуну, за непуних 15 минута батаљон је био спреман за борбу на положају.

Доласком батаљона у Дражгоше народ је био мало узнемирен плашећи се немачких репресалија. Видевши број бораца и наоружање које смо имали, страх од репресалија је попустио. Сељаци су давали помоћ у храни, стављали на располагање стоку за клање итд. У селу је почео нов живот за борце и сељаке. Разна политичка предавања, културно-забавни рад, митинзи, све је то зближило народ са борцима у компактну целину — „све за борбу — све за народ“, како је говорио Жагар, који је Дражгоше назвао „дражгошком републиком“. Много труда и напора уложио је и Лојзе Кебе, народни херој, члан КП за Горењску, нарочито у погледу партијско-политичког рада јединице.

6. и 7 јануара Стане Жагар је руководио саветовањем, коме су присуствовали делегати — политички радници са територије Горењске. На том саветовању су добили многа упутства и директиве за даљи рад, а били су и детаљно упознати са ситуацијом у свету.

Веза са тереном и обавештајна служба биле су добро организоване, а штаб батаљона је сваког дана добијао свеже податке о кретању непријатеља и његовим намерама. Но, радила је и обавештајна служба Немаца, тако да су они убрзо сазнали да је Цанкарев батаљон концентрисан у Дражгошама. Припремили су планове за напад, а за обезбеђење су концентрисали снаге у целој Горењској, довлачећи их са свих страна, па чак из Аустрије и јужне Немачке.

Штаб батаљона је сазнао већ 8. јануара да ће Немци јачим снагама напасти Дражгоше и предузеће мере безбедности појачаним патролама и заседама на свим прилазима селу, тако да је изненађење било искључено. Штаб је донео одлуку да се „република“ брани све док то буде могућно.

Верујући да је дошао тренутак да рашчисте с „бандитима“, Немци су у раним часовима 9. јануара 1942. године кренули са четири стране на дражгошку републику, и то правцима: Крањ — Шкофја Лока — Чешњице, Крањ — Бесница — Срајче, Радовљица — Кропа — Јамник. Само кроз Шкофју Локу је прошло 180 камиона пуних војника са нешто брдске артиљерије (око 4.200 војника), из Крања преко Беснице око 150 војника, док су преко Јамника ишле смучарске јединице јачине око 150 војника, и, најзад, са Бледа преко Јеловице је долазило око 150 војника. Ови последњи су имали задатак да нам затворе излаз на Јеловицу.

Немци су пуни оптимизма кренули у напад,³⁾ не рачунајући да пред собом имају добро наоружану и монолитну јединицу са одличним морално-политичким квалитетима бораца и командног кадра, која је била решена да се бори до последњег човека.

Већ око 8 часова они су наишли на наше заседе у самом подножју Дражгоша, у долини Севнице и изнад Рудног. Њихов покушај да у налету ликвидирају наша обезбеђења пропао је, тако да су морали реорганизовати јединице и поново кренути у напад. Наша обезбеђења и патроле задржали су Немце вештим маневровањем и борбом све до 11 часова, повлачећи се на главну линију одбране. Тада се развила огорчена борба на фронту дугачком преко 3 км. Сви покушаји Немаца да уз подршку артиљерије пробију линију одбране били су безуспешни у току целог дана. Они су испољили нарочито јак притисак на крилни вод на Јеленшчама који је једва издржавао учестале немачке нападе. Командир вода Бичек је тражио помоћ. Командат батаљона, видевши ситуацију и важност тог положаја, брзо је упутио као помоћ једну десетину са пушкомитраљезом. Помоћ је стигла баш у тренутку када је колона од око 150 смучара хтела да заобиђе Бичеков вод. Због врло тешког терена то јој није успело. Колона се нашла око 70 метара испод положаја вода у врло незгодној ситуацији, бочно од Бичека и са челом према десетини која је баш у том тренутку заузела положај. Изненадном ватром вода у бок смучара и ватром десетине са пушкомитраљезом с чела, колона смучара је потпуно разбијена и врло малом броју Немаца је успело да се извуче. То је била опомена и осталим непријатељевим деловима на овом правцу, и они се у току дана нису усудили приближити се положају вода.

На овом крилу запленили смо 3 пушкомитраљеза, око 30 пушача, 35 исправних пари смучки и нешто муниције. Када је пао мрак, Немци су се повукли 2 до 3 км од наше линије одбране, остављајући јача обезбеђења. Иста ситуација је била и код нас, највећи део бораца је повучен у куће, док су на положају остале само јаче заседе и патроле.

Штаб батаљона је у току вечери оценио ситуацију. Видевши да је стање повољно, да ниједан партизан или мештанин није изгубио

³⁾ Немачка команда, на пример, је изјавила:

„Пошто имамо довољно снаге, са бандитима ћемо се брзо обрачунати. Ту су нам пред носом и уништићемо их. За наш Вермахт то ће бити само вежба, која ће трајати неколико часова“.

живот, да су немачке гранате једино запалиле две куће, одлучено је да батаљон и даље остане у Дражгошама. Одмах после вечере један вод је послат на Мохор да би из тајног складишта донео муницију. Муниција је успешно пребачена у Дражгоше и подељена у току ноћи четатама. Други вод је послат у правцу села Селце, да би идућег дана сачекао у заседи евентуална немачка појачања, а и да се инфилтрира у позадину немачких јединица и у саму зору изврши диверзију на положајима немачке артиљерије. Ова инфилтрација није успела, јер је вод наишао на јаке заседе и морао се вратити.

Немачка команда, видевши да је доживела пораз, тражила је помоћ у људима, нарочито полицијске снаге, и артиљерију тежег калибра са запаљивим гранатама. Немци су свој неуспех правдали тврдећи да „бандита“ има најмање 500, да су врло храбри, да имају одличан командни кадар и да су врло добро наоружани.

У току ноћи између 9. и 10. јануара Немци су добили појачање од око 30 камиона и аутобуса пуних полиције, као и једну батерију топова 75 мм. Већ у саму зору почела је јака артиљеријска ватра дуж целе одбрамбене линије. Најгушћа је била у центру — јасно се видело да је ту тежиште непријатељевог напада, како би батаљон пресекали на два дела и затворили одступницу ка Јеловици.

Одмах после артиљеријске ватре наишли су густе стрељачки редови. Наши митраљесци су имали пуне руке посла и једва смо издржали на положајима. Крајњим напором свих бораца и руководилаца, Немци су одбачени. Пошто су њихово наступање највише ометали митраљесци, то су на митраљеска гнезда усмерили читаве салве граната. Тако је на митраљесца Винка Жакља и његовог помоћника избачено преко 50 граната. То су биле прве жртве на нашој страни. Нешто даље погинуо је и митраљезац Зајц. На њихова места су одмах ступали други. Тада је командант батаљона позвао мене да идем с њим на шталу, одакле су се добро видели артиљеријски положаји. Наредио ми је да узмем нишан на 1200 м и да тучем по послузи око топова. Немци су били изненађени том ватром, неки од њих су рањени, а неки убијени, док су се остали разбежали по заклонима. И осталим митраљесцима — који су имали добар преглед — наређено је да туку артиљерију, тако да је настао прави двобој између наших митраљезаца и немачких артиљераца. У то време Немци су довукли на околне узвишице (Новакову Јеловицу — Криж) тешке митраљезе којима су хоризонтално, преко долине, дејствовали по нашим положајима и тиме спречили сваки наш маневар по фронту, па чак и кретање појединаца.

У току дана Немци су извршили још неколико јуриша на наше положаје, али без успеха, само што су запалили по коју кућу.

Ноћу између 10. и 11. опет смо се попунили муницијом из тајног скровишта, јер је штаб одлучио да се борбе наставе и у току идућег дана. Већина сељака је изразила спремност да се бори с нама те им је раздељено оружје.

У рано јутро, 11. јануара, Немци су опет концентрисали јаку артиљеријску ватру на све делове а посебно на центар наших положаја и кренули у напад. Одбили смо га, као и многе друге у току целог

преподнева. Њихови официри су своје војнике стално гонили на јурише, давали им рум, тако да су они полупијани дивљачки јуришали. Успело им је једино то да се око 12 часова уклине у наш положај али су брзо одбачени енергичним противнападом наше резерве.

Видевши да се фронталним нападима не могу пробити, Немци поново покушавају да обухвате наше лево крило, што им је и успело. Бичек вод одсечен од главнине батаљона нашао се у врло тешкој ситуацији и да не би био опкољен морао се повући према Дражгошкој гори. Тако је отворена бреша којом се главним снагама батаљона ударило у леђа. Штаб батаљона је на то брзо послао резерву са 2 пушкомитраљеза да Немцима спречи даље продирање и, што је најглавније, да задржи и обезбеди пут који води за Јеловицу. На овом делу водиле су се тешке борбе за сваку кућу, све док није пао мрак. Резерва је успела да задржи Немце и тако је омогућила повлачење целог батаљона на Јеловицу. Тиме је завршена дражгошка борба у којој су партизани за три дана имали 7 мртвих, међу њима највише митраљезаца, као и 5 рањених, док је више стотина немачких војника и официра избачено из строја, од чега је добра половина било мртвих. Да би правдали губитке Немци су писали да су јединице Вермахта наишле на остатке бивше југословенске војске и „четнике“, са којима су у околини Дражгоша три дана водиле огорчене борбе. Интересантна је и изјава немачког пуковника који је руководио овом операцијом: „Овде је горе него на источном фронту, такве стрелце још нисам видео. Њихов командант заслужује највише одликовање и генералски чин за мајсторско руковођење овом борбом. Ја би му ипак с највећим задовољством секао каишеве с леђа.“

За одмазду Немци су стрељали и запалили у кућама 41 жену, децу и старце, од којих је најмлађем било 9, а најстаријем 72 године. Цело село је опљачкано, запаљено и најзад све до темеља минирано.

По падинама села Дражгоша сељаци су у пролеће проналазили приличан број пушака и пушкомитраљеза, тако да се овим оружјем, 1942. године наоружао новоформиран Селшки батаљон.

За активна дејства и успешно извршене акције у току првих шест месеци борбе Цанкарев батаљон је одликован Словенском партизанском заставом од стране Извршног одбора Освободилне фронте. Ову одлуку је обнародовао Словенски порочевалец 30. децембра 1941. године.

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Major Norbert Štamfer

UTICAJ SAVREMENIH TEHNIČKIH SREDSTAVA — POSEBNO HELIKOPTERA — NA BORBENA DEJSTVA NA BRDSKO-PLANINSKOM ZEMLJIŠTU

Brzi razvitak vojne tehnike, ističe pisac na početku članka,¹⁾ utiče već danas, a ubuduće će besumnije još i više, i na borbena dejstva na brdsko-planinskom zemljištu. Iako nabavka modernih tehničkih sredstava zavisi od finansijskih mogućnosti svake pojedine zemlje, to ipak ne bi trebalo, po njegovom mišljenju, da bude smetnja da se, makar i delimično, ne ide u korak sa razvitkom tehnike. U sadašnjoj austrijskoj armiji (pisac članka je austrijski oficir — prim. prik. S. Kov.) se već danas, iako u skromnom obimu, prilikom vežbi i manevara na brdsko-planinskom zemljištu upotrebljavaju helikopteri. Njihovom upotrebom se, pre svega, žele steći određena iskustva, što je za Austriju, podvlači pisac, s obzirom na njen geografski položaj, veoma značajno.

On smatra da brdsko-planinsko zemljište, uporedo sa razvitkom tehnike, dobija sve veći značaj pri vođenju savremenih operacija. Dok su borbena dejstva na brdsko-planinskom zemljištu za vreme prvog svetskog rata »trpela« od krutih formi i nepokretljivosti, u drugom svetskom ratu su jasno došli do izražaja novi momenti: pokret i pokretljivost. Pisac je mišljenja da će specifičnosti brdsko-planinskog zemljišta i dalje uticati na vođenje borbe, s tim da će se neki elementi i norme, pre svega u odnosu na pokretljivost zbog razvitka tehnike, morati menjati.

Nekad se brdsko-planinsko zemljište, zbog teškoća u vođenju operacija, smatralo za sporedno bojište na kome se nisu

mogla postići odlučujuća rešenja. Ujedno se smatralo da brdsko-planinsko zemljište predstavlja rešenje kome je pribegavala slabija strana. Međutim, drugi svetski rat je ovu tezu potpuno demantovao. Pisac smatra da se već danas, usled naglog razvitka tehnike, nazire da će neke ratujuće strane težiti u buduće da odlučujuća rešenja, u odnosu na konačan ishod većih operacija, iznude upravo na brdsko-planinskom zemljištu. (Verovatno je pisac kod toga imao u vidu koncepciju odbrane svoje zemlje — prim. prik. S. Kov.)

Pisac smatra da danas baš »slabiji« treba više da koristi tehniku u borbеним dejstvima na brdsko-planinskom zemljištu. Pored toga bi zemlje koje, zbog konfiguracije svoga zemljišta, u eventualnom sukobu računaju sa dejstvima na brdsko-planinskom zemljištu, morale nastojati da, po mogućnosti, celokupnu armiju obuču za takva dejstva. Dosada je u najviše armija bio slučaj da se samo jedan manji deo armije obučavao za dejstva na brdsko-planinskom zemljištu.

Povećana pokretljivost na brdsko-planinskom zemljištu zaoštava i probleme snabdevanja, dotura i evakuacije. Zato treba nastojati da se i ovde pronađu odgovarajuća tehnička rešenja, tj. podesna transportna sredstva. Pisac članka ističe kao uspela rešenja u tom pogledu italijansko vozilo nazvano »tre per tre« i austrijsko »Puch-Häflinger«.

On, ipak, skreće pažnju da prilikom ocene pogodnosti pomoćnih tehničkih sredstava za upotrebu na brdsko-planinskom zemljištu, treba primeniti stroga merila. Tehničko sredstvo je neekonomično ako je njegova upotreba ograničena atmosferskim ili nekim drugim uslovima, tako da u datoj situaciji samo otežava komandovanje i postaje teret jedi-

¹⁾ Einfluss der modernen Technik auf den Gebirgskampf unter besonderer Würdigung der Hubschrauber, von Major Norbert Stampfer, *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift*, Svajcarska, jun 1961.

nicama. Pored toga, takvo sredstvo angažuje i previše ljudi, što se može negativno odraziti i na odnos između borbenih i neborbenih delova unutar jedinica. Pisac smatra da bi tehničko sredstvo koje je pretežno namenjeno za upotrebu na brdsko-planinskom zemljištu trebalo da odgovara sledećim uslovima:

— da povećava pokretljivost u vođenju borbe,

— da skraćuje vreme potrebno za izvršenje pokreta,

— da se može upotrebiti i kao borbeno i kao transportno sredstvo.

Pisac zatim navodi da je, posle detaljnih ispitivanja, austrijska armija usvojila već ranije navedeno brdsko vozilo »Puch-Haflinger«. Ovo se vozilo, inače slično džipu, vrlo dobro pokazalo na brdsko-planinskom zemljištu. Nosivost mu je 400 kg, koliko, na primer, iznosi težina lične opreme za dva streljačka odeljenja. Prednost ovog vozila je i u tome što ga preko močvarnih delova puta, odnosno preko močvarnog zemljišta upošte ili drugih prepreka mogu preneti četiri vojnika. Ono se može lako transportovati i helikopterom. Na taj način je brdskim jedinicama koje su opremljene ovim vozilima povećana pokretljivost. Međutim, pisac smatra da u toj kategoriji vozila (točkaša) ne treba očekivati neka dalja usavršavanja, neka bolja tehnička rešenja, jer su mogućnosti na ovom polju prilično iscrpljene. Zato je on mišljenja da će na tom području u budućnosti veliku ulogu odigrati helikopteri i da će oni uveliko uticati na fizionomiju borbenih deštava na brdsko-planinskom zemljištu. Pri tome ne bi trebalo zapostaviti ni ulogu lakih aviona.

U daljem izlaganju pisac postavlja pitanje da li se često kritikovana osetljivost helikoptera na dejstvo protivničke vatre povećava ili smanjuje na brdsko-planinskom zemljištu. Njegovo je mišljenje da same osobine leta omogućavaju helikopteru da se brzo i lako prilagođava zemljištu, da vešto i brzo koristi mnoštvo mrtvih uglova, i zaključuje da je osetljivost helikoptera na brdsko-planinskom zemljištu na dejstvo protivničke vatre manja.

Osobine helikoptera kao transportnog sredstva su poznate. S druge strane, mnoge države danas intenzivno rade na tome da od helikoptera načine efikasno borbeno sredstvo. Pre svega, radi se na tome da se helikopteri opreme podesnim

naoružanjem kojim bi se deštvovalo na živu silu i tenkove. Dalje se proučava mogućnost da se najosetljiviji delovi helikoptera oklope. Već su vršeni pokusi opremanja helikoptera vođenim protivoklopnim raketama, pri čemu su, navodno, postignuti dobri rezultati. Razmišlja se i o helikopterskoj artiljeriji i inženjeriji, pa se s tim u vezi helikopteru proriče velika budućnost.

Pojavom helikoptera i vazdušno-dešantne operacije, koje su dosada uglavnom bile moguće na ravničastom zemljištu, mogu se izvoditi i na brdsko-planinskom.

Pri razmatranju upotrebe helikoptera kod pojedinih vidova borbe treba imati u vidu da se oni najefikasnije mogu upotrebiti onda kada postoji mogućnost da se protivnik iznenadi. To posebno važi za upotrebu helikoptera na brdsko-planinskom zemljištu. Da bi se to postiglo potrebno je pridržavati se sledećih načela:

— pripremu planirane akcije treba izvoditi u potpunosti tajnosti;

— treba obezbediti brzi tok izvršenja akcije;

— angažovanje sopstvenih snaga vršiti u rejonima gde to protivnik, na osnovu procene zemljišta, ne očekuje;

— potrebno je planirati i neke pokrete radi zavaravanja protivnika, i

— treba izvršiti pravilan izbor sredstava (borbenih i neborbenih) i to, pre svega, onih koje neprijatelj ne očekuje kako zbog konfiguracije zemljišta tako i zbog meteoroloških uslova.

Pisac dalje smatra da helikopteri nisu podesni za taktičko borbeno izviđanje na brdsko-planinskom zemljištu, već da su za to podesniji laki avioni — kako zbog tehničkih tako i ekonomskih razloga. Nasuprot tome helikopteri se mogu korisno upotrebiti i za izviđanje komunikacija i zemljišta.

Kao sredstvo za vezu helikopter se može upotrebiti za izvršenje raznovrsnih zadataka:

— za uspostavljanje ličnog kontakta između viših komandanata, ili njihovih oficira za vezu, i potčinjenih starešina u odlučujućim situacijama;

— za prenošenje važnih pismenih zapovesti kada se ostala sredstva veze ne mogu koristiti;

— za uspostavljanje veze, i to prebacivanjem radio-grupa na krajnje i relejne stanice, kao i za polaganje kablova za žičnu vezu na teško prohodnom zemljištu.

Kod napadnih dejstava helikopteri se mogu upotrebiti za:

— prebacivanje komandosa u pozadinu protivnika radi ometanja dotura, i to direktnim napadom ili rušenjem puteva, mostova, skladišta itd.;

— transport jedinica u cilju izvršenja udara u krilo ili leđa protivničkih snaga;

— prebacivanje pripremljenih rezervi na mesta gde se ocrtava početni uspeh;

— dotur naoružanja, municije i dr. u odlučujuće rejone, i

— prebacivanje osmatračnica i KM.

U pogledu odbrambenih dejstava, pisac navodi da ovaj vid borbe na brdsko-planinskom zemljištu, prema dosadašnjim načelima, iziskuje srazmerno više snaga i materijala. Zbog toga u odbrani savremena tehnička borbena i pomoćna sredstva dolaze još više do izražaja. Sam helikopter može mnogo da utiče na dosadašnja shvatanja o vođenju borbe na brdsko-planinskom zemljištu. Najznačajnije mogućnosti upotrebe helikoptera u odbrani su:

— izvidanje zemljišta radi izbora odbrambenih linija i protezanja prednjeg kraja odbrane, artiljerijskih položaja itd.;

— dotur građevinskog materijala za izgradnju položaja, sredstava za zaprečavanje, inženjerskih sprava, teškog naoružanja itd.;

— prebacivanje osmatračnica na dominiujuće visove i prelaze;

— transportovanje rezervi;

— prebacivanje snaga sa pomoćnih na glavna težišta odbrane radi pojačavanja odbrane na odlučujućim rejonima ili za izvršenje aktivnih dejstava;

— izvidanje infiltriranih ili ubačenih vazdušno-desantnih protivničkih snaga u sopstvenom odbrambenom rejonu, i

— prikupljanje podataka o situaciji na bojištu, naročito kada se ne raspolaze ostalim sredstvima veze.

Prilikom zadržavanja odbrane na brdsko-planinskom zemljištu uloga helikoptera je još veća, i to prvenstveno za izvršenje sledećih zadataka:

— prebacivanje inženjerskih jedinica, inženjerskog materijala i sprava radi izgradnje prepreka, izvršenja rušenja itd.;

— prebacivanje izviđačkih grupa za osiguranje sopstvenih krila;

— prebacivanje komandosa za dejstva na krilima i u pozadini protivnika, zatim radio-stanica i osmatračnica na određene visove, i

— prebacivanje rezervi — naročito u kritičnim situacijama.

Iz navedenih primera upotrebe helikoptera u raznim vidovima borbe ne bi trebalo zaključiti, podvlači pisac, da je helikopter »univerzalno sredstvo« i da rešava sve dosadašnje probleme vođenja borbe na brdsko-planinskom zemljištu.

S obzirom da je helikopter veoma skupo sredstvo, a obuka pilota dugotrajna, to pre njihove upotrebe treba dobro razmisliti o svim taktičkim, tehničkim, meteorološkim i drugim uslovima. Tom prilikom bi trebalo, prema mišljenju pisca, imati u vidu sledeće momente:

— svako angažovanje helikoptera na brdsko-planinskom zemljištu treba prethodno do tačnica isplanirati, u tehničkom i taktičkom pogledu;

— kod većih, težih i odlučujućih poduhvata poželjno je da se formira »štab za organizaciju«. Njegov sastav zavisiće od veličine i vrste poduhvata;

— treba blagovremeno izvršiti izvidanje zemljišta u odnosu na mesta sletanja i poletanja (utovara, istovara), odrediti pravac leta, vreme leta, mogućnosti održavanja radio-veze itd.;

— borbena zapovest treba da sadrži, pored klasičnih tačaka, i specifičnosti koje nameće karakter poduhvata;

— prilikom angažovanja na bojištu treba osigurati sigurnu vezu između komandanta kopnene jedinice i komandira helikoptera. Ovaj elemenat treba posebno imati u vidu na brdsko-planinskom zemljištu;

— planiranim dejstvima na krila i u pozadinu protivnika treba da prethodi ubacivanje manjih grupa u rejone planiranih akcija radi izvidanja, označavanja i obezbeđenja poletno-sletnih mesta;

— uspeh akcije u neprijateljevoj pozadini zavisiće, pre svega, od toga da li je iskorišćen momenat iznenađenja. Stoga za ove akcije ne bi trebalo angažovati snage jače od voda — najviše čete;

— komandantima jedinica i helikoptera treba da bude stalno pred očima da će uspeh planirane akcije podići borbeni duh i moral jedinice, a da će svaki neuspeh imati dugotrajne posledice.

Pisac članka smatra da bi već u miru na najvažnijim područjima brdsko-planinskog zemljišta trebalo izvršiti izbor podesnih rejonu i mesta za angažovanje helikoptera u eventualnom ratu. Podaci bi trebalo da sadrže skicu mesta ili rejonu, isečak iz karte, avio-snimak itd.

Pisac zaključuje da se, iz dosadašnjih podataka o armijama drugih zemalja,

već danas može sagledati da će helikopteri u jednom budućem ratu činiti jedan od glavnih elemenata pokretljivosti u vođenju borbenih dejstava na brdsko-planinskom zemljištu, a pogotovo ukoliko u tom ratu bude upotrebljeno i atomsko oružje.

S. Kov.

Pukovnik Enco Fazanoti

UPOTREBA TAKTIČKIH RAKETA

U uvodnom delu članka¹⁾ autor naglašava da se njegova razmatranja o upotrebi taktičkih raketa zasnivaju na već usvojenim, taktičkim i doktrinarnim, načelima eventualnog budućeg rata, pa bio on atomski, konvencionalni, ili atomsko-konvencionalni.

Govoreći o značaju raketa zemlja-zemlja, on smatra da su danas samo raketete sa atomskom bojevom glavom rentabilne, a da su raketete punjene brzantnim eksplozivom nedovoljno ekonomične. Upotrebom raketa sa velikim dometom, velikom manevarskom sposobnošću i razornom moći, savremena artiljerija jasno ukazuje na osnovne karakteristike savremenog boja, tj. dubinu zamaha i stepen žilavosti u borbi. Time se po njegovom mišljenju ujedno umanjuje, iako ne u potpunosti, i uloga avijacije u nanošenju udara na bojištu, dok će njeni zadaci izviđanja i transportovanja, naprotiv, biti obimniji nego u prošlosti.

Karakteristike raketa i njihovih uređaja za lansiranje. — Poznato je, ističe autor, da se danas u naoružanju nalazi veliki broj vođenih i slobodnih raketa, sa veoma raznolikim karakteristikama (taktičko-tehničkim osobinama) njihovih uređaja za lansiranje.

Osnovni uslovi o kojima treba voditi računa da bi upotreba raketa bila efikasna i celishodna bili bi, po mišljenju pisca, sledeći:

— upotreba raketa sa nuklearnim punjenjem za dejstvo po ciljevima koji su na malom odstojanju od sopstvenih trupa zahteva lansirna sredstva i uređaje velike tačnosti;

— mogućnost ometanja rada elektronskih uređaja za vođenje raketa može se izbeći upotrebom slobodnih ili raketa sa specijalnim sistemom vođenja;

— za pripremu raketa (postavljanje na lansirnu rampu i izračunavanje elemenata gadanja) treba utrošiti dosta vremena; kod raketa malog dometa ovo je vreme relativno kratko, ali još uvek dosta veliko u odnosu na konvencionalnu artiljeriju;

— postoji ogromna razlika u efektu dejstva između raketa sa nuklearnim punjenjem i konvencionalnog oružja; stoga treba težiti da se ovaj nesklad što više smanji upotrebom raketa male jačine, čime bi se postigla veća usklađenost između vatre nuklearnog i konvencionalnog oružja, umanjila daljina zone sigurnosti od nulte tačke i povećao raspoloživ broj taktičkih raketa male jačine za dejstvo po većem broju ciljeva (manjih površina);

— da bi se iskoristio atomski udar potrebna je prethodna analiza (procena) efekata dejstva, koja još uvek zahteva dosta vremena;

— u osnovne pozitivne osobine taktičkih raketa treba ubrojiti: mogućnost upotrebe bez obzira na vreme kao prostor i meteorološku pojavu; veći domet u odnosu na klasična artiljerijska oruđa; raketete, praktično, ne mogu biti otkrivene i uništene za vreme leta, čime se postiže veliko iznenađenje; bezbednost njihovih vatrenih položaja je zadovoljavajuća;

— osnovni su nedostaci taktičkih raketa: relativno slabija tačnost pogađanja, usled čega se upotrebljavaju za tučenje ciljeva većih površina; brzina gadanja (izbacivanja, lansiranja) je veoma mala što zahteva unapred planiranu upotrebu njihovog najvećeg dela; glomaznost uređaja za lansiranje, kao i sredstava za snabdevanje i posluživanje;

— raketete vrlo brzo zastarevaju i zamjenjuju se novim vrstama, većeg dometa, veće manevarske sposobnosti i brzine gadanja, prostijeg posluživanja, manje glomaznosti i t.sl.

»Odgovorne« zone dejstva. — Svaka združena jedinica ima svoju »odgovornu«

¹⁾ Impiego dei missili tattici, Col. Enzo Fasanotti, *Rivista militare*, Italija, jun 1961.

zonu dejstva, čija dubina prosečno iznosi: oko 300 km za armiju, 100 km za korpus i oko 25—30 km za diviziju. Na ovim dubinama razvija se atomska vatra raketa pojedinih združenih jedinica.

Treba imati na umu, nastavlja autor, da viša jedinica (armija ili korpus) treba da svojim atomskim udarima neutrališe neprijateljske snage i sredstva od tog stepena, da potom niža jedinica (divizija) bude u stanju da uspešno pristupi i nastavi savladavanje neprijateljevog otpora sopstvenim sredstvima — u svojoj »odgovornoj« zoni.

Zbog toga planovi svih atomskih vatri treba da budu koordinirani. Atomski udari od bitne važnosti i uloge obavezno treba da budu unapred planirani u višoj jedinici, o čemu treba strogo da vode računa i niže jedinice pri sastavljanju svojih planova. Pri tome, viša komanda treba da ostavi izvesnu slobodu nižoj jedinici, mada će biti nužno da niža komanda vodi računa o atomskoj vatri više jedinice i, obratno, da viša komanda bude upoznata sa planiranom vatrom niže jedinice.

Atomska vatra armijskih sredstava opšte podrške ostvarivaće se, načelno, na većim dubinama i u sadejstvu sa taktičkom avijacijom.

Zatim autor ukazuje na činjenicu da će se na nivou korpusa vršiti podela atomskih sredstava. Kakva će ona biti zavisi od njihovog raspoloživog broja i jačine, kao i od stepena samostalnosti pri donošenju odluke za upotrebu atomskih sredstava (formacijskih i ojačanja), što treba konkretno regulisati u svakoj situaciji. Na ovaj način dobiće se, u okviru korpusa, jasna slika o planiranom boju.

Divizija će upotrebljavati dodeljena atomska sredstva za razvoj sopstvenog manevra, tj. manevra taktičkih grupa iz njenog sastava, koje se prvenstveno podržavaju vatrom konvencionalnog oružja. Zbog toga u okviru divizije treba uskladiti atomsku sa vatrom konvencionalnog oružja, eventualno i sa dejstvom avijacije za neposrednu taktičku podršku.

U nastavku autor podvlači da je za sada necelishodno dodeljivati atomska sredstva pojedinim taktičkim grupama (brigadama). Ovo stoga što je njihovo dejstvo već planirano i dosta detaljno određeno u samoj komandi divizije, pri čemu je uzeta u obzir i njihova atomska podrška. Postoje mišljenja da će u bliskoj budućnosti i taktičke grupe raspolagati atomskim sredstvima male jačine. Ne isključujući ovu mogućnost, autor smatra

da uporedo s tim treba izvršiti korenite promene u pogledu sastava i koncepcija taktičke upotrebe ovih jedinica, koje bi trebalo da budu daleko samostalnije nego što su danas.

Zadaci raketa sa atomskom bojevom glavom. — Po mišljenju autora upotreba raketa sa atomskom bojevom glavom je celishodna (rentabilna) samo kada je reč o važnim ciljevima, kada se raspolaze sa dosta vremena za intervenciju i kada ciljevi nisu suviše blizu sopstvenih trupa. O ovim osnovnim ograničenjima treba voditi računa pri dodeljivanju zadataka atomskim raketnim jedinicama. Određivanje zadataka, načelno, obuhvata: izbor ciljeva; određivanje efekata koji se žele postići i određivanje momenta intervencije (atomskog udara).

Izbor ciljeva zavisi u prvom redu od osnovne zamisli komandanta u pogledu borbenih dejstava u konkretnoj situaciji. Predviđeni udari raketa sa atomskom bojevom glavom po najvažnijim ciljevima predstavljaju kostur celokupnog vatrenog sistema namenjenog da podrži manevar jedinica.

Efekti dejstva podređeni su planiranom manevru jedinica radi eksploatacije atomskih udara. Kad je reč o opštoj atomskoj podršci više združene jedinice (armije) u pogledu efekata dejstva, onda se, načelno, ne daju nikakva ograničenja. U okviru nižih jedinica, međutim, veoma je važno proučiti i odrediti što tačnije efekte dejstva, jer od stepena neutralisanja objekta, kao i radio-aktivnosti, zavisi vreme i način eksploatacije atomskog udara.

Moment atomskog udara vezan je za vreme predviđeno za njegovu eksploataciju. Tačno određivanje ovog elementa takođe je od većeg značaja za niže jedinice, tj. za neposredne izvršioce planiranog manevra posle atomskog udara.

U odbrani i napadu, po mišljenju autora, osnovna uloga i zadaci raketnih jedinica bili bi sledeći:

U odbrani. — S obzirom da se taktičkom atomskom raketom ne mogu rešiti svi problemi vatre u odbrani, to treba imati na umu da se ona ne može upotrebiti za neposrednu podršku, kao i da je za njeno izbacivanje potrebno relativno dosta vremena (od momenta uočavanja cilja do lansiranja).

Normalno bi se moralo očekivati da će branilac raspolagati manjim brojem raketa nego napadač. Zbog toga, će se deo

atomskih raketa načelno upotrebiti u artiljerijskoj protivpripremi, kako bi se na ovaj način poremetile neprijateljeve pripreme za napad. U toku odbrane, armijske raketne jedinice produžiti svoje dejstvo po neprijateljskim ciljevima na većoj dubini. U isto vreme, atomska sredstva korpusa i divizija zadržati se većim delom u rezervi radi upotrebe u toku protivnapada. Prioritetni ciljevi, po kojima bi trebalo dejstvovati atomskim oružjem, bili bi: vatreni položaji protivničkih raketnih jedinica, aerodromi, rejoni koncentracije oklopnih jedinica, komandna mesta i centri veze, rejoni koncentracije ostalih jedinica, komunikacije i VP artiljerije.

U odbrani je nužno što pre otkriti osnovne pravce neprijateljevog napada, kako bi se pravovremeno mogla ostvariti atomska vatra na njima.

U napadu. — Atomske rakete, ističe autor, »olakšavaju« zadatke konvencionalne artiljerije. One mogu u potpunosti da zamene vatru konvencionalne artiljerije samo u dejstvima u kojima se ova, zbog malog dometa ili male vatrene moći, ne može uspešno upotrebiti. Međutim, u neposrednoj podršci napada, kada treba brzo intervenisati i izvršiti manevar vatom, konvencionalna artiljerija ostaje i dalje nezamenljiva. Prema tome, atomske rakete normalno se upotrebljavaju za tučenje ciljeva na većim dubinama. Upotreba atomskih raketa utiče i na dužinu trajanja artiljerijske pripreme, koja ne bi trebalo da traje više od 15—20 minuta. Atomsku i artiljerijsku pripremu, po mišljenju autora, nebi trebalo otpočeti u isto vreme, jer bi se time mogli odati vreme i pravac glavnog udara u napadu. Atomska vatra raketnih jedinica ostvaruje se prvenstveno po statičnim ciljevima u odbrambenoj zoni neprijatelja. Pri izboru ciljeva treba uzeti u obzir sledeće osnovne elemente: zadatak združene jedinice; taktički značaj cilja u okviru planiranog manevra; sopstvene mogućnosti (broj raketa, njihova jačina i sredstva za lansiranje); položaj cilja u odnosu na raspored sopstvenih trupa; mogućnosti eksploatacije atomskog udara s obzirom na efekte dejstva u rejonu eksplozije.

Prioritetni ciljevi dejstva atomskim oružjem u napadu bili bi, u osnovi, isti kao i u odbrani.

Planiranje atomske vatre je važno kao i planiranje bilo koje druge vrste vatre, podvlači autor. Osnovu za ovo planiranje daje komandant združene jedinice u svo-

joj osnovnoj zamisli. Plan atomske vatre — kao kostur vatreneog sistema uopšte — predstavlja osnovu za planiranje vatri ostalog konvencionalnog oružja. Ovo planiranje treba da se zasniva na tačnom poznavanju situacije u momentu predviđenom za izvršenje udara. Pri planiranju treba strogo voditi računa o opštim uputstvima komandanta združene jedinice za predstojeća borbena dejstva.

Planiranje atomske vatre, po mišljenju autora, treba da teče sledećim redom: na osnovu uputstava komandanta, komanda artiljerije združene jedinice, po izvršenoj proceni ciljeva, predlaže komandantu kojim bi sredstvima i sa kakvim eventualnim efektom trebalo dejstvovati po pojedinim ciljevima. Pošto komandant odobri predlog komande artiljerije, ova — u saradnji sa komandantom centra za upravu vatom i načelnikom operativnog odeljenja — razrađuje konkretan plan atomske vatre. Ovaj plan obuhvata sledeće elemente: raketnu jedinicu koja će vršiti udar; snagu raketa; mesto nulte tačke; visinu i vreme eksplozije. Zatim isti organi određuju postupke pojedinih jedinica, kao i dejstvo ostalih konvencionalnih vatreneih sredstava — u vezi sa dejstvom atomskog oružja. Pošto se sve ovo isplanira, izdaju se naredjenja jedinicama u pogledu preduzimanja mera obezbeđenja, kao i načina eksploatacije atomskih udara.

Kontrola atomske vatre, po mišljenju autora, obuhvata: kontrolu koordinacije vatre raznovrsnih vatreneih sredstava; kontrolu radova na planiranju atomske vatre i samog izvršenja planiranih zadataka. Načelno, ovu kontrolu vrše organi one komande združene jedinice kojoj pripada najveća odgovornost (u određenoj situaciji) za uspeh u operaciji. Da bi se uspešno mogla vršiti ova kontrola, atomske raketne jedinice treba da budu neposredno povezane ne samo sa komandom združene jedinice u čijem se organskom sastavu nalaze već i sa višom komandom.

Otkrivanje ciljeva i podela ciljeva i raketa. — Slabu stranu atomskih taktičkih raketa, pri njihovoj upotrebi, svakako predstavlja teškoća otkrivanja ciljeva. Dometi raketa prevazišale mogućnosti sredstava za osmatranje i otkrivanje ciljeva u sastavu viših združenih jedinica (korpusa i armije). Zbog toga, ističe autor, treba tražiti pomoć izviđačke avijacije. Ova je, međutim, noću i po rđavom vremenu još uvek nedovoljno efikasna,

pa čak i nemoćna. Aerofoto-izviđanje zahteva, takođe, dosta dragocenog vremena.

U okviru divizije (kao niže združene jedinice) ovaj se problem pojavljuje u nešto blažoj formi. Komande artiljerije u divizijama obezbeđuju se specijalnim radarima za osmatranje bojnog polja i otkrivanje ciljeva, primenjuju avione bez pilota i upućuju (infiltriraju) specijalne izviđačke jedinice u dubinu neprijateljskog rasporeda. Dragocene izviđačke podatke mogu dati i razni drugi organi za osmatranje — naročito artiljerijski osmatračići. U svakom slučaju nužno je, na nivou divizije, da se svi podaci o osmatranju prikupе u njenoj komandi artiljerije. Bilo bi veoma celishodno, po mišljenju autora, da se pristupi reviziji sadašnje organizacije osmatranja u italijanskoj diviziji, kako bi se ona prilagodila zahtevima sigurnog i brzog otkrivanja ciljeva na dubinama 15—20 km od linije borbenog dodira. Pri tome treba imati na umu da nije dovoljno samo otkriti mesto cilja, već da treba pribaviti i sigurne podatke o njegovim karakteristikama i rentabilnosti, kako se atomska sredstva ne bi uzalud trošila — naročito kada su malobrojna.

Što se tiče donošenja odluke o podeli ciljeva i atomskih raketa, autor smatra da ovo treba prepustiti onoj komandi združene jedinice koja ima najbolje mogućnosti za prikupljanje podataka. Najbolje je rešenje da se svakoj združenoj jedinici dodeli odgovarajući broj lansirnih sredstava sa potrebnim brojem atomskih raketa, kojima bi ova mogla raspolagati — potpuno slobodno i samostalno — u određenoj zoni, ograničenoj po frontu i dubini. U svakom slučaju, stepen ove samostalnosti treba da bude u skladu sa opštom operativno-taktičkom samostalnošću određene združene jedinice (u konkretnoj situaciji).

Manevar lansirnim uređajima i ubojnim sredstvima. — Poznata je stvar da su lansirni uređaji ograničene pokretljivosti i da je ona samo u organskom sastavu divizija nešto bolja. Može se, ipak, tvrditi da bi ona, uopšte uzevši, bila zadovoljavajuća kada bi domet raketa bio veći. Kada se uzme u obzir činjenica da je vremenski interval između dva lansiranja (izbacivanja) vrlo velik, onda se dolazi do zaključka da se u toku jednoga dana isti lansirni uređaj može koristiti svega nekoliko puta. Najčešće će se sa jednog VP tući samo jedan cilj u divizijskoj odgovornoj zoni. Načelno, za tuče-

nje sledećih ciljeva treba menjati VP. Međutim, doleti divizijskih raketnih jedinica ipak zadovoljavaju, jer divizija normalno nikad neće biti u stanju da sopstvenim jedinicama vrši dublje prodore nego što iznosi domet atomskih sredstava u njenom sastavu. Kad se bude radilo o eksploataciji atomskih udara na većim dubinama, onda će ovaj zadatak pasti u domen korpusa ili armije, tj. njihovih oklopnih divizija, namenjenih za dublje prodore. Ovo, s druge strane, zahteva odgovarajući i dosta velik stepen pokretljivosti lansirnih uređaja njihovih raketnih jedinica. Naročitu pažnju, podvlači autor, treba pokloniti merama obezbeđenja raketnih jedinica, kako u rejonima VP tako i za vreme pokreta, od dejstva protivničke avijacije i infiltrirajućih jedinica.

U pogledu manevra, tj. snabdevanja jedinica bojevim glavama ili kompletnim raketama, u članku se ističe da to predstavlja daleko veći problem nego što je snabdevanje municijom u konvencionalnoj artiljeriji. Na VP raketne jedinice treba doturiti raketu (bojevu glavu) određene snage u pravo vreme, tj. tako da se ne prouzrokuju nova zakašnjenja, novi gubici u vremenu, koji su i bez toga već dosta veliki (otkrivanje cilja, procesna, odluka, posedanje VP i priprema jedinice za lansiranje i izračunavanje elemenata za gađanje). Manevar ubojnim sredstvima, prema tome, treba da bude organizovan tako da obezbedi sigurno i pravovremeno izvršenje zadatka. Za prebacivanje raketa (bojevih glava) najčešće će se koristiti brza transportna sredstva, naročito helikopteri.

Raketa sa nuklearnim punjenjem, zaključuje autor, otvorila je artiljeriji veliku perspektivu. Zahvaljujući njoj artiljerija će moći da ispolji snažno dejstvo i to bez potrebe za koncentracijom velike količine konvencionalnog oružja i municije. Avakva artiljerija u sastavu više združene jedinice (armije) zamenije dobrim delom avijaciju, tj. sredstvo za dejstvo po ciljevima na većim dubinama. Dok će daljna atomska vatra armijskih pa i korpusnih raketnih jedinica biti gotovo nezavisna i samostalna, dotle će se ona u okviru divizije morati uskladiti sa vatrom ostalog konvencionalnog oružja, kao i pokretima jedinica, što predstavlja dosta složen problem.

Na kraju autor ističe:

— da će atomska vatra raketnih jedinica biti efikasna samo u slučaju pravo-

vremenog otkrivanja cilja i pri postojanju dobre organizacije veze (obaveštavanja i komandovanja);

- da atomske raketne jedinice ne treba odvajati od konvencionalne artiljerije;
- da u nižim jedinicama (formacija-

ma) ne treba zanemarivati konvencionalnu artiljeriju, kako bi ova mogla da dođe do izražaja i kada se atomska sredstva ne mogu upotrebiti.

K. B.

NOVE KNJIGE

PEKO DAPČEVIĆ: TAKTIKA PARTIZANSKIH ODREDA I BRIGADA U TOKU NOR, 27. knjiga »Vojne biblioteke — naši pisci«, VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1961. strana 296.

U prvoj glavi ove studije autor govori o uslovima u kojima je stvarana i primenjivana naša taktika u toku NOR-a, posebno o uslovima borbe u okruženju i brojne i tehničke nadmoćnosti neprijatelja.

U drugoj glavi razmatra se karakter naših dejstava u početnom periodu NOR-a — izvođenje samostalnih dejstava odreda uporedo sa dejstvom ostalih naših snaga, neke karakteristike partizanskih dejstava i formiranje taktičkih načela za upotrebu i organizovanje partizanskih odreda.

U trećoj glavi, koja je posvećena partizanskim brigadama, autor najpre iznosi ulogu brigade u formiranju naših taktičkih gledanja, zatim analizira statut proleterskih i narodnoslobodilačkih udarnih brigada, daje pregled nekih dejstava 1. proleterske brigade (u toku 1942. i 1944. godine) i marševa 4. proleterske brigade u toku 1942, 1943. i 1944. godine i na osnovu toga donosi zaključak da je kvalitativan skok u razvoju brigade učinjen kada je postala jezgro Narodnoslobodilačke vojske. »Taj skok se ogledao koliko u nenoj pokretljivosti, toliko i u sposobnosti da sama ili u sadeistvu za drugim brigadama i partizanskim formacijama izvršava i najkomplicovanije zadatke... ona je, zadržavajući partizanski duh, narušavala kratkotrajne, razdrobljene i krute partizanske akcije vezane za jednu teritoriju i pretvarala ih u veoma elastična i dinamična dejstva koja se brzo prenose iz jednog reiona u drugi. Ona je takvim dejstvom sve više bogatila našu ratnu praksu i davala joj nove, sadržajnije i elastičnije vojničke forme. To, međutim, nije značilo negaciju partizanskih odreda koji su i dalje vodili borbu protkanu novim iskustvima, već jedno umjesno razgraničenje i neophodnu po-

djelu rada koja je bila nužna na datom stepenu razvitka ustanka...«

NIKOLA LJUBIČIĆ, JEVREM POPOVIĆ, MILIVOJE KOVAČEVIĆ, MILIVOJE RADOVANOVIĆ FARBIN: UŽICE 1941. — USTANAK U UŽIČKOM KRAJU — izdanje VIZ JNA »Vojno delo« (knjiga XXXIX biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda«), Beograd, 1961, strana 423 sa 19 skica, 21 dokumentarnom fotografijom, 8 faksimila dokumenata i 8 likovnih priloga. Štampano ćirilicom; tiraž 4.000; pozvez: platno. Cena 500 dinara.

Knjiga sadrži: kratak pregled razvoja radničkog pokreta u užičkom kraju (autor Jevrem Popović); formiranje Užičkog partizanskog odreda i njegove borbe za stvaranje slobodne teritorije (autor Nikola Ljubičić); organizaciju i rad narodne vlasti u užičkom okrugu 1941. godine (autori Milivoje Kovačević i Milivoje Radovanović Farbin); dejstva užičkog partizanskog odreda posle povlačenja sa slobodne teritorije (autor Jevrem Popović). Delo je rađeno na osnovu izvorne građe, dosada objavljenih fragmenata o događajima, a obogaćeno je i autentičnim svedočenjima autora koji su imali rukovodilačke funkcije u ovim zbivanjima.

Ovo je prvo delo koje omogućuje našim čitaocima da sagledaju celovitu sliku revolucionarne dinamike ustaničkog kraja gde je stvarana *Užička republika* u kojoj je 1941. organizovana puna revolucionarna vlast, kraja u kome su CK Partije i VŠ doneli odluke od dalekosežnog značaja za dalje vođenje NOR-a i socijalističke revolucije.

Izvanredna prostorna i vremenska gustina oružanih okršaja koje je Užički partizanski odred imao sa okupatorskim i četničkim jedinicama, i žestina vođenja borbe, dati su veoma pregledno i živo. Delo pruža mogućnost izvlačenja bogatih operativno-taktičkih iskustava, a obiluje i veoma lepim primerima požrtvovanja ljudi-boraca.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 7—8/1961.

Pukovnik Stevo Jovanović: *Razvijanje hrabrosti*

Pisac obrađuje pitanje razvijanja hrabrosti kao ljudske vrline, pojam i savlađivanje straha kao njene suprotnosti. Posebno se osvrće na faktore koji utiču na razvijanje hrabrosti, naročito na veliku ulogu koju u tome ima moralno-politička priprema, zatim na ulogu starešina, značaj kolektiva i dr.

General-major Milojica Pantelić: *Iskustva sa nekih taktičkih vežbi*

Autor analizira pozitivna i negativna iskustva stečena na taktičkim vežbama. Ta iskustva se odnose na radnje koje su preduzimane protivu neprijatelja na frontu i u dubini sopstvenog borbenog poretka, prilikom udara u bok i pozadinu neprijatelja, odnosno prilikom ukopavanja i maskiranja za vreme borbe.

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Protivavionsko obezbeđenje oklopnih jedinica na maršu*

U članku se razmatra pav obezbeđenje oklopnih jedinica na maršu — upotrebom LPAA i PAM, tj. metodom neprekidnog praćenja. Detaljno je razmotrena upotreba pav sredstava pri napadu avijacije raketnim zrnima, napalm-bombama i pt avio-bombama u svim borbenim porecima, i na osnovu vrlo solidne analize, proračune odgovarajućim proračunima, izvučeni su zaključci o najnovijem načinu angažovanja lake PAA i PAM.

Potpukovnik Savo Govedarica: *Primenjena iskustva iz NOR-a u obuci jedinica veze*

Radi brže borbene pripreme jedinica veze, a s obzirom na činjenicu da vojnici ovih jedinica treba na prvom mestu da budu stručnjaci u svojim specijalnostima, autor zastupa gledište da ne bi trebalo mnogo insistirati na njihovom osposobljavanju kao borca — pešaka, jer je za jedinice veze borba puškom, automatom itd. sporedniji zadatak. Potkrepljujući svoje postavke primerima iz NOR-a, on smatra da je u obuci radio-telegrafista važnije da se vojnik osposobi u prijemu i predaji na sluh nego u brzini rukovanja aparaturom i poznavanju uređaja.

Kapetan Božidar Medved: *Uticaj zemljišta i meteoroloških uslova na dejstva atomskog oružja*

Autor razmatra dvostruki uticaj zemljišta — neposredni i posredni — na dejstva atomskog oružja, i to za sva tri vida njegovog dejstva: udarnog, toplotnog i radioaktivnog.

Pri razmatranju meteoroloških uslova on uzima u obzir vetar, temperaturu, vlagu, oblačnost i padavine.

Potpukovnik Dragošlav Petrović: *Artiljerijsko obezbeđenje rejona eventualnog dejstva*

Članak ukazuje na potrebu da svaka art. jedinica u savremenom ratu dejstvuje i u rejonima eventualnog dejstva u kojima se mogu pojaviti neprijateljevi vazdušni desanti, oklopni delovi i sl. i razmatra način pripremanja jedinice za dejstvo u svim rejonima i rukovanje i upravljanje vatrom.

Potpukovnik Arsenije Janković: *Snabdevanje vodom*

U uvodnom delu autor razmatra problem snabdevanja vodom u toku dva svetska rata. S obzirom na to da su danas načini dotura i snabdevanja vodom prilično složeni, kao i na sve veću potrebu za vodom, autor smatra da se problem snabdevanja njome javlja u sve oštrijim formi tako da već sada zahteva specijalizovane organe koji bi se stariji u njegovom rešavanju. On predlaže da bi unutar ratnih komandi možda trebalo formirati i posebnu službu za ovo.

Kapetan I klase Obrad Dinić: *Razvoj i značaj minobacača kao borbenog sredstva*

Autor daje kratak i zaokrugljen pregled istorijskog razvitka minobacača, iznosi njegovu prvu pojavu na bojištu i uslove koji su je izazvali. Da bi jasnije objasnio borbene mogućnosti ovog oruđa, autor se koristi uporednom analizom kako njegovih odlika tako i odlika artiljerijskih oruđa.

Potpukovnik Milutin Lutovac: *Podšavanje postojećih tenkova za dejstvo u savremenim uslovima.*

U članku se razmatra težnja za usavršavanjem postojećih i konstrukcijom novih tenkova koji bi se mogli uspešno upotrebiti u novim borbenim uslovima i daju uporedni podaci o klasičnim i novim tenkovima. Zatim se ukazuje na adaptacije koje se mogu izvršiti na klasičnim tenkovima u fabrici, radionici i trupi radi osposobljavanja za dejstvo u novim uslovima.

Major Miodrag Filipović: *Gađanje zvučnih ciljeva pomoću snopara*

Potpukovnik Živorad Stojanović: *O gađanju tenkovskim naoružanjem u naročitim uslovima*

Rez. ppukovnik Ljubomir Paunović: *Neka iskustva iz rušenja puta*

Kapetan I klase Dobrosav Antonijević: *Određivanje stajne tačke presecanjem unazad*

Vojnik inž. Aleksandar Marković: *Ratarske osmatračke stanice u sistemu za upravu vatrom — osvrt*

Joco Tarabić: *Početak ustanka na južnom delu Korduna*

Milan Šijan: *Šesta proleterska divizija na putu za Srbiju*

Vuk Blanuša: *Artiljerici pri oslobodjenju Sinja*

Ilija Rašeta: *Zakletva na Kamenskom*

Potpukovnik Mileta Vukadinović: *Borbeni poredak pešadije u starom veku*

Potpukovnik Radovan Panić: *»Hercegovina u NOB«*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

br. 7/1961.

General-potpukovnik u penziji i rezervi Vladimir Smirnov: *Kratak pregled postanka i razvoja inžinjerije RVK u NOR i u periodu obnove*

Pukovnik inž. Đorđe Puača: *Organizacija i zadaci saobraćaja u NOR*

Potpukovnik Metod Antunac: *Održavanje i opravljavanje sredstava veze u NOR*

Pukovnik Dušan Brstina: *Kako se održavala i opravljala tehnika veze u Hercegovini tokom NOR*

Blagoje Stokić: *Prikupljanje oružja za Kragujevački NOP odred*

Pukovnik Lazar Savićević: *Rušenje mosta na Lepenici*

Potpukovnik Nikica Janković: *Improvizacija, inicijativa i snalažljivost u NOR*

Pukovnik Drago Gašparović: *Neki podaci o tehničkoj službi u NOR*

Pukovnik Jusuf Zeljković: *Sećanja na artiljeriju krajiških jedinica*

Kapetan I klase Dobrivoje Milovanović: *Služba snabdevanja i održavanja naoružanja u Prvoj proleterskoj brigadi*

Pukovnik Franc Črnugelj: *Organizacija i problemi tehničkog obezbeđenja brigada »Simon Gregorčič« i »Ivan Gradnik« na maršu u Beneškoj Sloveniji*

Potpukovnik Milutin Despotović: *Inžinjerijsko obezbeđenje forsiranja Drine koje je izvela Druga proleterska divizija u IV neprijateljskoj ofanzivi*

Potpukovnik Veljko Drakulić: *Rad saobraćajne službe na teritoriji Hrvatske (od septembra 1943. do kraja 1944. godine)*

Potpukovnik Nikola Maoduš: *Snabdevanje sredstvima veze i njihovo korišćenje u NOR*

Potpukovnik Stevan Mihaljević: *Rušenje pruge i oklopnog voza na pruzi Virovitica — Suhopolje u NOR*

Poručnik bojnog broda Mirko Luketin: *Optičko-signalna aparatura u NOR u jedinicama RM*

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 8/1961.

Pukovnik Jovo Bogdanović: *Osnovni tehnološki i organizacijski principi remonta*

Major Josip Škala: *Većom brigom za pravilnu eksploataciju motornih vozila mogu se postići velike materijalne uštede*

Potpukovnik Branislav Vukadinović: *Novi zakon o patentima i tehničkim unapređenjima i pronalasci koji se odnose na narodnu odbranu*

Pukovnik Dušan Barović i pukovnik inž. Cvetko Radović: *Podvodna miniranja zagata na hidrocentrali Zvornik*

Pukovnik Drago Gašparović: *O koroziji*

Rezervni potpukovnik Ljubomir Paunović: *Primena unutrašnjih kumulativnih punjenja za miniranje stena*

Dr inž. Fran Podbrežnik: *Uticaoj podneblja na materijale elektrovezu i elektroopremu armije*

Kapetan I klase inž. Marko Marinković: *Upotreba antenskog jarbola AB-33/TRC-1*

Major Gojko Vujanić: *Usmeravanje antene radio-relejne stanice*

Kapetan Đorđe Srdić: *Uzroci pucanja gibnjeva na motornim vozilima*

Major Jakov Mance: *Konstruisanje tetivnog uglomera za instrumente sa podelama 64-00*

Potpukovnik Anton Černe: *Aparat za ispitivanje magnetskog paljenja*

Pukovnik Lazar Savićević: *Naoružanje Kragujevačkog partizanskog odreda (od jula 1941. do kraja 1943. godine)*

Major Savo Govedarica: *Tri pouke iz jednog primera*

Pored toga *Glasnik* donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa.

VOJNO - EKONOMSKI PREGLED

br. 2/1961.

Dušan Vuković: *Razvoj i problemi životnog standarda*

Potpukovnik Borislav Radovanović: *Mogućnosti primene nekih metoda racionalizacije administracije javnih službi u armiji*

Pukovnik ing. Đorđe Puača: *O radu i zaštiti industrije u savremenom ratu*

Potpukovnik Josip Levstik: *Organizacija snabdevanja vođom u ratu*

Potpukovnik Jovan Švarc: *Istorijski razvoj, uloga i značaj vojničkih kantina*

U rubrici »Pitanja iz prakse« donosi:

Kapetan I klase Milan Đermanović i intendantski poručnik Stanislav Mazej: *Izvođenje obuke sa vojnicima — kuvarima u intendantskim nastavnim jedinicama*

Potpukovnik Mihailo Milić: *Zakonitost rešenja o postavljenju i problem faktičkog radnog odnosa*

Potpukovnik Božo Dojč: *Prijem dužnosti organa intendantske službe*

Potpukovnik Kosta Rajačić: *Razlika između rashodovanja i oslobađanja od plaćanja naknade štete*

Zastavnik Aleksandar Đorđević: *Četni starešina i materijalno poslovanje*

Potpukovnik Branislav Vukadinović: *Plaćanje vozarine od industrijskog kolosika prodavca do najbliže železničke stanice*

Pored toga časopis donosi i prikaze iz inostranih vojnih časopisa; ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti; mali leksikon i knjige i publikacije.

VOJNO-EKONOMSKI PREGLED

br. 3/1961.

General-potpukovnik Rudi Petovar: *Primjena iskustava sa područja radničkog i društvenog samoupravljanja na sektoru materijalnog i finansijskog poslovanja u JNA*

Potpukovnik Igor Vrbančić: *Kontrola materijalnog i finansijskog poslovanja u armiji*

Pukovnik Aleksandar Jovanović: *Prireda u savremenom ratu*

Pukovnik Jovan Teodorović: *Nove targe za prevoz vojnih lica i pošiljaka željeznicom*

Pukovnik Dr Vukašin Ilić: *O razlikama u tehnološkim vrednostima brašna dobijenog od italijanskih sorti pšenice*

Pukovnik Ivan Crkvenjakov i inž. Milana Milović: *Proizvodnja i upotreba suvog kiselog kupusa*

Pukovnik Miloš Pelević: *Snabdevanje i borbe Petrušinskog bataljona od 13. jula 1941. do marta 1942. godine*

Pukovnik Rudolf Baumgertel: *Neki podaci o žetvi i setvi 1942. u Bosanskoj krajini*

Potpukovnik Miodrag Mitić: *Primena propisa o doprinosima iz ličnog dohotka*

Potpukovnik Dušan Ninković: *Rad organa intendantske službe u sanitetskim ustanovama*

Major Ante Romac: *Nekoliko spornih pitanja iz primene Uredbe o dodatku na decu*

Vodnik Zoran Banjanin: *Intendantska jedinica sa svojom tehnikom na prvomajskoj paradi u Beogradu*

Pored toga u časopisu su zastupljene rubrike »Prikazi iz inostranih vojnih časopisa«, »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«, »Mali leksikon« i Bibliografija.